

PYHÄJOEN KUNNAN KULTTUURIYMPÄRISTÖOHJELMA

SANNA HEIKKINEN

PYHÄJOEN KUNNAN KULTTUURIYMPÄRISTÖOHJELMA

SANNA HEIKKINEN

Kansikuva Pyhäjoen kotiseutuarkisto (PKoA).

PERUSKARTAT MAANMITTAUSLAITOS 2008

JULKAISIJA PYHÄJOEN KUNTA 2012
PAINO PAINOYKKÖNEN KY

ALKUSANAT

KULTTUURIYMPÄRISTÖ KUNNAN VOIMAVARANA

Pyhäjoki tunnetaan meren ja joen kuntana. Luonto on ollut kautta aikojen Pyhäjoen suuri vahvuus. Pyhäjoen 3400 asukasta ja 600 kesämökkiä muodostavat paikallisyhteisön. Kirkonkylän lisäksi kunnan laajaan alueeseen sisältyvät kyläkeskukset sekä taloryhmät.

Kulttuuriympäristöohjelma tarjoaa mahdollisuuden tutustua Pyhäjoen kulttuuriympäristöön uudella tavalla. Ohjelman avulla on mahdollista tiedostaa alueen ympäristön kauniit piirteet ja rakennukset sekä tuoda esille alueen kulttuuriympäristön vahvuudet. Ohjelma on hyvä perustyö, jota voidaan hyödyntää myös tulevaisuudessa rakennettaessa hyvää ympäristöä. Kulttuuriympäristöohjelma kokoaa yhteen kulttuuriympäristöön liittyvää tietoa, kuva-aineistoa ja muistelmia sekä luonnonympäristöä, muinaismuistoja, perinnemaisemia ja rakennusperintöä koskevat inventoinnit.

Kunnanhallitus käynnisti hankkeen 12.5.2008. Työn tavoitteeksi määriteltiin pyrkimys aikaansaada ”oma ja omannäköinen” kulttuuriympäristöohjelma. Ajoitus on mitä oivallisinkin. Pyhäjoki on juuri nyt muutoksen kynnyksellä. Fennovoima Oy:n ydinvoimahanke tulee muuttamaan kunnan toiminta- ja kulttuuriympäristöä tulevina vuosikymmeninä. Juuri nyt on tärkeää tiedostaa omat juuret. Pyhäjoella tähdätään siihen, että muutos on tarkoituksellista ja hallittua ja että siinä voidaan huomioida kulttuuriympäristö sen ansaitsemalla tavalla.

Parhaimmillaan kulttuuriympäristön avulla kannustetaan kunnan asukkaita huolehtimaan asuinalueiden identiteetin vaalimisesta ja edistetään uusien asukkaiden kiinnittymistä Pyhäjoelle. Me jätämme kulttuuriympäristöön jälkemme. On tärkeää tiedostaa se, että tulevaisuuden kulttuuriympäristöä muovataan jokaisen sukupolven toimesta.

Esitän lämpimät kiitokset kaikille tämän hankkeen onnistumiseen vaikuttaneille. Kiitän kulttuuriympäristöohjelman laatijaa Sanna Heikkistä sekä työtä ohjannutta ohjausryhmää. Ohjausryhmässä on ollut vastuuhenkilönä Timo Jaakkola sekä jäsenenä Marjo Luokkanen, Antero Tervonen, Aino Heilaakoski ja Heli Kittilä. Samoin haluan kiittää Oulun Yliopiston Arkkitehtuurin osastoa, erityisesti emeritaprofessori Kaisa Broner-Baueria ja työn ohjaajaa, arkkitehti Kai Tolosta. Pyhäjoen kunta kiittää Pohjois-Pohjanmaan ELY – keskusta saamastaan rahallisesta avustuksesta kulttuuriympäristöohjelman laatimiseen.

Pyhäjoella 2.5.2012

Matti Soronen
kunnanjohtaja

Laadittu Pyhäjoen kunnan kulttuuriympäristöohjelma on erinomainen julkaisu arkkitehtuurin historian ja suojelun sekä yhdyskuntasuunnittelun näkökulmasta. Kulttuuriympäristöohjelma täyttää tieteellisen kirjoittamisen kriteerit. Sanna Heikkinen ymmärtää maankäyttö- ja rakennuslain vaikutusmahdollisuudet rakennetun ympäristön kehittämiseen, suojeluun ja yhdyskuntarakenteen ohjaamisen sekä osaa tunnistaa lain suomat väli-
neet näiden ohjaamiseen.

Tutkimusmenetelminä on käytetty kulttuurihistoriallisten kohteiden inventointia, kirjallisuustutkimusta, haastatteluja ja vanhojen valokuvien ja karttojen tulkintaa sekä kenttätutkimusta. Käytetyt menetelmät ovat olleet kattavia.

Kulttuuriympäristöohjelma jakaantuu johdanto- ja yhteenvetolukujen lisäksi eri lukuihin otsikoilla ”*Kulttuuriympäristön muodostuminen*”, ”*Kulttuuriympäristön kuvaus*”, ”*Toimenpide-ehdotukset*” sekä ”*Muutokset kulttuuriympäristössä lähitulevaisuudessa*”.

Luku ”*Kulttuuriympäristön muodostuminen*” käsittelee nimensä mukaisesti Pyhäjoen kulttuuriympäristön synnyn taustoja. Luku ”*Kulttuuriympäristön kuvaus*” esittelee selkeällä tavalla muinaisjäännökset, kulttuurimaise-

man ja rakennetun kulttuuriympäristön siinä tilassa, kuin ne kohdeinventointeja tehtäessä vuosina 2008–2010 ovat olleet. Tavoitteena on tunnistaa arvokkaat maiseman osatekijät ja kokonaisuudet sekä tunnustaa niiden arvo.

Sanna Heikkisellä on ollut tavoitteena lisätä paikallisten ihmisten kiinnostusta omasta kotiseudustaan ja arvostusta kulttuurimaisemaa kohtaan. Tärkeänä hän on pitänyt tiedon tuottamista seudun asutuksen ja maiseman historiasta sekä niissä tapahtuneista muutoksista, koska näillä tekijöillä on keskeinen merkitys paikallisidentiteetin vahvistumiselle.

Sanna Heikkisen työn aikana Pyhäjoen kunta valittiin Suomen seuraavan ydinvoimalan sijoituspaikaksi, mikä teki työn erityisen haastavaksi. Tämä kulttuuriympäristöohjelma muuttui prosessin aikana ydinvoimapäätöstä ennakoivasta kulttuuriympäristöohjelmasta ohjaavaksi, koska päätös Pyhäjoen valinnasta ydinvoimapaikkakunnaksi tuli juuri silloin, kun aiempi käsikirjoitus oli valmistunut. Tämä palautti käsikirjoituksen takaisin muokattavaksi ja muutti kulttuuriympäristöohjelmaa rakenteellisesti. Tehdyn työn oivaltavuus ja vahvuus piilee juuri tässä. Luku ”*Muutokset kulttuuriympäristössä lähitulevaisuudessa*” keskittyy ydinvoimalaitoksen vaikutuk-

siin Pyhäjoella. Tavoitteena on havainnollistaa, mitkä ovat suuren laitoksen vaikutukset Pyhäjoelle ja vaikutus kulttuuriympäristöön.

Sanna Heikkinen on tehnyt merkittävän työn Pyhäjoen kunnan kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön kokoamiseksi selkeään ja havainnolliseen muotoon. Tämä ei olisi voinut tapahtua ilman teidän apuanne ja asiantuntemustanne. Siksi kiitän tasapuolisesti Pyhäjoen kunnan kaikkia osallisia, asukkaita, luottamushenkilöitä ja kotiseutuaktiiveja sekä kunnan toimissa ja viroissa toimineita, jotka ovat mahdollistaneet tämän hienon kunnianosoituksen kirjan muodossa rakennettua ympäristöä kohtaan. Kirja on tarkoitettu erityisesti teille.

Oulussa 1. toukokuuta 2012

Kai Tolonen

Yliopisto-opettaja, työn ohjaaja

Arkkitehtuurin historian ja korjaussuunnittelu laboratorio

Oulun yliopisto

SISÄLTÖ

ALKUSANAT	3
1 JOHDANTO	9
1.1 KOHDEALUE	9
1.2 KULTTUURIYMPÄRISTÖOHJELMA	9
1.2.1 KULTTUURIYMPÄRISTÖ, KULTTUURIYMPÄRISTÖOHJELMA JA OHJELMAN TAVOITE	9
1.2.2 RAKENNE	10
1.2.3 MENETELMÄT	10
1.2.4 KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ	11
2 KULTTUURIYMPÄRISTÖN MUODOSTUMINEN	15
2.1 LUONNONMAISEMA	15
2.2 KULTTUURIMASEMA	16
2.2.1 ASUTUKSEN HISTORIA	16
2.2.1.1 ESIHISTORIA 6000 EKR.-1150/1300 JKR. KIVIKAUDELTA RAUTAKAUDELLE	16
2.2.1.2 KESKIAIKA 1100-1500	17
2.2.1.3 1500-LUKU	18
2.2.1.4 1600-LUKU	19
2.2.1.5 1700-LUKU	20
2.2.1.6 1800-LUKU	21
2.2.1.7 1900-LUKU	23
2.2.1.8 2000-LUKU	24
2.2.2 ELINKEINOHISTORIA	25
2.2.2.1 PYYNTIELINKEINOT METSÄSTYS JA KALASTUS	25
2.2.2.2 MAATALOUS	27
2.2.2.2.1 TORPPARIT JA MUUT TILATTOMAT	28
2.2.2.2.2 TALONPOIKAISARKKITEHTUURI	29
2.2.2.3 METSÄNKÄYTTÖMUOTOJA Tervataloudesta massatehtäaseen	29
2.2.3 TIE- JA MERILIKENNE	31
3 KULTTUURIYMPÄRISTÖN KUVAUS	35
3.1 KIIINTEÄT MUINAISJÄÄNNÖKSET	35
3.2 PERINNEMASEMAT	39

3.2.1	NATURA 2000 -ALUEET	41
3.2.2	MAISEMAKALLIOALUEET	41
3.2.3	LUONNONSUOJELULAIN MUKAISET LUONTOTYYPIT	41
3.2.4	POHJAVESIALUEET	41
3.3	RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ	42
3.3.1	VALTAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄT RAKENNETUT KOHTEET	42
3.3.2	MAAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄT RAKENNETUT KOHTEET	46
3.3.2.1	KOHDELUETTELO	46
3.3.2.2	UUDET MAAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄT KOHTEET -EHDOTUS	60
3.3.2.3	TUHOUTUNEET KOHTEET	69
3.3.3	PAIKALLISESTI MERKITTÄVÄT KOHTEET	70
3.3.3.1	KOHDELUETTELO	70
3.3.3.2	UUDET PAIKALLISESTI MERKITTÄVÄT KOHTEET -EHDOTUS	84
3.3.3.3	MAHDOLLISESTI PAIKALLISESTI MERKITTÄVÄT, ARVIONNIN VAATIVAT KOHTEET	113
3.3.3.4	TUHOUTUNEET KOHTEET	113
4	TOIMENPIDE-EHDOTUKSET	114
5	MUUTOKSET KULTTUURIYMPÄRISTÖSSÄ LÄHITULEVAISUUDESSA	116
4.1	YDINVOIMALAHANKKEEN KULKU	116
4.2	YDINVOIMALAHANKKEEN VAIKUTUKSET	118
4.2.1	VAIKUTUKSET MAANKÄYTTÖÖN JA RAKENNETTUUN YMPÄRISTÖÖN	119
4.2.2	VAIKUTUKSET MAISEMAAN JA KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN	120
6	YHTEENVETO	124
	LÄHTEET	126

Kuva 1. Karjaluodon pihapiiriä Yppärissä. Sanna Heikkinen 2008.

1 JOHDANTO

1.1 KOHDEALUE

Pyhäjoki on Perämeren rannikkokunta, joka sijaitsee Pohjois-Pohjanmaalla Raahen ja Kalajoen välissä ja kuuluu Raahen seutukuntaan.¹ 1560-luvulla perustettu Pyhäjoen hallintopitäjä oli suurpitäjä, joka ulottui rannikolta Pyhäjärvelle.² Nykyiset rajansa Pyhäjoen kunta sai 1895 Merijärven seurakunnan itsenäistyttyä.³ Vuoden 2011 lopussa Pyhäjoella oli 3 361 asukasta.⁴ Pyhäjoki on Fennovoiman uuden ydinvoimalan sijoituspaikka.

Nimensä kunta on saanut Pyhäjoen mukaan. *Pyhä*-alkuisiin paikannimiin on liitetty yliluonnollisia voimia. Paikat ovat saattaneet olla pakanallisia palvontapaikkoja tai jonkinlaisia rajapaikkoja. Kansantarinoissa *pyhä*-nimiin liittyy usein kuolema ja niissä esiintyy hiisi tai muu vihollinen. Nimiarkiston paikannimikokoelmissa Pyhäjoesta ja Merijärven puolella sijaitsevasta Pyhäkoskesta kerrotaan useita tarinoita, joissa venäläinen sotajoukko kuolee 1500-luvulla Pyhäkosken rannalle pienen suomalaisjoukon tai vainolaisten itsensä surmaamina, mistä lähtien joki olisi ollut suomalaisille pyhä.⁵

¹ Airix Ympäristö 2010, s. 6

² Matinoli 1969, s. 329–333

³ Turunen 1997, s. 430

⁴ Antero Tervonen 10.5.2012

⁵ Uusitalo 2009 [online]. Päivitetty 27.12.2009 [viitattu 5.12.2010]

Kuva 2.
Sijaintikartta.
Sanna Heikkinen 2011.

1.2 KULTTUURIYMPÄRISTÖOHJELMA

1.2.1 KULTTUURIYMPÄRISTÖ, KULTTUURIYMPÄRISTÖOHJELMA JA OHJELMAN TAVOITE

Kulttuuriympäristö on kokonaisuus, jonka rakennusperintö eli rakennettu kulttuuriympäristö, kulttuurimaisema ja muinaisjäännökset yhdessä muodostavat. Kulttuuriympäristö on kehittynyt ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen tuloksena ihmisen muokatessa ympäristöä omiin tarpeisiinsa. Maa-seudun kulttuurimaisemaa hallitsevat maa- ja metsätalouteen liittyvät piirteet. Ajalliset kerrostumat ja alueelliset ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin kehitysvaiheita ja kertovat alueen historiasta ja perinteistä. Myös aineeton kulttuuriperintö, kuten paikannimistö, on osa kulttuuriympäristöä.⁶

⁶ Lahdenvesi-Korhonen 2009, s. 7 ja Rakennusperintöstrategia 2001, s. 11

Kulttuuriympäristöohjelma sisältää olennaisen tiedon kohdealueensa kulttuuriympäristöstä: arvokkaista kohteista ja alueista sekä kulttuurimaisen ja rakennetun ympäristön historiasta.⁷ Kulttuuriympäristöohjelman tarkoitus on lisätä paikallisen kulttuuriympäristön arvostusta ja kannustaa sen hoitoon, toimia tietolähteenä, tukea kulttuuriympäristön hyödyntämistä matkailussa ja muussa elinkeinotoiminnassa sekä olla apuna kaavoituksessa, maankäytön ja rakentamisen suunnittelussa, rakennusvalvonnassa ja kunnallisessa päätöksenteossa.⁸ Vaikka ohjelmalla ei ole suoraa sitovuutta tai oikeusvaikutuksia, on se hyvä työkalu yhteisten tavoitteiden ja tahtotilan luomiseen, alueen kehittämiseen ja ympäristössä tapahtuvien muutosten hallintaan.⁹

Kulttuuriympäristöohjelma voi olla alueellinen, koko kunnan käsittävä, kaupunginosa tai kylä koskeva tai useiden kuntien yhteishanke. Ohjelmia ovat laatineet mm. maankäytön suunnittelun ja kulttuuritoimen yksiköt sekä kotiseutuyhdistykset.¹⁰ Vuoteen 2011 mennessä kulttuuriympäristöohjelmia on toteutettu reilut sata.¹¹

1.2.2 RAKENNE

Kulttuuriympäristöohjelma jakaantuu kuuteen osaan. Lyhyen kohdealuekuvauksen jälkeen johdantoluvussa kerrotaan työn tavoitteista, esitellään käytetyt tutkimusmenetelmät ja tutustutaan keskeisiin käsitteisiin. Toisessa luvussa ”Pyhäjoen kulttuuriympäristön muodostuminen” käsitellään kulttuuriympäristön taustoja: luonnonmaisemaa ja alueen historiaa asutuksen ja elinkeinojen osalta. Kolmas luku ”Kulttuuriympäristön kuvaus” käsittää muinaisjäännösten, perinnemaisemien ja rakennettujen kulttuuriympäristökohteiden kuvauksen. Rakennettua kulttuuriympäristöä tarkastellaan hierarkkisessa järjestyksessä: ensin käydään läpi valtakunnallisesti merkittävät kohteet, sitten maakunnallisesti merkittävät kohteet ja viimeisenä paikallisesti merkittävät kohteet. Kukin kohde mainitaan vain ker-

ran. Neljännessä luvussa on toimenpide-ehdotukset. Viidennessä luvussa käsitellään mahdollisen ydinvoimalahankkeen vaikutusta kulttuuriympäristöön. Kuudes luku kokoaa yhteen työssä käsitellyt asiat.

1.2.3 MENETELMÄT

Pyhäjoen kulttuuriympäristöohjelman tilaaja on Pyhäjoen kunta, ja työ on laatijansa, arkkitehtioppilas Sanna Heikkisen, diplomityö. Ohjelmaan on pyritty kokoamaan kaikki kuntaa koskeva inventointiaineisto sekä inventoitu puuttuvia kohteita. Pyhäjoella on tehty useita rakennusinventointeja 1980-luvulta alkaen, mutta aiempi inventointimateriaali on tallennettu Museoviraston kohdeinventointilomakkeille, eikä puutteellisen arkistoinnin takia ole ollut kaikilta osin saatavissa.

Kesällä 2008 tekijä oli inventoimassa yhdessä arkkitehtioppilas Laura Kaurasen kanssa Pyhäjoen rakennusperintöä kulttuuriympäristöohjelman pohjaksi. Yppäri on inventoitu osayleiskaavaa varten 2002–2003 ja Etelänkylä ja Viirre 2003 aluearkkitehti Timo Jokelaisen sekä miljö- ja korjauskentämisen artonomi Tuuli Mäentaustan toimesta. Etelänkylän ja Viirteen inventointia on täydentänyt 2004 aluearkkitehti Timo Jaakkola, joka on inventoinut myös Liminkakylän kohteet 2009.

Kohteiden valinnassa apuna on ollut Pyhäjoen kunnan asettama ohjaustyöryhmä sekä aluearkkitehti Timo Jaakkola. Keskeinen metodi arvokkaiden ja vanhimpien kohteiden paikallistamiseksi on ollut Oulun Maakunta-arkistosta löytyneisiin 1700- ja 1800-lukujen karttoihin merkittyjen tilojen vertaaminen peruskarttapohjaan (kuva 3). Menetelmä oli osoittautunut käyttökelpoiseksi arkkitehti Kai Tolosen laatimassa Pyhännän rakennusinventoinnissa.¹² Monet *Suur-Pyhäjoen historia* -teoksessa perustamisvuosiin luetelluista tiloista ovat edelleen olemassa ja niiden sijainti on selvitetty ohjaustyöryhmän paikallistuntemuksen avulla.

Kohteet on kirjattu Kioski-sovellukseen kylittäin osana kulttuuriympäristöohjelmaa. Kioski on sähköinen inventointisovellus rakennetusta ympäris-

⁷ Rakennusperintöstrategia 2001, s. 23

⁸ Lahdenvesi-Korhonen 2009, s. 9-10

⁹ Lahdenvesi-Korhonen 2009, s. 9 ja Rakennusperintöstrategia 2001, s. 34

¹⁰ Lahdenvesi-Korhonen 2009, s. 3 ja Rakennusperintöstrategia 2001, s. 34

¹¹ Kulttuuriympäristöohjelma [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 27.6.2011 [viitattu 13.7.2011]

¹² Tolonen 2005

Kuva 3. Peruskartan päällä Pyhäjokialueen kartta vuodelta 1745. Maakunnallisesti merkittävät kohteet on merkitty karttaan vihreällä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 4. Kirkkonkylän raittia kellotapulista kuvattuna. PKoA.

töistä kerätyn tiedon tallentamista varten ja korvaa aiemmin käytetyt Museoviraston pahiset inventointilomakkeet. Kulttuuriympäristöohjelmaa varten kohteet on numeroitu. Rakennetun ympäristön osalta ja osassa perinneympäristökohteita numerointi ei noudata muissa luetteloissa käytettyjä numerointeja.

Pyhäjoen kulttuuriympäristön historiaan olen perehtynyt kirjallisuuden avulla. Tärkeimmät lähdeteokset ovat olleet *Suur-Pyhäjoen historia* ja *Vetten laijoilta*. Osa kuvamateriaalista on Pyhäjoen kotiseutuarkiston valokuvakokoelmasta.

1.2.4 KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ

Kiinteät muinaisjäännökset

Muinaisjäännökset ovat maisemassa tai maaperässä säilyneitä rakenteita ja kerrostumia, jotka liittyvät jollain tapaa ihmisen toimintaan. Kiinteät muinaisjäännökset, kuten hautaröykkiöt, uhrikivet ja jatulintarhat, ovat usein maastosta selvästi erottuvia. Toinen ryhmä on maanalaiset kiinteät muinaisjäännökset, kuten asuinpaikat ja ruumishaudat. Muinaisjäännös- ja kiinteä muinaisjäännös -käsitteitä käytetään usein tarkoittamaan samaa.¹³

Kiinteiden muinaisjäännösten hoitoa ohjaa 1963 voimaan tullut muinaismuistolaki, jonka nojalla kaikki kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitet-

¹³ Käsitteistö [online]. Ympäristöministeriön ja Museoviraston tuottama www.rakennusperinto.fi-palvelu. Päivitetty 21.7.2010. [viitattu 28.1.2011]

tuja. Muinaisjäännökseen kuuluu myös suoja-alue, joka on tarpeen jään-
nöksen suojelemiseksi.¹⁴

Pyhäjoelta tunnetut kaksikymmentäkuusi erillistä muinaisjäännöskohdet-
ta on inventoitu 1997. Pohjois-Pohjanmaan liiton 2000 julkaisemassa *Poh-
jois-Pohjanmaan kiinteissä muinaisjäännöksissä*, johon kohdeluettelo pe-
rustuu, niistä mainitaan kahdeksantoista.¹⁵ Hanhikiven ydinvoimalaitok-
sen osayleiskaava-alue on inventoitu 2009.

Kulttuurimaisema

Kulttuurimaisema on ihmisen käyttämä, hoitama, muuttama tai rakenta-
ma fyysinen ympäristö. Kulttuurimaisemassa näkyy, miten ihmisen toi-
minta on sopeutunut luonnon elementteihin: maaperään, topografiaan ja
ilmastoon.¹⁶

Perinnemaisema ja -biotooppi

Perinnemaisemilla tarkoitetaan vanhakantaiseen maatalouteen ja erityises-
ti karjatalouden rehunkantaintaan liittyvien perinteisten maankäyttömuoto-
jen, kuten niiton, laidunnuksen ja kaskeamisen, muovaamia maisematyy-
pejä.¹⁷ Perinnemaisemat jaetaan luonnonympäristöihin eli perinnebiotoop-
peihin ja rakennettuihin perinnemaisemiin. Maatalouden muutosten myö-
tä perinnebiotooppien, kuten erilaisten niittyjen, määrä on romahtanut.¹⁸

Kohdekuvaukset ja arvotus perustuvat Pohjois-Pohjanmaan ympäristökes-
kuksen 1997 julkaisemaan raporttiin *Pohjois-Pohjanmaan perinnemaise-
mat*. Kahdeksanportaisen arvoluokituksen keskeisiä tekijöitä ovat vanho-
jen maankäyttötapojen jatkuvuus, eliöyhteisöjen edustavuus sekä uhan-
alaisten ja harvinaisten lajien esiintyminen. Arvoa alentaa esimerkiksi lan-
noitus ja pensoittuminen.¹⁹

14 Muinaismuistolaki § 1 ja 4

15 Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 23

16 Kulttuuriympäristön käsitteitä [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty
19.1.2010 [viitattu 13.12.2010]

17 Perinnemaisemat ja -biotoopit. Pohjois-Pohjanmaa [online]. Valtion ympäristöhallinnon verk-
kopalvelu. Päivitetty 5.1.2010 [viitattu 13.12.2010]

18 Perinnemaisemat ja -biotoopit [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty
7.4.2010 [viitattu 13.12.2010]

19 Kekäläinen ja Vainio 1997, s. 5-6

Natura 2000

Euroopan Unionin Natura 2000 -verkoston tarkoituksena on turvata luon-
todirektiivissä mainittujen luontotyyppien ja lajien elinympäristöjen sekä
lintudirektiivissä tarkoitettujen linnustonsuojelualueiden suojelu. Suomes-
sa Natura 2000 tarkoittaa käytännössä kansallisten suojeluohjelmien si-
sälyttämistä eurooppalaiseen verkostoon. Natura-ehdotukseen on otettu
mukaan myös sellaisia arvokkaita luontotyyppiejä ja alueita, joita ei ole si-
sälytetty riittävästi mihinkään suojeluohjelmaan tai joiden suojelusta Suo-
mella on globaalinen vastuu.²⁰

Maisemakallioalueet

Luonnon- ja maisemansuojelun kannalta valtakunnallisesti arvokkaiden
kallioalueiden luettelossa olevat kohteet on osoitettu maakuntakaavassa.

Luonnonsuojelulain luontotyypit

Luontotyypit ovat maa- tai vesialueita, joilla on tietynlaiset ympäristöolot
sekä luonteenomainen kasvi- ja eläinlajisto. Suomen luonnonsuojelulais-
sa mainitaan yhdeksän suojeltavaa luontotyyppiä.²¹ Alueiden tulee olla
luonnontilaisia tai luonnontilaiseen verrattavia, harvinaisia sekä arvokkai-
ta luonnon monimuotoisuudelle ja maisemansuojelulle.²²

Luonnonsuojelulain luontotyyppien suojelulla pyritään säilyttämään luon-
totyyppien ominaispiirteet, eikä tavoitteena ole aina alueen täydellinen
koskemattomuus. Käyttö ja hoito voivat olla jopa luontotyyppien säilymi-
sen edellytyksiä. Suojelualueiden perustamisen lisäksi luontotyyppiejä voi-
daan säilyttää ottamalla ne huomioon maankäytön suunnittelussa ja hyö-
dyntämällä luonnonvaroja kestävästi. Jo muuttuneiden luontotyyppien ti-
laa voidaan parantaa hoidolla ja ennallistamisella.²³

20 Natura 2000 [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 22.3.2006 [viitattu
13.12.2010]

21 Luontotyyppien suojelu [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 13.1.2010
[viitattu 22.1.2011]

22 Luonnonsuojelulain luontotyypit [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty
26.11.2008 [viitattu 22.1.2011]

23 Luontotyyppien suojelu [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 13.1.2010
[viitattu 22.1.2011]

Luonnonsuojelulain mukaisten suojeltujen luontotyyppien kriteerit täyttävien kohteiden luettelo perustuu Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen 1998–2005 tekemiin inventointeihin.²⁴

Pohjavesialueet

Pohjavesialueet jaetaan vedenhankinnalle tärkeisiin I luokan pohjavesialueisiin, vedenhankintaan soveltuviin II luokan pohjavesialueisiin ja muihin III luokan pohjavesialueisiin.²⁵ Alueiden luettelo on Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen julkaisusta *Selvitys pohjavesivarojen tutkimustarpeista Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen alueella*.

Rakennettu kulttuuriympäristö, rakennusperintö

Rakennettu kulttuuriympäristö eli rakennusperintö on kokonaisuus, joka muodostuu yhdyskuntarakenteesta, rakennuksista sisä- ja ulkotiloihin, pihoista, puistoista, teknisistä rakenteista, kuten kaduista, teistä, silloista ja kanavista, sekä muista ihmisen rakentamista kohteista ympäristössä.²⁶

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö

Yleiskäsitteenä valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö tarkoittaa aluetta tai kohdetta, joka on määritelty koko valtakunnan kannalta merkittäväksi.²⁷ Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY on Museoviraston 2003–2009 laatima inventointi. Valituista kohteista muodostuu kokonaiskuva Suomen rakennetusta historiasta keskeisine kehityslinjoina. Kohteet käsittävät yleensä laajempia alueita kuin yksittäisiä rakennuksia ja ulottuvat toisinaan yli kuntarajojen. Pyhäjoen kunnan alueella kohteita on neljä. Inventointi on julkaistu Museoviraston tuottamalla internetsivustolla.²⁸

Valtioneuvoston päätöksellä RKY on otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi

inventoinniksi 1.1.2010 alkaen. Kaavoitusprosessissa, eli maakuntakaavoituksessa sekä kunnan yleis- ja asemakaavoituksessa, RKY-inventointi toimii lähtökohtana alueiden käytön suunnittelulle. Tavoitteena on turvata kulttuuriympäristöjen rakenteen, kylä- ja kaupunkikuvan sekä alueilla jo olevien rakennusten ja ympäristöjen säilyminen.²⁹

Maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö

Maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö sisältää maakunnallisesti tärkeiksi katsottuja ominaispiirteitä ja arvoja. Maakunnallisten rakennuskulttuuriselvitysten teosta vastaa yleensä maakunnan liitto yhteistyössä muiden alue- ja asiantuntijaviranomaisten kanssa. Maakunnalliset selvitykset tehdään yleensä maakuntakaavoitusta varten, mutta niillä on myös laajempaa, maakunnan identiteettiin liittyvää merkitystä.³⁰

Pyhäjoen maakunnallisesti merkittävien kohteiden luettelo perustuu Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliiton 1993 ilmestyneeseen julkaisuun *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet*.

Halkominen ja lohkominen

Lohkominen on maanmittaustoimitus, jossa emäkiinteistöstä erotettava maa-alue eli määräala muodostetaan itsenäiseksi kiinteistöksi.³¹ Halkominen on kiinteistötoimitus, jolla puretaan tilan yhteisomistus.³²

24 Suunnittelukeskus Oy 2008, s. 16

25 Pohjavedet [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 26.4.2010 [viitattu 22.1.2011]

26 Rakennusperintöstrategia 2001, s. 11

27 Kulttuuriympäristön käsitteitä [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 19.1.2010 [viitattu 13.12.2010]

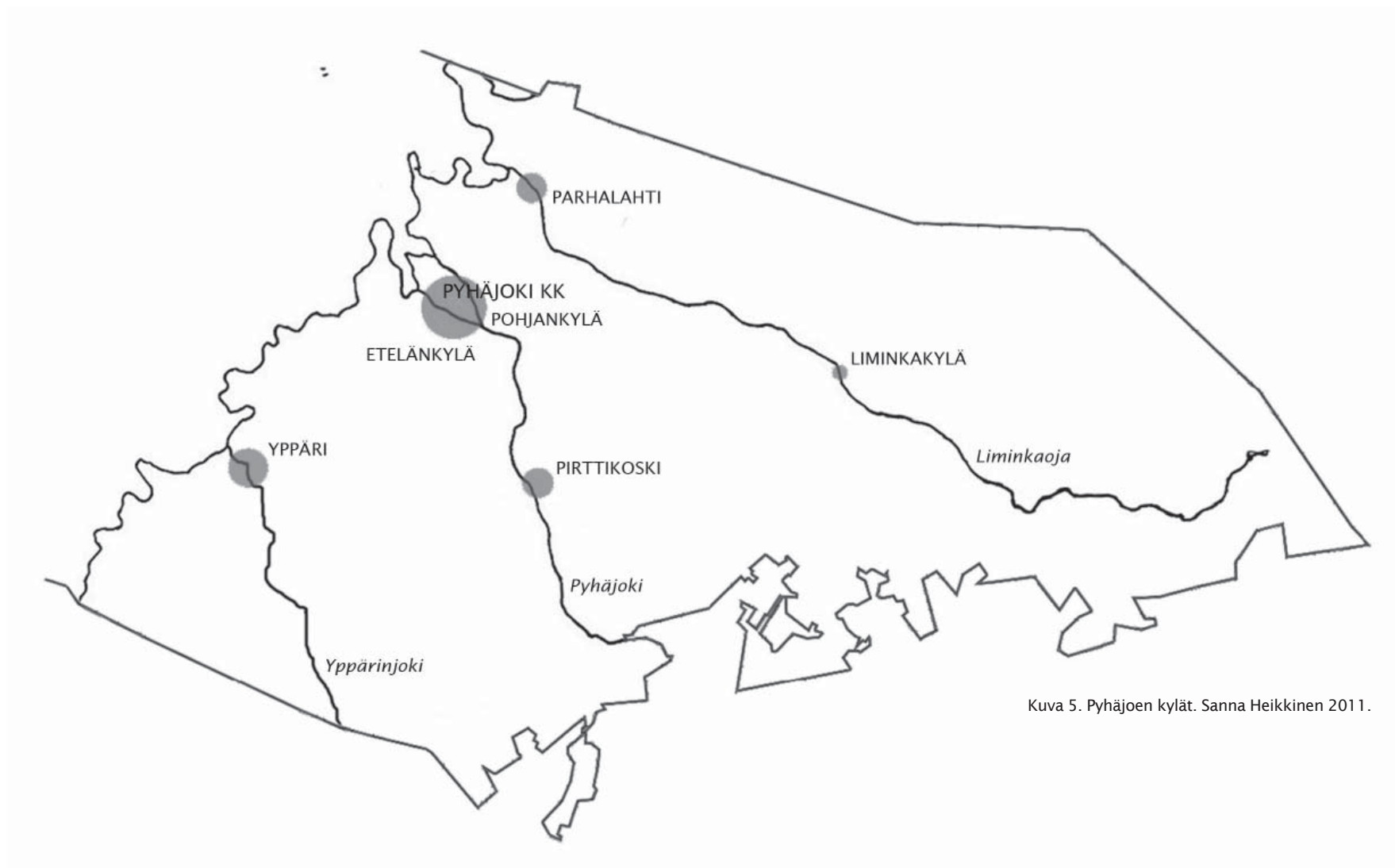
28 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 9.12.2010]

29 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 9.12.2010]

30 Kulttuuriympäristön käsitteitä [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 19.1.2010 [viitattu 13.12.2010]

31 Mitä lohkominen on ja mihin sitä tarvitaan? [online]. Maanmittauslaitos 2010 [viitattu 16.12.2010]

32 Halkomisen tarkoitus [online]. Maanmittauslaitos 2010 [viitattu 16.12.2010]

Kuva 5. Pyhäjoen kylät. Sanna Heikkinen 2011.

2 KULTTUURIYMPÄRISTÖN MUODOSTUMINEN

2.1 LUONNONMAISEMA

Pohjois-Pohjanmaan rannikkoseutu on matalaa ja maankohoamisilmiön vahvasti leimaamaa.¹ Maisema ja korkokuva ovat pääosin viimeisen jääkauden muovaamia, jolloin Fennoskandia oli kilometrien paksuisen jäätikön peitossa ja maankuori painunut satoja metrejä alaspäin. Mannerjäätikön sulamisen jälkeen, 10 000–9 000 vuotta sitten, maa alkoi kohota kohti alkuperäistä tasoaan. Mannerjään vetäydyttyä alue peittyi ensin vesimassojen alle, ja korkeimmillaan merenpinta on ollut noin 100 metriä nykyisen yläpuolella.² Pyhäjoen korkeimmat kohdat, yli 100 metriä merenpinnasta olevat alueet kunnan itä- ja koillisosassa, kohosivat merestä noin 7 500 vuotta sitten. Kuluneen 7 000 vuoden aikana maa on kohonnut noin 80 metriä. Muinaiset rannan vaiheet ovat edelleen paikoin hahmotettavissa maastonmuotojen perusteella. Nykyisin maankohoamisen arvioidaan olevan Pyhäjoen seudulla noin 80 senttimetriä sadassa vuodessa ja maan uskotaan kohoavan vielä 100–150 metriä.³ Pinnanmuotojen laikeuden vuoksi maiseman muuttuminen on huomattavaa jo yhden ihmisiän aikana.⁴

Pyhäjoella on 100 kilometriä rantaviivaa.⁵ Rannat ovat kalliota, kivikkorantaa tai hietikoita. Kalliota on laajoilla alueilla paljaana myös rantaviivan yläpuolella. Tyypillisiä maankohoamisrannikon pinnanmuotoja ovat fladat ja kluuvijärvet. Fladat ovat merestä kuroutumassa olevia lahdenpohjukoita, jotka matalan veden aikaan saattavat olla jo erillisiä altaita. Kluuvijärvet

Kuva 6. Merenrantaa Yppärissä. Sanna Heikkinen 2008.

ovat kuroutuneet selvästi irti rantaviivasta ja yhteys mereen on enää etelä- ja länsimyrskyillä korkean veden aikaan.⁶

Pyhäjoen kallioperä kuuluu maapallon vanhimpiin. Maaperä on moreeni-valtaista. Merenrantakasvillisuuden takia keskiboreaaliseen havumetsävyöhykkeeseen kuuluvan Pyhäjoen kasvillisuus on muita Pyhäjokilaakson kuntia monipuolisempaa.⁷ Soistumista on tapahtunut koko jääkauden jäl-

1 Pinnanmuodot ja vesistöt [online]. Julkaistu 10.6.2010 [viitattu 28.12.2010]

2 Kotola 1997, s. 9-10

3 Forss 1997, s. 39

4 Kekäläinen ja Vainio 1997, s. 8

5 Antero Tervonen 10.5.2012

6 Suunnittelukeskus Oy 2008, s. 14–17

7 Kotola 1997, s. 9-10 ja 16

Kuva 7. Hourunkoski. PKoA.

keisen ajan, ja kooltaan yli 20 hehtaaria olevia soita on Pyhäjoen maapinta-alasta yli viidennes.⁸

Pyhäjoen huomattavin vesistö on Pyhäjärvestä alkunsa saava, usean kunnan halki kulkeva Pyhäjoki. Pääuoman pituus on noin 160 kilometriä ja korkeusero noin 140 metriä. Joen alaosa, 80 kilometriä pitkä osuus Haapakosken alapuolelle saakka, on suojeltu koskiensuojelulailla voimalaitosrakentamiselta.⁹ Pyhäjoen kunnan alueella on useiden perättäisten koskien sarja, joista suurimmat ovat Hourunkoski, Ruukinkoski ja Kupuliskoski.¹⁰ Pyhäjoen lisäksi kunnan alueella on useita pienempiä, mereen laskevia jokia, puroja ja ojia.¹¹

Etenkin 1800-luvun loppupuolella useiden järvien ja lampien vedenpintaa laskettiin, jotta viljavat rantamaat saataisiin viljelyskäyttöön. Pyhäjoella tällainen kuivattu vesialue on esimerkiksi Viirretjärvi.¹²

⁸ Kotola 1997, s. 11 ja Laatikainen ja Turunen 2007, s. 60

⁹ Pyhäjoen vesistöalue [online]. Päivitetty 20.8.2010 [viitattu 28.12.2010]

¹⁰ Ympäristö ja luonto [online]. Päivitetty 2.10.2010 [viitattu 28.12.2010]

¹¹ Kotola 1997, s. 14

¹² Kotola 1997, s. 16

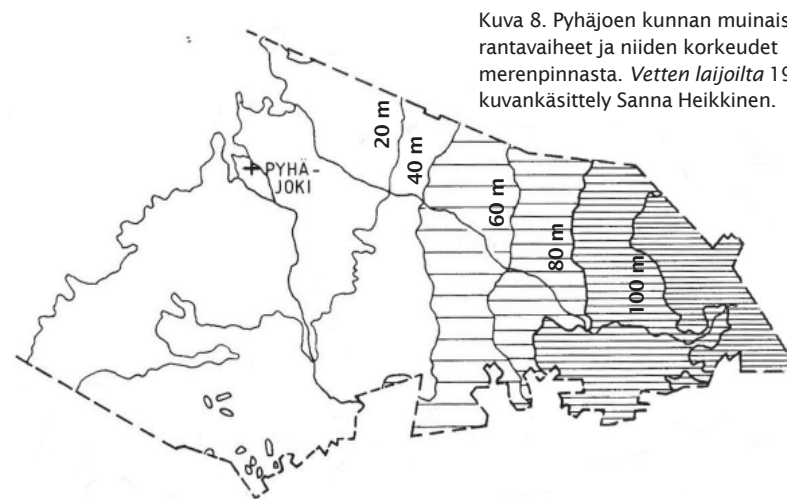
2.2 KULTTUURIMAISEMA

2.2.1 ASUTUKSEN HISTORIA

2.2.1.1 ESIHISTORIA 6000 EKR.-1150/1300 JKR. KIVIKAUDELTA RAUTAKAUDELLE

Pyhäjokilaakson asutus pohjautuu esihistorialliseen aikaan, sillä muinaislöydöt osoittavat, että Pyhäjoen kunnan alueella on asuttu jo kivikaudella.¹³ Pohjois- ja Sisä-Suomessa kivikausi oli noin 7000–1500/1250 eKr.¹⁴

Kivikauden väestö harjoitti erätaloutta ja keräilyä. Samalla paikalla ei asuttu koko vuotta, vaan asuinpaikkaa vaihdettiin riistan ja kalan liikkeiden mukaan. Vesireitit ovat aina olleet tärkeitä kulkuväyliä ja asuinpaikat sijainneet siksi vesistöjen äärellä. Sisämaassa suotuisille paikoille saatettiin kokoontua jopa vuosituhansien ajan, mutta rannikolla asuinpaikkaa jouduttiin aika ajoin siirtämään maannousun takia. Rannikon eri rantavaiheita ja niihin liittyviä merenrantasidonnoisia muinaisjäännöksiä voidaankin ajoittaa maannousun avulla.¹⁵

Kuva 8. Pyhäjoen kunnan muinaisrantavaiheet ja niiden korkeudet merenpinnasta. Veden laajoilta 1997, kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

¹³ Forss 1997, s. 42

¹⁴ Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 9

¹⁵ Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 8-9

Pyhäjoen kunnan alueella ei ole tehty järjestelmällistä arkeologista inventointia tai varsinaisia kaivaustutkimuksia. Kivikirves, reikäkivi ja muita yksittäisiä irtolöytöjä on tavattu, muttei sellaista kivikautista löydöstä, joka olisi mahdollista ajoittaa tarkasti.¹⁶ Vanhimmat esinelöydöt ovat kivikauden lopulta, joten tämänhetkisen löytöaineiston perusteella asutus Pyhäjoen kunnan alueella näyttäisi alkaneen vasta kampakeraamisella kaudella 6 000–4 000 vuotta sitten. Maankorkeuden puolesta kunnan itä- ja koillisosia olisi voinut asuttaa jo aiemmin.¹⁷

Pohjois-Suomessa kivikautta seurasi varhaismetallikausi noin 1500/1250 eKr.–300 jKr. Uuden raaka-aineen, pronssin, käyttö omaksuttiin vähitellen. Elämä jatkui pääosin entisten elinkeinojen varassa ja myös asuinpaikkojen luonne pysyi entisellään. Vainajien polttohautaamisen kivistä koottuihin rökkiöihin katsotaan alkaneen Suomessa pronssikaudella. Rannikolla rökkiöt sijaitsevat hyvillä näköalapaikoilla, ympärivää aluetta korkeammilla maastonkohdilla. Pohjois-Suomessa varmoja asuinpaikkoja tai hautoja ei tunneta kovin monta ja myös tuonaikainen esineistö on vähäistä.¹⁸ Esihistoriallisia kupari- tai pronssiesineitä ei Pyhäjokilaaksosta ole toistaiseksi tavattu.¹⁹

Pohjois-Suomen rautakaudella noin 300–1 150/1 300 jKr. tapahtuneesta kehityksestä ei voida luoda tarkkaa kuvaa, sillä arkeologisia löytöjä on tehty hyvin vähän. Vakiintuneesta asutuksesta voidaan puhua vasta aivan jakson lopulla, jolloin kiinteä maanviljelyyn perustuva talonpoikainen asutus on saanut alkunsa.²⁰ Ainoa rautakautinen esinelöytö Pyhäjoen kunnan alueella on Yppäristä löydetty mahdollinen ahkion emäpuu. Radiohiiliajoituksen perusteella jalasta tai suksea muistuttava puu on 1200-luvun lopulta, esihistoriallisen ja historiallisen ajan taitteesta.²¹

2.2.1.2 KESKIAIKA 1100–1500

Vaikka nimikerrostumien iän määrittäminen onkin epävarmaa, antaa vanha henkilö- ja paikannimistö viitteitä varhaisesta asutushistoriasta. Kuten lähes kaikkialla Suomessa, myös Pyhäjoella on säilynyt joitain lappalaisperäisiä paikannimiä. Hämeeseen, Satakuntaan sekä Vakka- ja Varsinais-Suomeen viittaavan länsisuomalaisen nimistön lisäksi Pyhäjoella on karjalaisvaikutteisia nimiä sekä vieraan, pääasiassa ruotsinkielisen, nimikulttuurin jäämiä.²²

Pyhäjokilaakson suuseudun varhaisin kiinteä asutus on peräisin viimeistään 1300-luvun ensimmäiseltä puoliskolta. Kiinteä asutus alkoi etelästä saapuneista suomalaisista erämiehistä, jotka eivät kuitenkaan saapuneet täysin asumattomalle seudulle. Yleiskuvana Pyhäjokilaakson keskiaikaisesta asutuksesta voi todeta, että asutus oli ohutta ja väestö kotoisin eri seuduilta. Vuodelta 1413 säilyneen verokirjan mukaan koko Pyhäjokilaaksossa oli vain kymmenkunta veroa maksavaa taloa.²³

Pyhäjokilaakso oli rajaseutua. Liittyminen Ruotsin valtakuntaan tapahtui vasta vuosisatoja kestäneiden rajakiistojen ja kahakoiden jälkeen.²⁴ 1323 Ruotsin ja Novgorodin välillä solmitun Pähkinäsaaren rauhan rajalinjana voidaan rannikolla pitää Pyhäjoen eteläpuolella kulkevaa Petäjäisjoeta, mutta myös muita tulkintoja esiintyy. 1300-luvulla Petäjäisjoeta on ollut nykyistä huomattavasti vuolaampi, ja on myös oletettu, että Petäjäisjoeta olisi Pyhäjoen varhaisempi lasku-uoma. Rajaseudun muistona Yppäristä on säilynyt runsas *raja*-alkuinen nimistö.²⁵

Suuri osa 1500-luvun verotuslähteistä todennettavasta asutuksesta syntyi pitkän ajan kuluessa, pääosin 1400-luvulla. Vaikka länsisuomalaisen asutuksen tunkeutuminen Novgorodin maaperälle johti kostoretkiin ja paikoin jopa asutuksen tuhoamiseen, saivat Pyhäjoen suuseudun asukkaat olla suhteellisen rauhassa.²⁶

¹⁶ Forss 1997, s. 46–47

¹⁷ Forss 1997, s. 42

¹⁸ Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 17–18

¹⁹ Forss 1997, s. 49

²⁰ Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 18

²¹ Forss 1997, s. 54

²² Hiltunen 1997, s. 59–62

²³ Matinoli 1969, s. 59 ja 66

²⁴ Matinoli 1969, s. 67

²⁵ Hiltunen 1997, s. 64–65

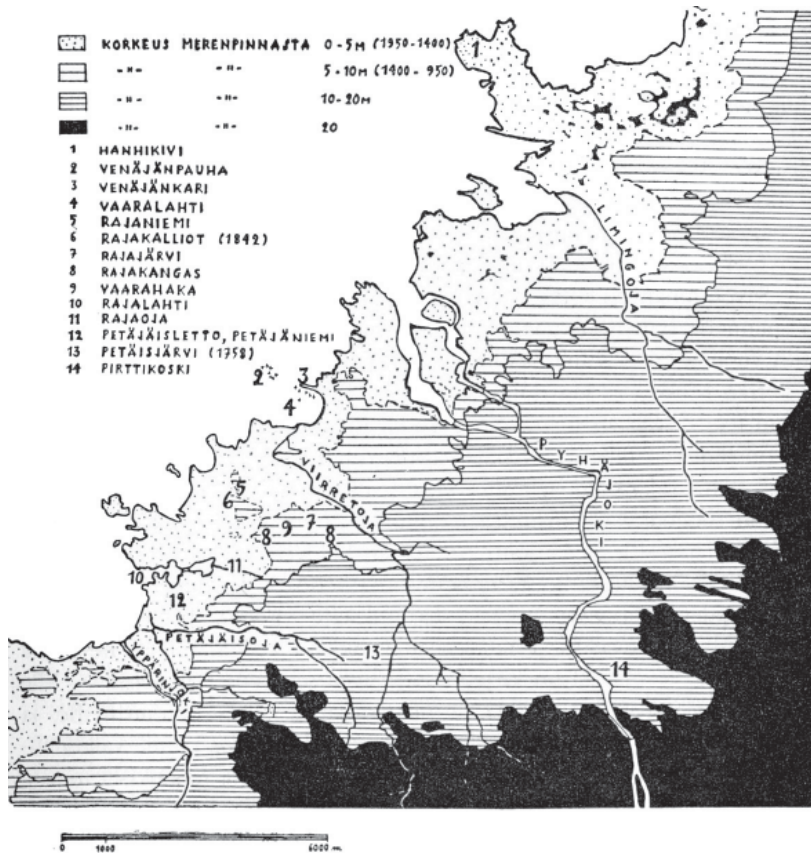
²⁶ Hiltunen 1997, s. 65 ja Matinoli 1969, s. 71

2.2.1.3 1500-LUKU

Pyhäjoen vanhimmat kylät ovat Yppäri ja Pyhäjoki. 1548 ne mainittiin maa-kirjoissa itsenäisinä kylinä ja jo 1500-luvun puolivälissä niissä oli jaettuja taloja. 1562 Parhalahti irtautui Pyhäjoesta omaksi kyläkseen ja 1590-luvul-la Pyhäjoen kylä jakaantui Etelän- ja Pohjankyläksi.²⁷

1550-luvun alussa Pyhäjoella oli 24 taloa, joista osa oli syntynyt viimeis-tään 1400-luvulla. Asutus oli keskittynyt rannikolle. 1500-luvun rakennuk-sia ei ole säilynyt, mutta useat tuolta ajalta tunnetut tilat ovat edelleen ole-massa. Vilkkain asutuskausi ajoittui 1500-luvun jälkipuolelle ja puolessa vuosisadassa Pyhäjoen taloluku miltei kaksinkertaistui.²⁸

Kustaa Vaasan asutuspolitiikka edisti erämaiden asuttamista ja 1540-lu-vulla alkanut savolaisten asutusliike muutti kaikkien pohjoispohjalaisten pitäji en asutuskuvaa. Pyhäjoen kantakylien alueella asutus laajeni pääasi-assa vanhoja tiloja jakamalla.²⁹ Ruotsin ja Venäjän välisen 25-vuotisen so-dan eli vanhan vihan tai ns. rappasotien taistelut eivät ulottuneet Pyhäjo-elle, mutta sodan vaikutus tuntui verotuksen kiristymisenä.³⁰

Kuva 9. Rantaviivat ajanlaskun taitteesta 1950-luvulle ja Pähkinäsaaren rauhan raja-an liittyvää nimitystä. Pisteytetty alue kuvaa vuoden 1400 jälkeen ja harvaan viivoitettu alue vuosien 950-1400 aikana maatonutta aluetta. Kustaa Vilkkunen 1960.

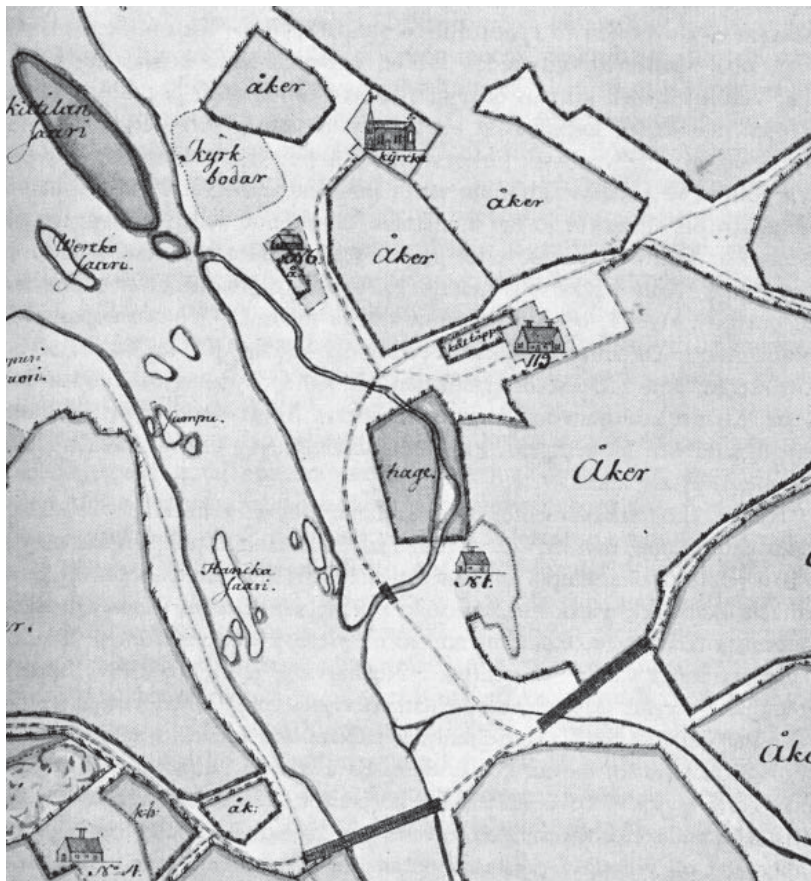
Kuva 10. Pyhäjoen pitäjänsinetti, jossa on kolme kärrpää ja teksti "PYHÄJOKI SOKN SIGNET".
Suur-Pyhäjoen historia 1969.

²⁷ Hiltunen 1997, s. 66 ja Matinoli 1969, s. 66

²⁸ Hiltunen 1997, s. 66

²⁹ Hiltunen 1997, s. 66 ja Matinoli 1969, s. 99-100 ja 106

³⁰ Hiltunen 1997, s. 66 ja Luukko 1954, s. 728

Kuva 11. Pyhäjoen kirkon tienoo maanmittari Jakob Wikarin 1753 piirtämässä Pohjankylän kartassa (Matinolli 1969, s. 391). *Suur-Pyhäjoen historia* 1969.

1560-luvulla Pyhäjokilaaksosta muodostettiin oma hallintopitäjä. Aiemmin jokilaakso kuului Salon suurpitäjään. 1573 Pyhäjokilaakso erotettiin myös omaksi kirkkoherrakunnakseen.³¹ Oma kirkko rakennettiin viimeistään 1586.³²

31 Matinolli 1969, s. 329 ja 384

32 Käsälä 1997, s. 397

2.2.1.4 1600-LUKU

1600 Pyhäjoella oli 45 taloa. Vuosien 1600–1650 aikana Pyhäjoelle syntyi 22 uutta tilaa, joista 14 oli lohkottuja ja 8 varsinaisia uudistiloja. Uusia tiloja perustettiin ainoastaan Pirttikosken kylän alueelle. 1590-luvulla ensimmäisen kerran mainitut Haapakosken, Lampinsuun ja Pirttikosken kylät yhdistettiin 1620-luvun lopulla Pirttikosken kyläksi.³³

Kuva 12. Pirttikosken talonpoikien puumerkkejä. *Vetten laijoilta* 1997, kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Ilmaston viilenemisen takia jopa kolmanneksen 1601–1690 välisistä vuosista on arvioitu olleen katovuosia.³⁴ Sotaväenotot Ruotsin valtakunnan käymiin sotiin vähensivät miestyövoimaa erityisesti 1620–1650-luvuilla, ja raskaiden kruununverojen takia monet tilat autoitoivat tai vaihtoivat omistajaa.³⁵ Tyhjilleen jääneiden tilojen lisäksi myös tilat, jotka eivät pystyneet maksamaan veroja, merkittiin maakirjassa autoioiksi.³⁶ Pyhäjoella tiloja autoitui muuta maakuntaa vähemmän.³⁷

Sotien päättyttyä 1661 vei muutaman vuosikymmenen, ennen kuin maakunnan taloluku alkoi taas kasvaa. Rannikkokylissä asutus kasvoi enää hyvin hitaasti. Vanhojen kantakyläliepeillä uudistilojen perusta-

33 Hiltunen 1997, s. 66

34 Hiltunen 1997, s. 67 ja Virrankoski 1973, s. 213

35 Hiltunen 1997, s. 67

36 Virrankoski 1973, s. 38

37 Hiltunen 1997, s. 67

mista säädeltiin tarkasti ja sopiva maa oli suureksi osaksi vallattu kantatalojen käyttöön.³⁸ 1687 Limingojan varteen perustetussa nykyisessä Liminäkylässä sen sijaan oli jo 15 taloa vuoteen 1700 mennessä.³⁹

Ankarat katovuodet aiheuttivat suuret kuolovuodet 1696–1697, joiden aikana lähes kolmannes Suomen väestöstä kuoli nälkään ja kulkutauteihin,⁴⁰ mikä katkaisi suotuisasti edenneen väestö- ja asutuskehityksen koko maassa. Kuolleisuusjakson jäljiltä oli monia autiotiloja asutettavana, eivätkä harventuneen väestön voimat riittäneet uudisasutukseen.⁴¹

2.2.1.5 1700-LUKU

1700 alkanut suuri Pohjan sota aiheutti verorasituksen kohoamisen ja toistuvia sotaväenottoja. Sodan seurauksena Ruotsi menetti asemansa suurvaltana. 1714 mennessä Venäjän armeija oli miehittänyt Suomen ja sodassa alkoi isoksivihaksi kutsuttu vaihe.⁴² Pohjois-Pohjanmaalla venäläisten terrori oli systemaattista: taloja ryöstettiin ja poltettiin ja ihmisiä kidutettiin, tapettiin ja vietiin vangiksi.⁴³ Venäjän 1717 järjestämä siviilihallinto rauhoitti tilannetta, mutta vasta 1721 solmittu Uudenkaupungin rauha päätti miehityskauden.⁴⁴

Vuoden 1723 tietojen mukaan Pyhäjoen 92 talosta 51 oli autioitunut isonvihan aikana.⁴⁵ Limingojan kylässä, jossa asutus oli nuorta, 15 talosta 13 oli autiona.⁴⁶ Parhaiten oli säilynyt Pirttikosken kylä. Jälleenrakennus sujui nopeasti, sillä vain pieni osa taloista oli tuhottu kokonaan ja uudelleen viljelyyn otetut tilat saivat muutaman vuoden verovapauden. 1720-luvun loppussa Pyhäjoella ei ollut enää autiotaloja.⁴⁷

38 Hiltunen 1997, s. 67

39 Hiltunen 1997, s. 67 ja Matinolli 1969, s. 125

40 Virrankoski 1973, s. 48

41 Hiltunen 1997, s. 67

42 Matinolli 1969, s. 124

43 Halila 1984, s. 50–62

44 Halila 1984, s. 43 ja Matinolli 1969, s. 124

45 Hiltunen 1997, s. 68

46 Matinolli 1969, s. 124

47 Hiltunen 1997, s. 68

Ruotujakolaitos korvasi sotaväenoton 1732 Pohjois-Pohjanmaan suostutua vastahakoisesti ruotujakoon, mikä merkitsi, että tietty määrä taloja ylläpiti pestattua sotamiestä.⁴⁸ 1500-luvulla alkanut ns. pikku jääkausi jatkui 1740-luvulle ja aiheutti Pohjois-Pohjanmaalla 1730-luvun lopulla kato-
vuosia ja karjasairauksia.⁴⁹ Katovuodet yhdessä pikkuvihan kanssa hidastivat asutuksen laajenemista.⁵⁰ Hattupuolueen syöstyä valtakunnan uuteen sotaan venäläiset miehittivät Suomen 1742–1743. Pikkuvihaksi kutsuttu miehitysaika sujui rauhallisesti, mutta majoitus-, muonitus- ja kyyditysvelvoitteet rasittivat väestöä.⁵¹

1740-luvun suonviljelyasetuksien perusteella viljelykseen raivattu suo oli verovapaata.⁵² 1747 tilojen halkomisrajoituksia väljennettiin, ja etenkin vanhoissa kylissä pääosa uusista taloista syntyi halkomalla.⁵³

Maanomistusolojen korjaamiseksi annettiin isojakoasetus 1757. Isojaon ensimmäisessä vaiheessa maa mitattiin ja arviointiin.⁵⁴ Jotta kukaan ei olisi kärsinyt jaosta, maa jyvitettiin eri laaturyhmiin ja huonoa maata sai enemmän.⁵⁵ Pohjanmaalla manttaalia eli verolukua kohden jaettiin yleensä 600–1 200 tynnyrinalaa pelto ja niitty mukaan lukien.⁵⁶ Yksi tynnyrin-
ala vastasi 0,462 hehtaaria. Jos tila ennen isojakoa oli ollut suurempi, erotus jäi kruunulle ns. liikamaana uudisasutuksen käyttöön. Isonjaon edellyttämiä verollepanomittauksia oli suoritettu Pyhäjoen kylissä runsaasti jo ennen isojakoasetuksen julkaisemista ja koko Suur-Pyhäjoen pitäjässä verollepanomittaukset saatiin päätökseen 1780-luvun alussa. Pääosa peltojen ja niittyjen isojakotoimituksista ehdittiin suorittaa 1700-luvun loppuun mennessä, mutta metsämaiden jako jäi 1800-luvulle, pääasiassa 1840-luvulle.⁵⁷

48 Halila 1954, s. 418

49 Halila 1954, s. 418 ja Ilmastohistoria ja ilmastomuutos [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Julkaistu 10.6.2010 [viitattu 9.12.2010]

50 Halila 1954, s. 40

51 Matinolli 1969, s. 569–571

52 Halila 1954, s. 40

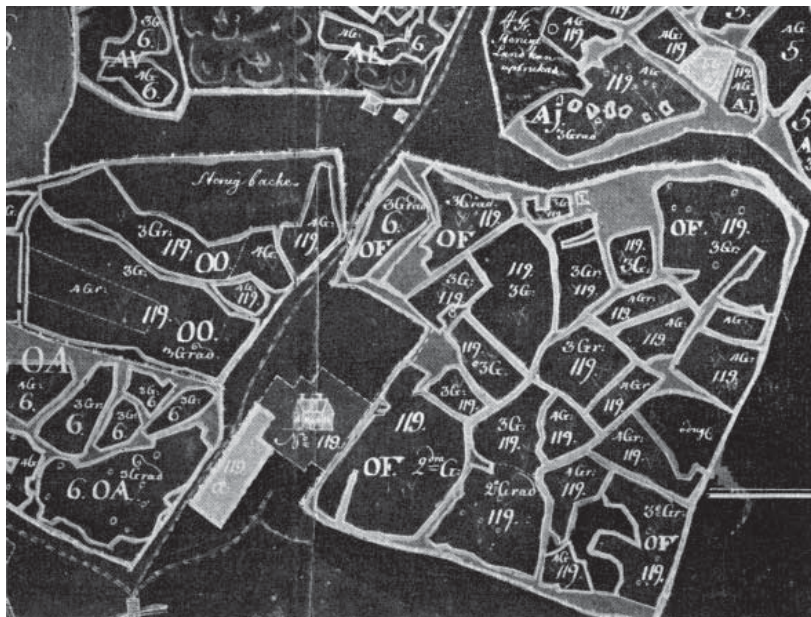
53 Hiltunen 1997, s. 68

54 Halila 1954, s. 89

55 Matinolli 1969, s. 188

56 Halila 1954, s. 91–92

57 Matinolli 1969, s. 188–190

Kuva 13. Pyhäjoen pappila (No 119) ja sen peltolohkoja vuodelta 1753 olevassa Pohjan-
kylän maanmittauskartassa (Matinolli 1969, s. 440). *Suur-Pyhäjoen historia* 1969.

Isojaon seurauksena pelto- ja niittylohkojen määrä väheni. Jo ennen isoja-
koa Pyhäjokilaaksossa oli vallinnut peltojen osalta selväpiirteinen lohkoja-
ko sarkajaon ollessa harvinainen. Pääosa niityistä oli ollut yksityisten talo-
jen omistuksessa, mutta myös yhteisniittyjä oli esiintynyt runsaasti ja niit-
typalstat sijainneet melko hajallaan. Metsät olivat olleet koko pitäjän yhi-
teisomistuksessa. Isojako edisti asutuksen laajentumista ja loi edellytyk-
set metsien järjestykselliseen käytölle.⁵⁸

58 Matinolli 1969, s. 184–187 ja 190–191

2.2.1.6 1800-LUKU

Vuosina 1807–1809 katovuodet aiheuttivat eritoten Pohjois-Suomessa pa-
han kuolleisuuskriisin, jota Suomen sodan aikana 1808–1809 leviämään
päässeet taudit syvensivät. Arviolta 14 prosenttia Pyhäjoen seurakunnan
väestöstä menehtyi lavan- ja punatautiin.⁵⁹ Suomen sodan aikana Pyhäjo-
ki joutui useaan otteeseen sodan jalkoihin. Ensimmäinen kahakka käytiin
Pyhäjoen Yppärissä. Sodan seurauksena Suomesta tuli autonominen osa
Venäjän keisarikuntaa.⁶⁰ Katovuodet koettelivat Pyhäjokea myös 1830-lu-
vulla.⁶¹

Katovuosia ja Suomen sodan aikaa lukuun ottamatta väestönkasvu jatkui
tasaisena.⁶² 1860 Pyhäjoella oli 3 271 asukasta.⁶³ Taloja oli 305, runsaat
200 enemmän kuin sata vuotta aiemmin. Yppärin kylässä taloluku oli 86,
Etelänkylässä 39, Pohjankylässä 20, Parhalahdella 35, Pirttikoskella 87 ja
Limingojan kylässä 38. Nuorena ja laaja-alaisessa Limingojan kylässä oli
vielä hyvät edellytykset uudisasutukselle, mutta muualla taloluku kasvoi
etupäässä vanhoja tiloja halkomalla.⁶⁴

1860-luvulla Pohjois-Pohjanmaata koitteli jälleen toistuva katovuosien sar-
ja.⁶⁵ Väkiluvun nousun katkaisseet suuret nälkävuodet 1866–1868 olivat
viimeinen laajamittainen nälänhätä Suomessa.⁶⁶

Ahtaissa taloudellisissa oloissa kiinnostus ulkomaita kohtaan alkoi kas-
vaa.⁶⁷ Viljelyskelpoinen maa oli otettu käyttöön 1800-luvun alkuun men-
nessä, eikä tilattomalla väestöllä ollut paikkakunnalla kunnollisia mahdol-
lisuuksia saada elantoaan. 1830-luvulla Pyhäjoelta lähdettiin uudisasuk-
kaiksi sisämaahan.⁶⁸ 1860-luvulla ensimmäinen muuttoaalto suuntautui
Pohjois-Ruotsiin ja Pohjois-Norjan Ruijaan. Amerikan siirtolaisuus saavutti

59 Hiltunen 1997, s. 72

60 Matinolli 1969, s. 576–582

61 Matinolli 1969, s. 154

62 Matinolli 1969, s. 154

63 Hiltunen 1997, s. 72

64 Matinolli 1969, s. 137–139

65 Turunen 1997, s. 130

66 Turunen 1997, s. 111 ja Ilmastohistoria ja ilmastomuutos [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Julkaistu 10.6.2010 [viitattu 9.12.2010]

67 Turunen 1997, s. 119

68 Hiltunen 1997, s. 74

laajimmat mittasuhteet 1800- ja 1900-luvun vaihteen molemmin puolin ja vuoteen 1930 mennessä Pyhäjoelta muutti Amerikkaan ainakin 2000 ihmistä. Vapauden ja taloudellisten mahdollisuuksien houkuttelevuuden lisäksi muuttoa lisäsivät laittomat asevelvollisuuskutsunnat ja muut Venäjän sortotoimet.⁶⁹

1865 kunnallisasetuksella kunta ja seurakunta erotettiin toisistaan hallinnollisesti.⁷⁰ 1895 mennessä viimeinenkin kappeliseurakunta oli erotettu omaksi kirkkoherrakunnakseen Pyhäjoen kirkkopitäjästä.⁷¹ Kunnallisen itsehallinnon toteutumisen ja emäseurakunnan hajoamisen myötä Pyhäjoki menetti asemansa hallinnollisena keskuksena.⁷² Uusi, arkkitehti Carl Ludvig Engelin suunnittelema, kirkko oli rakennettu 1844 entisen käytyä pieneksi ja huonokuntoiseksi.⁷³

Ensimmäiset kauppapuodit Pyhäjoelle perustettiin 1860-luvulla.⁷⁴ 1887 Pohjankylään perustettiin höyrymeijeri maidon jatkojalostusta varten. 1890-luvulla yksityisen meijerin tilalle tulivat kyläkuntien yhtiömeijerit.⁷⁵

1886 Pohjankylään valmistui Pyhäjoen ensimmäinen kansakoulu. Yppäriässä kansakoulu aloitti toimintansa 1897.⁷⁶ Aatteellinen yhdistystoiminta paikkakunnalla heräsi, kun Pyhäjoen Pohjankylän nuorisoseura perustettiin 1894.⁷⁷

Pyhäjoen postitoimisto perustettiin 1879. Ensimmäinen Pyhäjoelle menevä puhelinlinja otettiin käyttöön 1896. Kolme vuotta myöhemmin Pyhäjoella oli puhelin kahdeksassa kiinteistössä. Maaseudulla puhelin oli ensivuosisymmenet lähinnä kauppiaiden ja virkamieskunnan väline.⁷⁸

69 Turunen 1997, s. 119–123

70 Turunen 1997, s. 469

71 Turunen 1997, s. 430

72 Turunen 1997, s. 114

73 Käsälä 1997, s. 396 ja Matinolli 1969, s. 393

74 Turunen 1997, s. 222

75 Turunen 1997, s. 269

76 Turunen 1997, s. 306 ja 311

77 Turunen 1997, s. 339

78 Turunen 1997, s. 157 ja 159

Kuva 14. Arkkitehti C. L. Engelin suunnittelema puuristikirkko. PKoA.

2.2.1.7 1900-LUKU

Maa- ja karjatalouden kehittymistä edistävä Pyhäjoen maamiesseura perustettiin 1902. Tehtäväkentän laajentuessa ja monipuolistuessa toiminta koko pitäjän alueella kävi hankalaksi ja kylät irrottautuivat omiksi seuroikseen.⁷⁹ Muutama vuosi aiemmin perustettu Pohjankylän nuorisoseura sai seurantalonsa 1905. Muille Pyhäjoen kylille nuorisoseurat perustettiin vuosien 1908–1916 aikana. Työväenliikkeen läpimurto koettiin vuoden 1905 suurlakon jälkeen. Pyhäjoen työväenyhdistys perustettiin 1907.⁸⁰ Työväen järjestyskaarti ja Pyhäjoen suojeluskunta perustettiin molemmat alkuvuodesta 1918.⁸¹

Pankkitoiminnan uranuurtaja paikkakunnalla oli 1908 auennut Pyhäjoen Säästöpankki. 1914 perustettiin Parhalahden kylälle Pyhäjoen ensimmäinen osuuskassa. 1915 perustettu Pyhäjoen Osuuskauppa avasi ensimmäisen myymälänsä seuraavana vuonna.⁸²

Pirttikosken ja Parhalahden kansakoulut aloittivat toimintansa 1913 vuokratiloissa. Omat koulutalot valmistuivat 1915 ja 1916. Kopiston, Ylisenojan, Poluksen, Krekulan, Viirteen ja Keskikylän kansakoulut aloittivat toimintansa 1920-luvun loppuun mennessä. Keskuskoulu valmistui 1963. Ikäluokkien pienenemisen ja maaltapaon takia monet kyläkouluista suljettiin myöhemmin 1960- ja 1970-luvuilla.⁸³

1917–1925 Pyhäjoella perustettiin useita sähköosuuskuntia. Ensimmäisenä sähkövoiman hyödyntämisen oli aloittanut 1905 käynnistynyt puuhio-
ketta valmistanut massatehdas. Jo 1950 Pyhäjoen sähköistysaste oli 86,3 prosenttia. 1974 sähköistyksen ulkopuolelle jäi enää kymmenkunta taloutta.⁸⁴ Linja-autoliikennöinti Pyhäjoella alkoi 1926. Muuten autoistuminen eteni paikkakunnalla hitaasti.⁸⁵

Kuva 15. Kirkonkylän raittia. PKoA.

Vapaussodassa, millä nimellä vuoden 1918 sotaa Pyhäjoella kutsutaan, kaatui kolme ja ammuttiin viisi rintamalle lähdöstä kieltäytyntä pyhäjokista. Talvi-, jatko- ja Lapin sodassa kaatui, katosi tai kuoli sairauksiin yhteensä 143 miestä.⁸⁶ 1941 Pyhäjoella oli karjalaista siirtoväkeä 508 henkeä ja 1945 pääosin kuusamolaista siirtoväkeä 1 164 henkeä. Valtaosa evakoista palasi sodan jälkeen kotiseudulleen.⁸⁷

Siirtolaisuus ja maan sisäinen muuttoliike jatkuivat 1900-luvulla. Vuonna 1930 kirkonkirjaan oli kirjattuna Pohjois-Amerikassa olevaa väestöä lähes 960 henkeä. Vuoden 1970 molemmin puolin siirtolaisuus suuntautui työmarkkinoiden perässä Ruotsiin.⁸⁸

1930- ja 1950-luvuilla kärsittiin pahasta työttömyydestä. 1930-luvun pulaaikaan kunta järjesti työttömille varatoita lähinnä metsätoissa. 1950-luvulla Pyhäjoki ja Merijärvi olivat Suomen vaikeimmat työttömyyskunnat. Tulvasuojelun takia 1952 käynnistyneistä Pyhäjoen perkaus- ja penger-

79 Turunen 1997, s. 276

80 Turunen 1997, s. 339–341 ja 359

81 Turunen 1997, s. 373

82 Turunen 1997, s. 230–231, 236 ja 242

83 Turunen 1997, s. 312–315 ja 318–319

84 Turunen 1997, s. 214–218

85 Turunen 1997, s. 147 ja 149

86 Turunen 1997, s. 372, 376–377 ja 381–382

87 Turunen 1997, s. 118

88 Antero Tervonen 10.5.2012 ja Turunen 1997, s. 111 ja 128

Kuva 16. Presidentti Urho Kekkonen seuraamassa Liminkakylän ojitustyömaata. PKoA.

rystöistä kasvoi maan suurin työttömyystyömaa, jonka miesvahvuus oli suurimmillaan 1 741 henkeä. Lähiseudun miehet kyidittiin päivittäin työmaalle, kauempaa tuleville järjestettiin parakkimajoitus. Metsäntutkimuslaitoksen suontutkimusosaston 1957 käynnistämää koeojitusta maan tuotantokyvyn parantamiseksi oli seuraamassa myös tasavallan presidentti Urho Kekkonen.⁸⁹

Maa- ja metsätalouden tuotantoedellytysten parantamiseksi 1958 käynnistyneen uusjaon toteuttaminen vei lähes 20 vuotta. Noin 30 000 hehtaarin maa-alueella ja 700 osakkaalla Pyhäjoen uusjako oli valmistuessaan toiseksi laajin Suomessa. Uusjaossa parannettiin tieverkostoa ja lisättiin ojitusta. Uusjaon seurauksena puuntuotto lisääntyi ja pelto- ja metsäpalstojen lukumäärä sekä peltopalstojen etäisyys talouskeskuksista vähenivät. Pyhäjoen uusjaosta ulkopuolelle jääneissä Yppärin ja Parhalahden kylissä uusjakotoimet käynnistettiin 1980-luvun puolivälissä.⁹⁰

⁸⁹ Turunen 1997, s. 255–259 ja 489

⁹⁰ Turunen 1997, s. 282–283

Väestönkasvu jatkui 1950-luvun taitteeseen ja korkeimmillaan Pyhäjoen väkiluku oli 1949, jolloin se oli 4 818 henkeä. Maaltapaon käynnistänyt suuri yhteiskunnallinen murros alkoi 1950-luvulla ja heijastui Pyhäjoenkin väkilukuun. Vuoden 1994 jälkeen väkiluku on kääntynyt taas laskuun.⁹¹

Vuoden 1960 jälkeen Pyhäjoen elinkeinorakenne on monipuolistunut nopeasti ja palveluelinkeinot ovat korvanneet maa- ja metsätalouden aseman pääelinkeinona.⁹² Pyhäjoen poliittisessa kuvassa keskeisenä piirteenä on ollut maalaisliiton, nykyisen Suomen Keskustan, vankka asema.⁹³

Pyhäjoen hengelliseen elämään ovat kuuluneet rukoushuoneyhdistysten rakentamat rukoushuoneet.⁹⁴ Pyhäjoen kirkko, joka oli ollut ilman sähköä ja lämmitystä, peruskorjattiin 1960-luvun lopussa. Kesällä 1974 kirkko tuhoutui täysin ukkosen sytyttämässä tulipalossa. Uuden kirkon suunnittelu toteutettiin avoimena arkkitehtikilpailuna.⁹⁵

2.2.1.8 2000-LUKU

Vuoden 2011 lopussa Pyhäjoella oli 3 361 asukasta.⁹⁶ Tilastokeskus on ennustanut väestömäärän edelleen laskevan ja väestörakenteen muuttuvan vanhusvoittoisemmaksi.⁹⁷ Pyhäjoen valinta Fennovoiman uuden ydinvoimalan sijoituspaikkakunnaksi syksyllä 2011 muuttanee väestökehityksen suunnan.

Vuonna 2010 yli puolet väestöstä, 55 prosenttia, asui keskustaajaman eli Pohjankylän ja Etelänkylän alueella. Yppärissä asui 19 prosenttia, Parhalahdella 12 prosenttia, Pirttikoskella 11 prosenttia ja Liminkakylän alueella 3 prosenttia kunnan asukkaista.⁹⁸

⁹¹ Airix Ympäristö 2010, s. 15 ja Turunen 1997, s. 111

⁹² Turunen 1997, s. 119

⁹³ Turunen 1997, s. 387 ja 390

⁹⁴ Turunen 1997, s. 456

⁹⁵ Turunen 1997, s. 414–415

⁹⁶ Antero Tervonen 10.5.2012

⁹⁷ Airix Ympäristö 2010, s. 15

⁹⁸ Airix Ympäristö 2010, s. 16

Kuva 17. Pyhäjoen keskustaa. Aino Helaakoski 2011.

Sosiaali-, terveys- ja opetustoimen työpaikat mukaan lukien suurin työlistävä toimiala on palvelut. Alkutuotannolla on edelleen vahva osuus Pyhäjoen elinkeinorakenteessa, vaikka maa- ja metsätalouden työpaikkojen määrä on vähentynyt 2000-luvulla lähes kolmanneksella. 2008 Pyhäjoella oli 127 maatalouden aktiivitalaa.⁹⁹ EU:n tuoma maatalouden rakennemuutos, mihin liittyy tuotannon tehostaminen, näkyy tilojen määrän vähene misenä, tilakoon kasvuna sekä rakennuskannan osittaisena vajaakäyttönä samalla kun uudisrakennusten koko on kasvanut.¹⁰⁰

⁹⁹ Airix Ympäristö 2010, s. 17

¹⁰⁰ Rakennusperintöstrategia 2001, s. 19

Kuva 18. Hylkeenpyyntiä 1950-luvulla. Kuvassa Arvid Sihvola ja Jouko Majjala. PKoA.

2.2.2 ELINKEINOHISTORIA

2.2.2.1 PYYNTIELINKEINOT METSÄSTYS JA KALASTUS

Pyhäjokilaakson historiallisen asutuksen alussa toimeentulo perustui ensisijaisesti metsästyksen ja kalastukseen. Pyhäjokilaakson alueella oli runsaasti riistaa ja kalaa, mikä näkyy edelleen nimistössä.¹⁰¹ Turkiksilla ja kalalla oli kysyntää Länsi-Euroopan kulutuskeskuksissa asti.¹⁰²

¹⁰¹ Matinolli 1969, s. 73–74

¹⁰² Hiltunen 1997, s. 78

Kuva 19. Kala-aittoja ja pauhaveneitä. PKoA.

Kuva 20. Kaukon kalaranta 1930-luvulla. PKoA.

Oikeus erämaihin perustui valtaukseen ja omistajina olivat joko yksityiset henkilöt tai kumppanuuskunnat. Vasta asutuksen voimistuessa erämaat päätyivät oman jokisuun asutuskeskuksen haltuun. Pirttikosken kylä lie-
nee saanut nimensä muinaisen eräpirtin mukaan.¹⁰³

Maanviljelyn ja karjanhoidon yleistyessä metsästyksen merkitys alkoi vä-
hetä 1500-luvulla.¹⁰⁴ Pienimuotoisesti jo keskiajalla harjoitettu hylkeen-
pyynti oli maaeläinten pyyntiä tärkeämpää ja hylkeenrasva eli traani vien-
tituote. 1880-luvun lopulla vuosisaaliiksi ilmoitettiin jopa 150 hyljettä.¹⁰⁵
Hylje rauhoitettiin vuonna 1970.¹⁰⁶

¹⁰³ Matinolli 1969, s. 76-78

¹⁰⁴ Matinolli 1969, s. 264

¹⁰⁵ Hiltunen 1997, s. 79 ja Turunen 1997, s. 185

¹⁰⁶ Hylkeenpyynti [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Julkaistu 11.6.2010 [viitattu 15.12.2010]

Pyhäjoen moninainen kalastusperinne voidaan jakaa joki-, ranta- ja meri-
kalastukseen.¹⁰⁷ Pyhäjoessa oli lohikato jo keskiajalla ja myös Turun piis-
pa omisti siitä osuuden.¹⁰⁸ 1600-luvulla lohioikeudet kuuluivat jokivarren
asukkaille. Joen madaltuminen maankohoamisen seurauksena vaikutti lo-
hestuksen tuottoon, mistä johtuen pyyntiä alettiin säädellä. 1750-luvulla
pyynnistä tuli kruunun regaalioikeus, joka vuokrattiin halukkaille muuta-
maksiksi vuodeksi kerrallaan. 1800-luvun lopulla Pyhäjoen käyttö uittoväylä-
nä lisääntyi, mikä romahdutti lohikannan. Toinen Pyhäjoen arvokala on
ollut siika, mutta sen pyynti laski samassa suhteessa lohenpyynnin kans-
sa.¹⁰⁹ Pohjoisten rannikkojokien perinteinen pyyntisaalis on ollut myös
nahkiainen.¹¹⁰ Pyhäjoessa kiinteät pyyntilaitteet olivat käytössä jo 1500-
luvulla, ja vielä 1968–1982 vuosisaalis saattoi olla jopa 300 000 nahkiais-

¹⁰⁷ Petäjäsoja 2004 [online]. [viitattu 15.12.2010]

¹⁰⁸ Matinolli 1969, s. 77-78

¹⁰⁹ Hiltunen 1997, s. 80-83

¹¹⁰ Nahkiaisien pyynti [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Julkaistu 11.6.2010 [viitattu 31.12.2010]

ta.¹¹¹ Istutukset ja koskien kunnostukset ovat parantaneet Pyhäjoen kalataloudellista tilaa 1990-luvulla. Myös rapukanta on monin paikoin elpymässä.¹¹²

Kalastus säilyi Pyhäjoella tärkeänä elinkeinona 1950-luvulle asti. 1945 Pyhäjoelta mainittiin 19 ammatti- ja 80 sivutoimista kalastajaa. Perinteinen merikalastus pauhaveneillä loppui vähitellen sotien jälkeen. Ensimmäinen troolivene Pyhäjoelle hankittiin 1971.¹¹³

Merikelpoiset veneet ja kalastusvälineet omistettiin usein suvun tai naapureiden kesken. Luodoille ja asumattomille rannoille hyvien kala-apajien lähetyville rakennettiin yhteisiä kalamökkejä, sillä parhaat saalispaikat olivat kymmenien kilometrien päässä avomerellä. Myös veneissä yövyttiin. Kylissä kala-aitat rakennettiin joenvarteen jonoksi tai ryhmänä suojaisaan poukamaan. Suolauspuoji ja verkkolato olivat kunkin venekunnan haminan eli veneen paikan kohdalla.¹¹⁴

2.2.2.2 MAATALOUS

Taloudellisesti tuottavien eräelinkeinojen ollessa keskiajan pääelinkeinoja tuloksiltaan epävarma maatalous oli vielä alkeellista ja peltopinta-alat vaatimattomia. Peltoviljelystä kannattavampi maanviljelyksen muoto oli kaskeaminen.¹¹⁵ Maatalouden merkityksen kasvaessa kyläyhteiskunnan sosiaalinen rakenne muuttui, ja kylän täysivaltaiseksi jäseneksi pääsi vain se, jolla oli osuutta verotettavaan maahan.¹¹⁶

Pohjois-Pohjanmaalla karjanhoidon asema oli keskiajalla maanviljelystä keskeisempi ja Pohjanmaalta vietiin huomattavia voimääriä Tukholmaan ja muualle Ruotsiin.¹¹⁷ Oikeus laajoihin luonnonniittyihin perustui erämai-

Kuva 21. Heinäntekoa. PKoA.

den tapaan valtaukseen. Pyhäjokilaaksossa oli myös yhteisomistuksessa olevia niittyjä. 1600- ja 1700-luvuilla valtaosa niityistä oli kaukoniittyjä, joista osa lienee vallattu jo keskiajalla, ja vielä 1750-luvulla rannikon kantakyläen talot omistivat niittysuoksia nuorempien jokivarsien alueelta.¹¹⁸ Heinälatoja alettiin rakentaa 1700-luvun jälkipuolella. Sitä ennen suurin osa heinistä säilytettiin niittysuovissa.¹¹⁹ Vielä 1910 vain alle viidennes Pyhäjoen heinäsadosta oli kylvöheinää.¹²⁰

Tilojen lohkomisen takia maanviljely pysyi pienimuotoisena, eikä suurtiloja päässyt muodostumaan. Halkomisen ja lohkomisen seurauksena itsenäinen maataomistava talonpoikaiskerros säilyi vahvana. Halkomista säätelivät monet tekijät, joista tärkein oli perintöoikeus. Tilan perinyt isäntä joutui maksamaan väistyville sisaruksille heidän lailliset osuutensa. Jos se edellytti tilan varallisuuteen nähden liian suuren velan ottamista, oli mie-

¹¹¹ Turunen 1997, s. 173 ja 177

¹¹² Pyhäjoen vesistöalueen eliöstö [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 19.4.2005 [viitattu 31.12.2010]

¹¹³ Petäjäsoja 2004 [online]. [viitattu 15.12.2010] ja Turunen 1997, s. 168 ja 181

¹¹⁴ Petäjäsoja 2004 [online]. [viitattu 15.12.2010]

¹¹⁵ Matinolli 1969, s. 82

¹¹⁶ Luukko 1954, s. 380

¹¹⁷ Hiltunen 1997, s. 89 ja Matinolli 1969, s. 83

¹¹⁸ Matinolli 1969, s. 83

¹¹⁹ Hiltunen 1997, s. 90

¹²⁰ Turunen 1997, s. 251

lekkäämpää halkoa tila. 1747 halkomisrajoituksia väljennettiin huomattavasti. Kun kantatilat 1700-luvun jälkipuolella vaurastuivat ja isojako vakiinnutti omistukset, Pyhäjoelle syntyi vuosien 1750-1860 aikana 143 uutta tilayksikköä halkomalla. Eniten lohkominen muutti Yppärin, Etelänkylän ja Parhalahden kyläkuvaan.¹²¹

Pyhäjoen peltoalat olivat suurempia kuin keskimäärin muualla Pohjois-Pohjanmaalla, mutta vauraimpien seutujen viljelyaloja huomattavasti pienempiä. Kyläkohtaiset viljelyalaerot olivat Pyhäjoella vähäisiä. Ainoastaan Limingojan varteen sijoittuneen kyläkunnan tilat olivat muita selvästi pienempiä. Kaksivuoroviljelystä, jossa neljännes peltoalasta oli kylvetty ohralle, neljännes rukiille ja kaksi neljänneistä oli vuosittain kesannolla, siirryttiin kolmivuoroviljelyyn 1700-luvun puoliväliin mennessä.¹²²

1860-luvulle asti lähes koko Pyhäjoen väestö lukeutui talonpojistoon, joka puolestaan hajosi erilaisiin sosiaalisiin kerroksiin maanhallinnan ja varallisuuden mukaan.¹²³ 1901 maatalous oli edelleen Pyhäjoen elinkeinoelämän selkäranka ja työllisti kolme neljäsosaa paikkakunnan talouksista.¹²⁴ Ennen 1800-luvun loppupuolta vain harvat talonpojat erikoistuivat yhteen tai kahteen elinkeinoon, vaan työnjako noudatti vuodenaikojen rytmisiä ja luonnon resursseja.¹²⁵ Aikakausi 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan oli Suomen maataloudessa suuren kasvun kautta, jolloin sekä peltoala että viljelmien lukumäärä lisääntyivät. Myös karjatalouden merkitys kasvoi. Maatalouden toimintaedellytyksiä ja kasvuolosuhteita pyrittiin edistämään valtion tukemilla kuivatus- ja perkaustöillä. Koneellistuminen mullisti perinteiset työtavat ja mahdollisti tehokkaamman tuotannon. Ensimmäiset niittokoneet Pyhäjoelle hankittiin 1890-luvulla, mutta ennen ensimmäistä maailmansotaa koneellistuminen oli vähäistä. 1800-luvun lopulla lannoitus oli lähes yksinomaan eläinlannan varassa, mutta 1900-luvun alkukymmeninä väkilannoitteet olivat saaneet jo vankan jalansijan. Maailmansotien välisenä aikana ja toisen maailmansodan jälkeisenä vuosikymmenenä tilojen perustamista edisti valtion aktiivinen asutus- ja maa-

¹²¹ Hiltunen 1997, s. 68 ja 86

¹²² Hiltunen 1997, s. 85 ja 87

¹²³ Hiltunen 1997, s. 73

¹²⁴ Turunen 1997, s. 249

¹²⁵ Hiltunen 1997, s. 84

Kuva 22. Yhteislaidun merenrantaniityllä Yppärissä. PKoA.

politiikka. Vuosien 1910-1969 aikana Pyhäjoen peltoala lähes viisinkertaistui. 1950-luvulta alkaen maatalous ja elinkeinorakenne alkoivat muuttua. Kun 1950 maa- ja metsätalous työllisti 83 prosenttia Pyhäjoen ammatissa toimivasta väestöstä, oli luku 1990 enää 23 prosenttia. Maanviljelijästä ja karjatilallisesta oli tullut maatalousyrittäjä.¹²⁶

2.2.2.2.1 TORPPARIT JA MUUT TILATTOMAT

Torpparit, mäkitupalaiset ja muut vastaavat alaryhmät kuuluivat talonpoikaisväestöön, mutta toisin kuin itsenäiset talolliset, olivat ilman maanomistusoikeutta ja siitä johtuen myös ilman yhteiskunnallista vaikutusvaltaa. Pyhäjoen torpparilaitoksen kehityspiirteet eroavat muista Pohjois-Pohjanmaan rannikkokunnista. Varsinaisia torppareita eli maanvuokraajia Pyhäjoella ei ollut ennen 1700-luvun loppua. Silloin isojako loi hyvän

¹²⁶ Turunen 1997, s. 249, 252-257 ja 280-281

Kuva 23. Rajaniemen Keskitalon neliöpiha. *Pohjois-Pohjanmaan talonpoikaisarkkitehtuuria* 1994

ja selkeän maaperän torpparilaitokselle, mutta jo 1800-luvun alkupuolella torppien perustaminen laantui ja muiden epäitsenäisten asuntotilojen määrä kasvoi. Tilojen vilkkaan halkomisen seurauksena soveliaita torppapaikkoja oli vähän, tilayksiköt pieniä ja ulkopuolisen työvoiman tarve vähäistä. Myöskään työvoimaa vaativa kytöviljely ei ollut Pyhäjoella yleistä. Väestöpaine purkautui mäkitupia ja muita vähäisiä mökkejä perustamalla sekä muuttoliikkeenä. Mäkitupalaisiin luettiin naimisissa olevat tai naimisiin aikovat palkolliset, joilla ei ollut mahdollisuutta hankkia omaa viljelystä. Omissa ruokakunnissaan eläneet mäkitupalaiset osallistuivat palkollisina isäntätalon töihin.¹²⁷

¹²⁷ Hiltunen 1997, s. 70 ja 75

2.2.2.2.2 TALONPOIKAISARKKITEHTUURI

Asutus keskittyi perinteisesti korkeille kumpareille, ilmastoltaan ja maaperältään otollisille paikoille jokien ja purojen varsiin, jonne pihapiireiksi ryhmittyneet rakennukset muodostivat nauhamaisia kyliä. Pihapiirit ovat olleet tunnusomaisesti neliömäisiä ja saman pihan ympärillä on saattanut olla useita asuinrakennuksia. Pihapiiri oli toiminnallinen kokonaisuus, johon saattoi kuulua kymmeniä rakennuksia: asuinrakennusten, navetan ja aittojen lisäksi mm. talli, sauna, riihi, mylly ja heinälatoja.¹²⁸

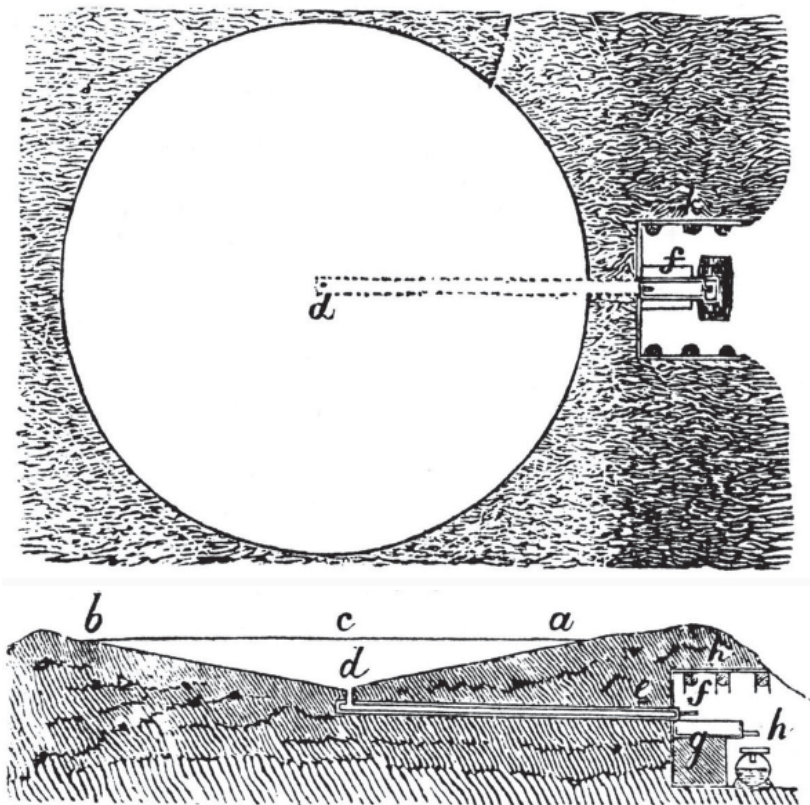
Yksihuoneisesta savupirtistä monihuoneiseksi uloslämpiviä rakennukseksi kehittyneen pohjalaistalon tunnusomaisia piirteitä ovat suorakaiteenmuotoinen hirsirunko, korkeahkot julkisivut, kaksilapainen satulakatto ja rakennuksesta ulkoneva kuisti. Julkisivut olivat aluksi hirsipinnalla. Nurkasalvoksia ja hirsiseiniä suojaava lautaverhous sekä ulko-oven eteen pystytetty kuisti yleistyivät 1800-luvulla. Kuistien muodot ja koristeaiheet ilmensivät oman aikansa muoti-ilmiöitä. Yleisin umpikuistityyppi oli suorakaiteenmuotoinen ja satulakattoinen, joka Pohjois-Pohjanmaalla oli tapana rakentaa korkeaksi. Myös kuusikulmaisia mutterikuisteja sekä erilaisia variaatioita taitekaton ja pulpettikaton yhdistelminä rakennettiin.¹²⁹

2.2.2.3 METSÄNKÄYTTÖMUOTOJA TERVATALOUESTA MASSATEHTAASEEN

1600- ja 1700-luvuilla tärkein metsänkäyttömuoto oli tervanpoltto, ja tervalla oli merkitystä kauppatavarana myös Pyhäjoen talonpojille. Paikkakunnalla oli kahden ja useamman talon tervayhtiöitä. 1700-luvulla isoviha lamautti tervanpolton kaikkialta Pohjanmaalta 1720-luvun lopulle asti. Viimeistään 1700-luvun puoliväliin mennessä tervanpoltto oli kuluttanut Pyhäjoen rannikkokyläiden metsät. Pirttikoskellakin tervanpolton merkitys oli vähentynyt, mutta Limingojalla sillä oli edelleen luja asema elinkeinona. Vaikka 1700-luvun jälkipuolella tervanpoltto oli Pyhäjoella vähäistä, oli sen kaupallinen arvo talonpojille kuitenkin merkittävä. Isojaon

¹²⁸ Kovalainen ja Louekari 1994, s. 10 ja 16–17

¹²⁹ Kovalainen ja Louekari 1994, s. 14

Kuva 24. Täyttämätön tervahauta, jonka halkaisija *a-b* on 14,5 metriä. Tislautunut terva valui haudan pohjalta lähtevää torvea *d-f* pitkin kaukaloon *g*, josta se laskettiin tyynyyn *h*. Tervahaudan rakentaminen vei 25 päivätyötä. (Hiltunen 1997, s. 96, kuva Soldanin laatima)

lopetettua metsien yhteiskäytön 1840-luvulla loppui samalla käytännössä myös tervanpoltto.¹³⁰ 1800-luvun puolessa välissä tervanpoltto oli rajoittunut kotitarpeisiin.¹³¹

¹³⁰ Hiltunen 1997, s. 95–98

¹³¹ Turunen 1997, s. 285

1600-luvun loppuun mennessä laivanrakennus kasvoi merkittäväksi elinkeinoksi Pohjanmaan rannikolla. Pyhäjoella veistämöitä on ollut Yppärissä sekä Pohjan- ja Etelänkylässä.¹³²

Lautojen ja lankkujen sahaus oli 1600-luvulla Pohjois-Pohjanmaalla vielä vähäistä. Pienet sahat pystyivät tyydyttämään maakunnan tarpeet, eikä sahatarvaa kannattanut alhaisen hinnan ja korkeiden kuljetuskustannusten vuoksi myydä kauemmaksi. Myös Pyhäjoessa oli muutamia sahamyllyjä. 1769 raahelainen porvari Balthazar Freitagin perusti Pyhäjokeen Hourun sahan. Aiemmin hankkeet olivat kaatuneet epäilyyn puutavaran riittävyydestä ja talonpoikien vastustukseen. Hourun saha oli pieni ja sen tuotanto epätasaista.¹³³ 1823 lakkautettu saha perustettiin uudelleen 1844, kun raahelaiset kauppiaat saivat luvan kaksiraamisen sahan rakentamiseen. Sahan toiminta oli laajimmillaan 1889. Sahateollisuuden kehitystä haitanneet tiukat säädökset vapautuivat 1860-luvulla. Jokisuulla 1891–1895 toiminut Tervon höyrysaha oli toiminta-aikansa paikkakunnan suurin työllistäjä. Tervon sahan lakkautuksen jälkeen Pyhäjoen sahateollisuudesta jäivät vastaamaan pienet, paikallista tarvetta palvelevat laitokset. 1910 puuta sahattiin Halusenkosken ja Kiiskilänkosken sahoilla. Pienimuotoista sahaustoimintaa harjoittivat myös Tekevä mylly Yppärissä, Enon mylly Pirttikoskella ja Jaakola Yliselläojalla.¹³⁴

Sahateollisuuden sekä myöhemmin puuhioke-, paperi- ja selluloosateollisuuden laajeneminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa lisäsi metsätalouden merkitystä maataloilla. Uitot toivat tukkilaiset myös Pyhäjokivarteen. Kotitalouksissa puuta tarvittiin lämmitykseen sekä aitaus- ja rakennusmateriaaliksi. 1900 vain kaksi prosenttia Pyhäjoen tiloista ilmoitti metsää riittävän myös myyntiin.¹³⁵

Toukokuussa 1905 käynnistyi Hourunkosken etelärannalle rakennettu Santaholman puuhiomo. Tiilinen tehdasrakennus oli valmistunut vuonna 1904 ja 120 metriä pitkä vesiränni edellisenä vuonna. A. Santaholma Osakeyhtiö oli perustettu 1903, ja saman vuoden kevääseen mennessä kaik-

¹³² Halila 1984, s. 143–144

¹³³ Hiltunen 1997, s. 98

¹³⁴ Turunen 1997, s. 203–205

¹³⁵ Turunen 1997, s. 285 ja 289

Kuva 25. Santaholman puuhiomo. PKoA.

Kuva 26. Tukinuittoa. PKoA.

ki Hourunkoskeen sekä sen ylä- ja alaputoukseen rakennetut laitokset vesioikeuksineen olivat siirtyneet Antti Santaholmalle ja hänen viidelle pojalleen. Liike-elämään siirtynyt kalajokinen kauppias oli ostanut Pyhäjokialueen metsiä jo 1880-luvulla. Tehdas tuotti suunniteltua vähemmän, ja Pyhäjoessa virtaavan veden vähyyden takia laitos suljettiin vuosittain vähintään 2-3 kuukaudeksi. Maailmansodat haittaisivat vientiä ja puuhiokkeen kysyntä ja hinta olivat ajoittain alhaiset. Tehtaan tuotannollinen toiminta pysähtyi jouluna 1938. Viimeiset varastojen jäännöserät saatiin myytyä vasta 1948.¹³⁶

1950-luvulla, kun metsien kasvu jäi hakkuita pienemmäksi, metsien tuottoa ryhdyttiin parantamaan lannoittamalla, ojittamalla, taimikoiden hoidolla sekä peltojen metsityksellä.¹³⁷

¹³⁶ Turunen 1997, s. 194–198

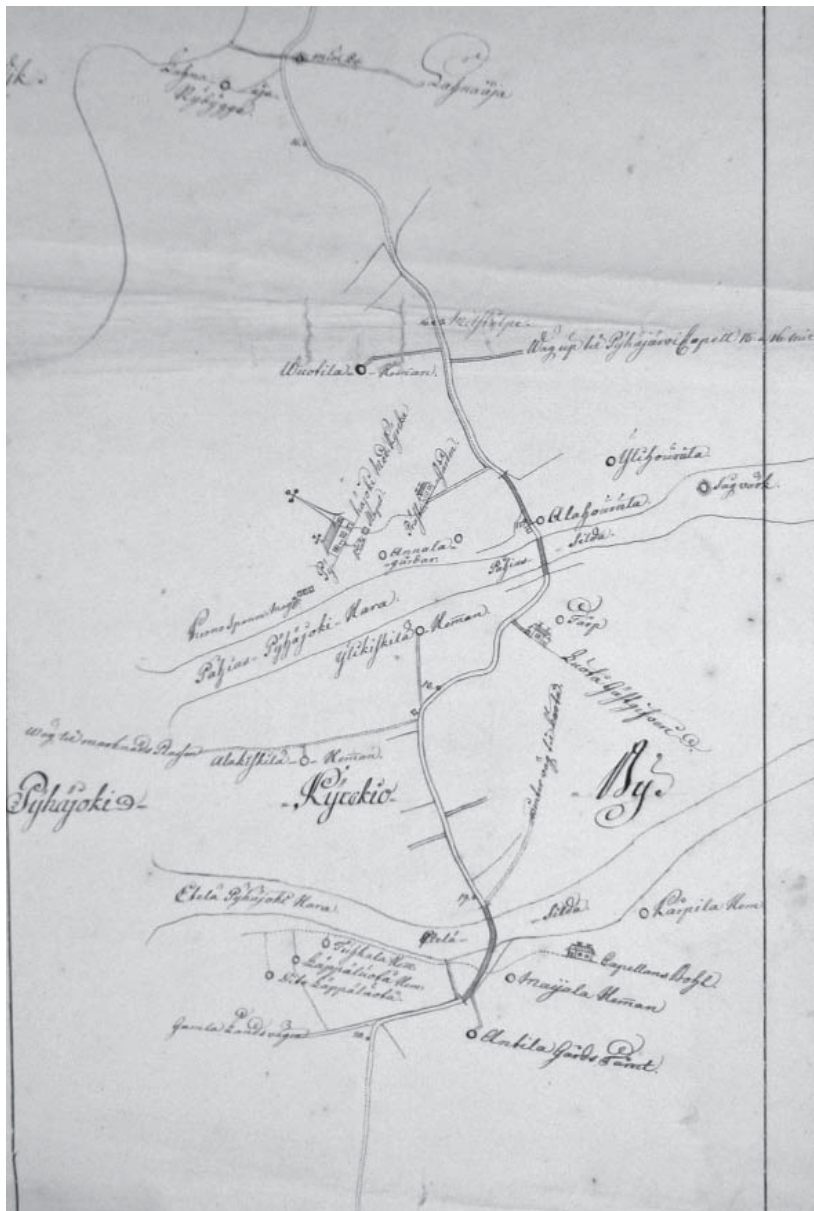
¹³⁷ Turunen 1997, s. 288

2.2.3 TIE- JA MERILIIKENNE

Tukholmasta Pohjanlahden ympäri Turkuun kulkenut rantamaantie oli tärkein Pohjois-Pohjanmaan teistä. 1500-luvulla tie oli lähinnä talvitie. Kesäisin tie oli ratsupolku, joku ei ollut pyöräajoneuvoin ajettavissa. Valtakunnan hallinnon tehostuessa 1600-luvulla hyvien liikenneyhteyksien tarve kasvoi. Vanhaa ratsupolkua parannettiin ja paikoin tehtiin myös uutta tietä. 1600-luvun lopussa maantie varustettiin peninkulmapylväin. Lähellä rannikkoa kulkeneen tien hankaluutena oli jokien ylittäminen. Pyhäjoen kohdalle silta oli piirretty jo 1650-luvun alussa laadittuihin karttoihin. Silat veivät Pyhäjoen molempien suuhaarojen yli. Pohjoisempi silta oli Pohjankylän Hourulan talon kohdalla, missä oli isoja kiviarkkuja.¹³⁸ Etelähaaran ylittävä uusi silta valmistui 1837 ja pohjoishaaran ylittävä 1840-luvun lopussa.¹³⁹

¹³⁸ Virrankoski 1973, s. 149–150

¹³⁹ Turunen 1997, 141

Kuva 27. Ote rantamaantienkartasta Pyhäjoen ja Kalajoen välillä vuodelta 1785. Oulun maakunta-arkisto.

Muut Pohjois- Pohjanmaan tiet olivat 1600-luvulla joko talvi- tai ratsuteitä. Sulanvedenaikaan tärkeimpänä kulkuväylänä olivat joet.¹⁴⁰ 1700-luvulla Pyhäjoelta johti myös vaatimaton jokivarren suuntainen maantie Pyhäjärven kappeliin, mutta suurempaa merkitystä tie sai vasta 1800-luvun puolivälissä. Päätiestön oheen alkoi syntyä myös vähitellen kyläteitä.¹⁴¹ Tielaki 1918 ja tieasetus 1920 siirsivät vastuun teistä valtiolle. Siihen asti teiden rakentaminen ja kunnossapito olivat maakirjaan merkittyjen talojen tehtävänä. Maksu määräytyi manttaalin mukaan. 1883 annettu asetus oli jakanut yleiset tiet maanteihin ja kyläteihin pyrkien jakamaan tientekorasitusta, mutta käytännössä vastuu oli pysynyt edelleen maatalouksilla. Teiden kunnossapidon ja rakentamisen lisäksi talonpoikien oli pidettävä yllä kyytilaitosta, johon kuului majoitus ja ruokinta kestiekievareissa sekä hevoskyyti kievareiden välisillä matkoilla.¹⁴²

Rantamaantien luonne muuttui vasta 1950-luvulla alkaneiden tienrakennus- ja parannustöiden myötä. Pyhäjoen kirkonkylä kapeine puusiltoineen jäi kunnostetun tien pahimmaksi pullonkaulaksi, mistä johtuen tien oikaisutyöt käynnistyivät 1960. Uusien siltojen valmistuttua 1963 puusillat jäivät palvelemaan lähinnä paikallista liikennettä. Pohjankylän puusilta korvattiin uudella sillalla 1981.¹⁴³

1950-luvulla rakennettiin molemmin puolin Pyhäjokea rantatöyräitä noudattelevat penkkatiet tulvia hillitsemään. Pyhäjoen ja Oululaisten välillä kulkevan tulvasuojelupenkereen pituus on noin 52 kilometriä. Pyhäjoen 1958 käynnistyneessä uusjaossa rakennettiin yksi maantie, yksi paikallistie ja 74 kilometriä muita teitä.¹⁴⁴

Syrjäisemmillä seuduilla kunnollista tietä jouduttiin odottamaan pitkään. Vielä 1960-luvun alussa hoidettiin meijeri- ja muut kuljetukset Pelkosjärven takaa kesäisin veneellä ja talvisin jääteitä pitkin. Pirttikosken uusi teräsbetonisilta valmistui 1976. Siihen asti joki ylitettiin vuosittain purettavaa ja rakennettavaa Kuusiniemen renkkusiltaa pitkin.¹⁴⁵

140 Virrankoski 1973, s. 152 ja 157

141 Turunen, 141–142

142 Turunen 1997, s. 142 ja 144

143 Turunen 1997, s. 141

144 Turunen 1997, s. 255 ja 283

145 Turunen 1997, s. 142

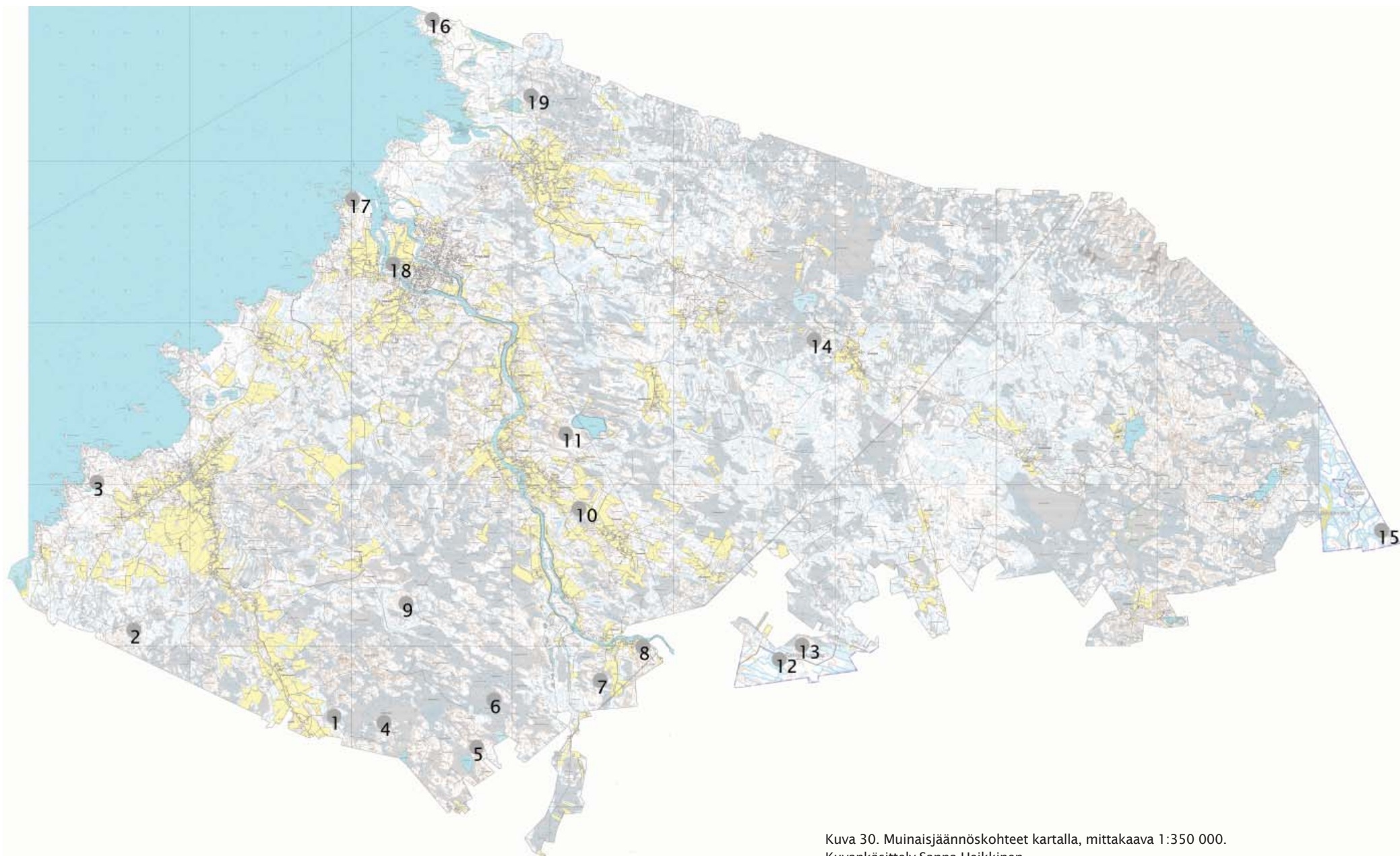
Kuva 28. Soranojoo rantamaantien kunnostamiseen 1920-luvulla. PKoA.

Kuva 29. Kuusiniemen renkkusilta. PKoA.

Etelänkylässä, jokisuulta pari kolme kilometriä sijainneen Pyhäjoen sataman kautta vietiin tervaa ja potaskaa ja tuotiin maalaisväestön kaipaamia tuotteita. Satamapaikan ympärillä lienee ollut myös vilkas kauppapaikka. Satamaolot heikkenivät maankohoamisen takia 1800-luvulla. Autoliikenteen yleistymiseen asti rannikolla liikennöi rahtialuksia. Santaholman massatehtaan toiminnan loppuminen 1938 ja Pyhäjoen uittojen lakkaaminen 1950-luvulla hävitti jokisuulta hinaajat ja proomut. 1892–1956, Nahkiaisen pohjamajakan valmistumiseen asti, Ulkonahkiaisen matalikolla oli ankkuroituna majakkalaiva merenkävijöiden turvaksi.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Turunen 1997, s. 149–154

Kuva 30. Muinaisjäännöskohteet kartalla, mittakaava 1:350 000.
Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

3 KULTTUURIYMPÄRISTÖN KUVAUS

Luku käsittää kiinteiden muinaisjäännösten, perinnemaisemien ja rakennetun kulttuuriympäristön luettelonomaisen kuvauksen. Kohdekuvaukset perustuvat Pyhäjoen kunnan alueella tehtyihin inventointeihin.

3.1 KIINTEÄT MUINAISJÄÄNNÖKSET

1 Lähdekangas E

Kallion korkeimmalle harjanteelle tehty, yhdestä kivikerrasta koostuva röykkiö tai latomus sijaitsee Lähdekankankaalla Yppärin Överstinperälä. Epämääräisenmuotoisen, yhtenäisen kiveyksen halkaisija on noin 5-6 metriä.¹

2 Mäkikangas

Yppärin Mäkikankaalla, noin 200 metriä kallion korkeimmasta kohdasta koilliseen sijaitsevan soikeahkon röykkiön ala on noin 3x4 metriä ja korkeus noin 30 senttimetriä. Kallion laen tuntumasta ja runsaat 100 metriä röykkiöstä länteen on tavattu kvartsijuonia, joiden yhteydessä on ollut irttonaisia kvartsilohkareita, mikä saattaa kertoa kvartsinhankinnasta.²

3 Elävisluoto

Yppärissä, Luotometsän eteläreunalla, on kalliolla suorakaiteenmuotoinen ja pääilmansuuntia noudattava kiviraunio. Kiveyksen koko on noin 4x4 metriä ja korkeus pääosin alle 0,5 metriä. Reunakiviä matalammalla oleva keskus on kivetty. Tulisijaa tai palaneita kiviä ei rakenteessa ole havaittu. Raunio lienee kalamajan tai vastaavan pohja ja saattaa olla historialliselta

¹ Sarkkinen 1997, s. 36

² Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 92

ajalta.³ Vanhojen arkistotietojen mukaan Elävisluodolla on kerrottu olevan röykkiöitä. Elävisluoto lähialueineen on niin matalaa, että seudulla tuskin on esihistoriallisia röykkiöitä.⁴

4 Sydännevensaaret

Pohjois-eteläsuuntainen kiviröykkiö sijaitsee Sydännevensaarten nevojen ympäröimällä kallioisella kangassaarekkeella Yppärissä. Kalliotasanteen laella olevan röykkiön ala on nykyisellään noin 6,5x8,5 metriä ja korkeus noin 60–80 senttimetriä. Röykkiön keskustaa on kaiveltu hieman.⁵

5 Korkiakangas SE

Avokallion takareunalla, Umpilammen ja Majavajärven välisellä kankaalla Yppärissä oleva pieni röykkiö on osin tuhottu. Kiveyksen ala on noin 6-7x2-3 metriä ja suuntaus eteläkaakko-pohjoiskoillinen. Röykkiön kaakkoispäässä on kiinteä, 2-3 kivikerrasta koostuva pyöreähkö kiveys, jonka luoteispuolella kiveys jatkuu matalampana.⁶

6 Kiukaanneva

Yppärissä, noin kilometri Majavajärvestä pohjoiseen, on kaksi kiviröykkiötä suohon laskevan kallion laella. Pyöreän röykkiön halkaisija on noin 5 metriä ja neliömäisen läpimitta 5-6 metriä. Röykkiöiden korkeus on noin 50–100 senttimetriä. Toisen röykkiön päällä on pystykivi.⁷

³ Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 93

⁴ Sarkkinen 1997, s. 9

⁵ Sarkkinen 1997, s. 46

⁶ Sarkkinen 1997, s. 36

⁷ Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 94

7 Huhtakangas

Pirttikosken Vuotinperällä olevalla kuusikkokankaalla on kaksiosainen, poikkeuksellisen suurista kivistä koottu röykkiö, jonka pituus on noin 12 metriä, suurin korkeus noin 1,5 metriä ja leveys 6-7 metriä. Myös kohteen sijainti maastossa poikkeaa muista alueen esihistoriallisista röykkiöistä. Kohteen molemmissa päissä on halkaisijaltaan noin 3-4 metriä oleva kraatterimainen syvennys.⁸

8 Juntinkalliot

Kallioilla Pirttikosken Vuotinperällä, noin 125–350 metriä Pyhäjoesta etelään, on kolme kiviröykkiötä. Noin 6 metriä pitkä ja 3 metriä leveä, 1-2 kivikerrasta koostuva sokea ja matala kiveys sijaitsee Juntinkallion länsireunan korkeimmalla kohdella. Edellisestä noin 100 metriä koilliseen on 50–60 senttimetriä korkea, 7,5 metriä pitkä ja 4,5 metriä leveä röykkiö. Kolmas, noin 40 senttimetriä korkea ja 10 metriä pitkä röykkiö sijaitsee edel-

Kuva 31. Sydännevensaarten röykkiö on näyttävimpiä muinaismuistokohteita Pyhäjoella (Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 91). *Pohjois-Pohjanmaan kiinteät muinaisjäännökset, Osa 3* 2000.

Kuva 32 (alhaalla). Hautalankankaan asuinpainanteesta löytynyt eläimenpäätikari. *Vetten laijoilta* 1997.

lisestä noin 200 metriä koilliseen ja on kaakkoispäästään noin 7 ja luoteispäästään noin 3 metriä leveä. Kahta ensimmäistä kohdetta on joskus kaiveltu ja kolmas saattaa muodostua kahdesta viereen rakennetusta, osin hajotusta röykkiöstä. Kahden ensimmäisen kohteen välissä on kaksi kivivallia, joihin liittyy epämääräisiä pyöreitä kiveyksiä.⁹

9 Varekangas

Kallioharjanteella Yppärin Viirretjärvellä on kolme kivistä kasattua röykkiötä, joiden halkaisijat ovat noin 7, 4 ja 6 metriä ja korkeus noin 20–50 senttimetriä. Ensimmäisen röykkiön keskellä on halkaisijaltaan noin 2 metriä oleva keskuskuopanne, joka on kaivettu lähelle kalliopohjaa, jolle röykkiö on kasattu. Toinen, 40–50 metriä edellisestä kaakkoon sijaitseva röykkiö, joka on ollut ilmeisesti alun perin isompi, on hajotettu. Kolmas röykkiö sijaitsee noin 80 metriä ensimmäisestä länsilounaaseen. Kallioiden alapuo-

⁸ Sarkkinen 1997, s. 22

⁹ Sarkkinen 1997, s. 40

linen kangas röykkiöistä etelään on äestetty, eikä asuinpaikkaan tai muuhun vastaavaan viittaavia havaintoja ole tehty.¹⁰

10 Hopiokallio

Pirttikoskella, Pyhänskoskelle johtavan tien pohjoispuolella on lähes neli-kulmainen röykkiö. Kallion korkeimmalle kohdalle kootun kiveyksen ala on noin 4x5 metriä ja korkeus noin 40 senttimetriä. Hyvin säilyneen rökkiön reunakivet ovat keskiosan kiviä selvästi suurempia.¹¹

11 Kirkkokallio

Pirttikosken Järvikankaan kallioisella moreenikankaalla sijaitsee yhteensä kuusi röykkiöiden ja rakkakuoppien väliltä olevaa kivirakennetta. Röykkiöiden halkaisijat ovat 4-5 metriä ja keskuskuoppia ympäröivien vallien korkeudet 20–40 senttimetriä. Kolme röykkiöstä on keskeltä kaiveltu, kaksi aina kivennäismaahan saakka.¹² Kohteesta noin kilometri kaakkoon on löydetty kaksi reikäkiveä.¹³

12 Salmenkangas

Kohde sijaitsee yksittäisellä kalliolla Salmenkankaan etelälaidalla Pirttikoskella. Lähes pyöreän, matalan ja keskuskuopattoman röykkiön ala on noin 4x3 metriä ja korkeus 30 senttimetriä.¹⁴

13 Rytikorvenkallio

Kallioisella kankaalla Pirttikosken Kupulisperällä on kolme kiviröykkiötä. Kaksi pohjoisinta sijaitsee pienillä, vierekkäisillä kalliokohoumilli noin 10 metrin päässä toisistaan. Pohjoisimman röykkiön ala on noin 3x4 metriä ja korkeus 30–40 senttimetriä. Röykkiötä on joskus ilmeisesti pengottu, sillä kiinteän rakenteen ympärillä on irtonaisia kiviä. Toinen röykkiö on ollut ilmeisesti vastaava pienekö röykkiö, mutta se on hajotettu ja kivet heitetty ympäriinsä. Edellisistä noin 100 metriä etelään sijaitsevan röykkiön rakenne on poikkeuksellinen. Uloimpana on halkaisijaltaan noin 4 metriä oleva yhden kivikerran kehä, jonka sisällä, kiinni pohjoisreunassa, on halkai-

sijaltaan noin 2 metriä oleva kehä. Sisemmän kehän keskellä on noin 40–60 senttimetriä korkea harmaista kivistä koottu kasa, jonka päällä on punertava, mahdollinen bautakivi ja jonka juuresta lähtee noin 30–40 senttimetriä leveä ja noin 70 senttimetriä etelään uloimman kivikehän ulkopuolelle ulottuva kivimuuriliuska. Kalliolla kehien välissä on muutama irtokivi ja pari pienten kivien kasaa.¹⁵

14 Hautalankangas

Tasaisella hiekkakankaalla, Liminkakylään kuuluvassa Keskikylässä, on sammaleen peittämä suorakaiteenmuotoinen matala asuinpaikka tai -painanne. Kun vanhan Vihannintiin menevän tien oja on kaivettu, on asuinpaikauaman pohjoiskoillinen pää tuhoutunut tai peittynyt osin ojavallin alle. Tienokaisun jälkeen kyseinen tienmutka on jäänyt käytöstä. Painanteen ala on noin 10x4,5 metriä ja syvyys noin 30–40 senttimetriä. Likamaan ja kvartsi-iskoksien lisäksi kohteesta on löydetty aiemmin punaliuskeinen eläimenpäätikari. Kankaalla on myös muutamia epämääräisiä painanteita, mutta ainoat havainnot asuinpaikasta on saatu asuinpainanteesta.¹⁶

15 Rullavuori

Pyhäjoen kunnan itäisimmässä perukassa, Vihannin ja Pattijoen rajojen tuntumassa on soiden ympäröimä kallioinen mäki, jonka laki on rakkakivikko. Rullavuoren kivikkoon on kaivettu puolenkymmentä halkaisijaltaan noin 2-3 metriä olevaa rakkakuoppaa. Rinteen juuresta kuoppien pohjoispuolelta on otettu kiveä ja soraa kotitarpeisiin, mutta rakkakuopat ovat silti hyvin säilyneet.¹⁷ Rakkakuopat ovat käytöltään ja ajoitukseltaan epämääräinen muinaisjäännösryhmä, mutta kyseessä ovat ilmeisesti jonkinlaiset säilytyskuopat.¹⁸

16 Hanhikivi

Raahan ja Pyhäjoen rajalla oleva Hanhikivi lienee kohonnut merestä 1300-luvun alkupuolella. Suurta, noin 6 metriä korkeaa, hakkauksin merkittyä siirtolohkareta pidetään 1323 solmitun Pähkinäsaaren rauhan rajakivenä. Ensimmäinen maininta siitä tunnetaan vuodelta 1490. Valtakunnallisesti

10 Sarkkinen 1997, s. 7

11 Sarkkinen 1997, s. 42

12 Sarkkinen 1997, s. 38

13 Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 97

14 Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 97

15 Sarkkinen 1997, s. 30

16 Sarkkinen 1997, s. 26

17 Sarkkinen 1997, s. 52

18 Sarkkinen ja Torvinen, s. 20

Kuva 33. Pappilan mailla sijainnut sokkelolatamus on piirretty 1882. Alue on rakennettu ja kohde lieenee tuhoutunut. (Sarkkinen 1997, s. 56) Ns. jatulintarhat eli pietarinleikit kuuluvat iältään epämääräisten muinaisjäännösten joukkoon, mutta ajoittunevat historialliseen aikaan. Suomen rannikon lisäksi niitä tunnetaan myös muista Euroopan maista. Jatulintarhoilla on yhtymäkohtia antiikin labyrinttikuvioihin, mutta on mahdollista, että alkuperäinen ideamaailma liittyy esihistorialliselta ajalta periytyvään hedelmällisyyskulttiin. Tarinaperinteessä jatulit liittyivät jättiläisiin, hiisiin tai vastaaviin. Pyhäjoelta on tavattu useita tämäntyyppisiä kivilatomuksia, mutta ilmeisesti ainoakaan niistä ei ole säilynyt. (Forss 1997, s. 56 ja Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 25)

merkittäviin muinaisjäännöksiin kuuluva Hanhikivi on vanhimpia tunnettuja Suomen ja Venäjän välisiä rajamerkkejä.¹⁹

17 Hyytämänniemi

Pyhäjoen suulla, Hyytämänniemen länsirannan merenpuoleisilla kallioilla on useassa kohtaa kalliohakkauksia. Hakkaukset muodostavat 1700-luvulta alkavan ”vieraskirjan” paikalla käyneistä. Suurin osa hakkauksista on 1800-luvulta, mutta vanhin ilmeisesti vuodelta 1714.²⁰

18 Pyhäjoen suu (Markkinasija)

Vanhalla markkinapaikalla Pyhäjokisuun Markkinasija-nimisellä saarella on havaittavissa muutamia kellarikuopiksi tulkittavia painaumia ja ainakin osin niihin liittyviä mahdollisia rakennekiviä. Perimätiedon mukaan paikalla on ollut toimintaa vielä 1900-luvun alussa.²¹

19 Vanhakartano

Hanhikiven niemellä Parhalahden kylässä sijaitseva autioitunut asuinpaikka on perustettu 1600-luvun alussa. Perustamisaikanaan asuinpaikka on sijainnut merenrantaan ulottuvalla niemekkeellä. Alueella on havaittavissa useita kasvillisuuden peittämiä rakennusten jäännöksiä. Paikalta on löytynyt 1980-luvulla useita vuosien 1710 ja 1751 välille ajoittuvia ploomia. Vanhakartanon eli Niemen talo toimi vuodesta 1784 kapteenin puustellina.²²

Kuva 34. Hanhikivi. PKoA.

19 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 144, Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 20 ja 99 ja Vuoristo 2009, s. 5

20 Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 100

21 Sarkkinen ja Torvinen 2000, s. 100

22 Matinolli 1969, s. 105 ja 607 ja Vuoristo 2009, s. 8

3.2 PERINNEMAISEMAT

1 Takaranta

Maakunnallisesti arvokas merenrantaniitty Kultalahdenrannan eteläperukassa käsittää toista kilometriä saarten suojaamaa merenrantaa. Maisema on tyypillinen, mutta vaihteleva. Avointa ja matalakasvuista niittyä ympäröivät rantametsät. Kallioiset kumpareet ja harjanteet tuovat vaihtelua tasaiseen maisemaan. Alueella kasvaa uhanalainen vilukko. Niityltä aukeaa näkymä Hanhikiven niemeen ja merelle. Niityn edusta on täynnä pieniä saaria. Niitty on ollut laidunnuksessa viimeksi 1950-luvulla, jolloin laiduneläiminä olivat lehmät ja hevoset. Parhalahden osayleiskaavassa alue on merkitty maa- ja metsätalousalueeksi. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavassa alue on osoitettu teollisuustoimintojen vaihtoehtoiseksi tai pitkän aikavälin reservialueeksi.²³

2 Maunuksen rantaniitty

Maakunnallisesti arvokas merenrantaniitty Maunuksen niemellä Syölätinlahden ja Parhalahden välissä. Alue on kivikkoista, alavaa maankohoamisrannikon merenrantaa. Niityllä on vielä kasvittomia painanteita. Lehtimet-sikköä kasvavan Maunuksen niemen kärjessä on loma-asutusta ja niityn poikki kulkevalta mökkitieltä on molemmin puolin avoin näkymä merelle. Alueella kasvaa uhanalainen vilukko. Seudun aikoinaan laajoista niityistä Maunuksen rantaniitty on viimeinen avoimena säilynyt. Heinää alueelta on niitetty viimeksi noin 1960, jolloin heinä koottiin niityllä olleisiin latoihin. Noin vuoteen 1980 asti niitty on toiminut lehmä- ja hevoslaitumena. Maunuksen niitty on osa valtakunnalliseen lintuvesiensuojeluohjelmaan kuuluvaa (8) Parhalahden-Syölätinlahden aluetta.²⁴

3 Tuhkasennokka-Isoranta

Paikallisesti arvokas, lähellä maakunnallista tasoa oleva merenrantaniitty sijaitsee Pyhäjoen jokisuulla, kirkonkylän luoteispuolella. Niityllä vuorottelevat matalat pensaikot ja avoimet niitty laikut. Niityllä on myös kaksi tiheää lehtipuusaareketta. Alueen eteläpuolella on pari kesämökkiä. Niityllä kasvaa uhanalainen ruijanesikko. Nykyisin käyttämätön niitty on toden-

näköisesti ollut tilojen yhteisenä hevoslaitumena. Alue on liian kivinen niitettäväksi. Merenrantaniitty kuuluu Pyhäjoen suun maakunnallisesti arvokkaaseen kulttuurimaisemaan.²⁵

4 Sunin merenrantaniitty

Paikallisesti arvokas merenrantaniitty on tyypillistä maankohoamisrannikon alavaa ja kivikkoista niittyä. Alue on melko avoin ja puustoa on vähän, mutta pensaikat ovat valtaamassa alaa. Niityllä kasvavista lajeista vilukko on uhanalainen ja meriasteri harvinaistunut. Nykyisin käyttämätön alue on todennäköisesti ollut laidunkäytössä. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavassa niitty on merkitty luonnonsuojelualueeksi.²⁶

5 Rajalahti

Paikallisesti arvokas merenrantaniitty sijaitsee lahden perukassa Yppärin kylän pohjoispuolella. Niityn mantereen puolella on merestä kuroutuneita laajahkoja, osin jo kuivuneita entisiä merenlahtia. Vaihtelua tasaiseen niittyyntuovat laajat kalliopaljastumat, joiden reunamille pensaikat ja alueen vähäinen puusto ovat keskittyneet. Niityllä kasvaa uhanalainen vilukko. Nykyisin käyttämätön alue on ollut 1960-luvulle asti kylän yhteisenä laitumena. (9) Rajalahden-Perilahden alue on lintuvesiensuojeluohjelman kohde.²⁷

6 Hyytämän rantaniitty

Juuri ja juuri merkittävän perinnebiotoopin kriteerit täyttävä, paikallisesti arvokas merenrantaniitty sijaitsee Pyhäjoen suulla, Hyytämän niemen Paskaväylän länsirannalla. Niityllä kasvaa uhanalainen vilukko. Nykyisin käyttämätön alue ei koskaan ole ollut laitumena, mutta vuosikymmeniä sitten sitä on niitetty. Hyytämän rantaniitty kuuluu Pyhäjoen suun maakunnallisesti arvokkaaseen kulttuurimaisemaan.²⁸ Alueella on oikeusvaikutteinen osayleiskaava.

²⁵ Kekäläinen ja Vainio 1997, s. 183

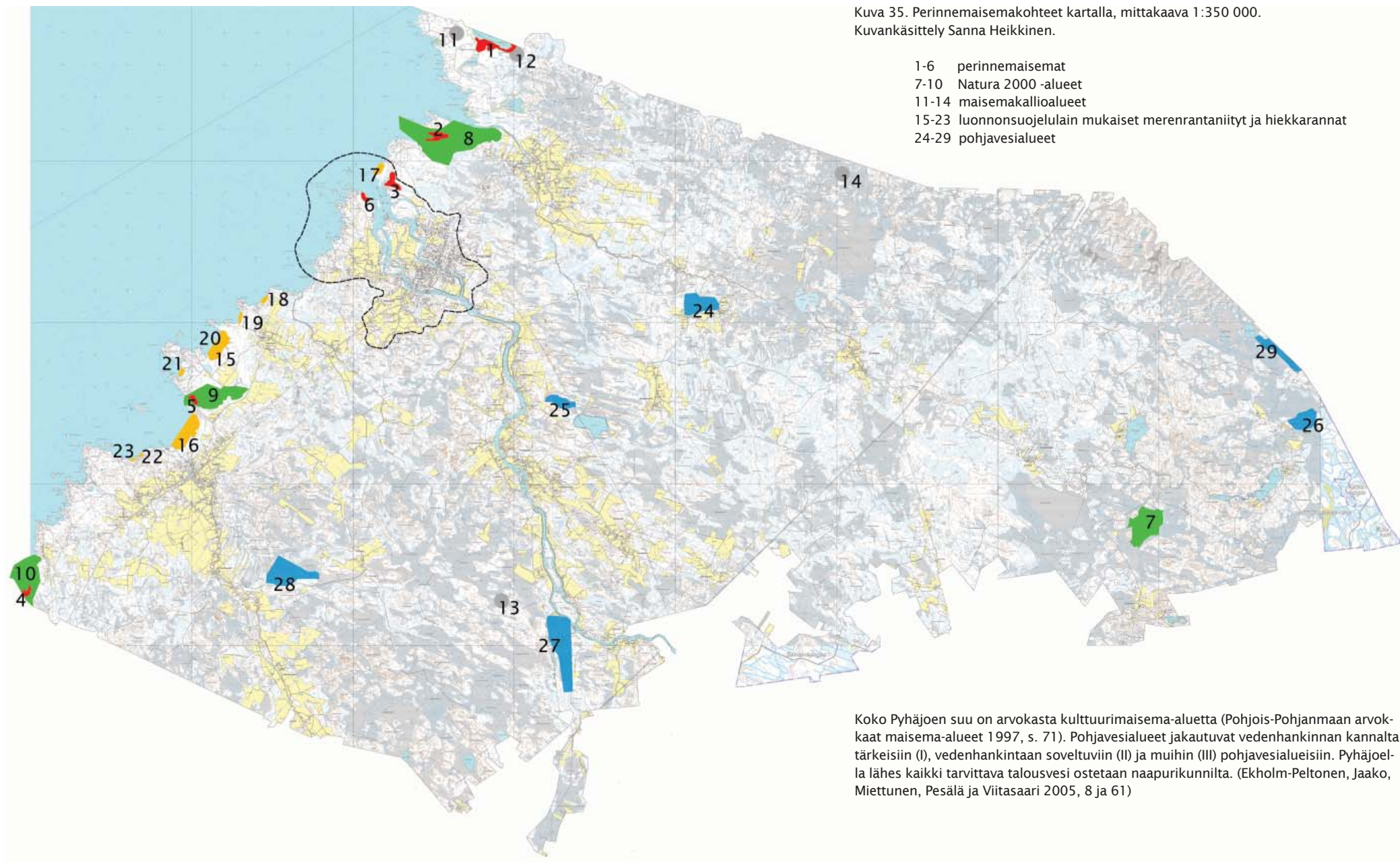
²⁶ Kekäläinen ja Vainio 1997, s. 183–184 ja Sunin alue [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 30.10.2003 [viitattu 21.1.2011]

²⁷ Kekäläinen ja Vainio 1997, s. 184

²⁸ Kekäläinen ja Vainio 1997, s. 184

²³ Kekäläinen ja Vainio 1997, s. 181

²⁴ Kekäläinen ja Vainio 1997, s. 182

3.2.1 NATURA 2000 –ALUEET

7 Telkkisaaret

Vaihteleva kokonaisuus muodostuu keidassoista ja varsin luonnontilaisista metsäsaarekkeista. Alueen arvoa nostaa luonnontilaisten metsien vähäisyys näin lähellä merenrantaa. Alue on suojeltu vanhojen metsien suojelualueena.²⁹

8 Parhalahti - Syölätinlahti ja Heinikarinlampi

Parhalahden-Syölätinlahden alue on valtakunnallisesti arvokas lintuvesi ja lahtien välissä olevat (2) Maunuksen rantaniityt maakunnallisesti arvokas perinnemaisema. Alue ei ole suojeltu, mutta se kuuluu valtakunnalliseen lintuvesiensuojeluohjelmaan.³⁰

9 Rajalahti - Perilahti

Rajalahti ja Perilahti muodostavat vanhojen merestä kuroutuneiden lahtien ketjun Pohjanlahden rannikolla. Vesialueet ovat matalia. (5) Rajalahden niityllä on edustettuna useimmat merenrantaniittytyypit. Rajalahden-Perilahden alue on valtakunnallisesti arvokas lintuvesikohde, jolla levähtää keväisin suuria määriä uikkuja, joutsenia, puolisuikeltajajorsia ja uiveloita. Alueella esiintyy myös kaksi uhanalaista lintulajia, joiden tiedot ovat salassa pidettäviä. Alue kuuluu valtakunnalliseen lintuvesiensuojeluohjelmaan.³¹ Rajalahden rantaniitty on paikallisesti arvokas perinnemaisema.

10 Sunin alue

Rakentamatonta maankohoamisrannikon merenrantaa. Alavalla rannalla on merenrantaniittyjen vyöhyke ja mantereen puolella pensaikkovyöhyke, jonka takana on yhtenäinen merenrantalehtojen vyöhyke. Lehdot rajautuvat kuusivaltaisiin tuoreisiin kankaisiin. Alue on edustava esimerkki maankohoamisrannikon kehittyvistä luonnonmetsistä. Eteläosan (4) merenrantaniitty on paikallisesti arvokas perinnemaisema. Sunin alue ei ole suojel-

tu, eikä sisälly valtakunnallisiin suojeluohjelmiin, mutta Pohjois-Pohjanmaan seutukaavassa se on merkitty luonnonsuojelualueeksi.³²

3.2.2 MAISEMAKALLIOALUEET

- 11 Hanhikivi
- 12 Halkokari
- 13 Korpiräme
- 14 Kettukaaret-Mörönkalliot

3.2.3 LUONNONSUOJELULAIN MUKAISET LUONTO- TYYPIT

Merenrantaniityt:

- 15 Veteraanimajan merenrantaniitty
- 16 Yppärinjokisuun merenrantaniitty

Hiekkarannat:

- 17 Laurinkallion hiekkaranta
- 18 Viirrelahden hiekkaranta
- 19 Laitapauhan hiekkaranta
- 20 Veteraanimajan rannan hiekkaranta
- 21 Tiirasaaren hiekkaranta
- 22 Kumpele 1 hiekkaranta
- 23 Kumpele 2 hiekkaranta

3.2.4 POHJAVESIALUEET

- 24 Kopisto (I)
- 25 Kötinkangas (I)
- 26 Viinikangas (II)
- 27 Tähjänjoki (III)
- 28 Kaivosoja (III)
- 29 Heteselmä (III)

29 Telkkisaaret [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 30.10.2003 [viitattu 21.1.2011]

30 Parhalahti - Syölätinlahti ja Heinikarinlampi [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 30.10.2003 [viitattu 21.1.2011]

31 Rajalahti - Perilahti [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 30.10.2003 [viitattu 21.1.2011]

32 Sunin alue [online]. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 30.10.2003 [viitattu 21.1.2011]

3.3 RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ

3.3.1 VALTAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄT RAKENNETUT KOHTEET

1 Pohjanmaan rantatie

Turusta Pohjanlahden ympäri Tukholmaan kulkenut Pohjanmaan rantatie on yksi Suomen tärkeistä historiallisista tielinjoista. Korsholman ja Oulun välinen ratsupolku kunnostettiin maantiekseksi 1600-luvulla Kaarle IX:n Jäämeren politiikan lisätessä kiinnostusta teiden kunnostamiseen pohjoisessa. Tien uudistaminen alkoi 1610-luvulla. Töitä vauhdittivat mm. Oulun perustaminen 1610 sekä lisääntyneet sotilaskuljetukset. Tie linjautui kirkonkylien ja kaupunkien kautta. Rantatiellä oli suuri taloudellinen ja hallinnollinen merkitys, ja Ruotsin-Tanskan sodan aikana 1643–1645 sitä käytettiin postitienä Tukholmaan. 1660-luvulle tultaessa tie oli rakennettu etelästä Ouluun, mutta Oulun kaupunkia pohjoisemmat osat olivat edelleen huonokuntoisia. Oulun läänin ylimääräinen maanmittari Johan Henrik Wallenborg kartoitti rantamaantien 1784–1785. Nykyisen Pohjois-Pohjanmaan alueella Wallenborg mittasi rantatietä 259 kilometriä, runsaat 435 000 kyynä.³³

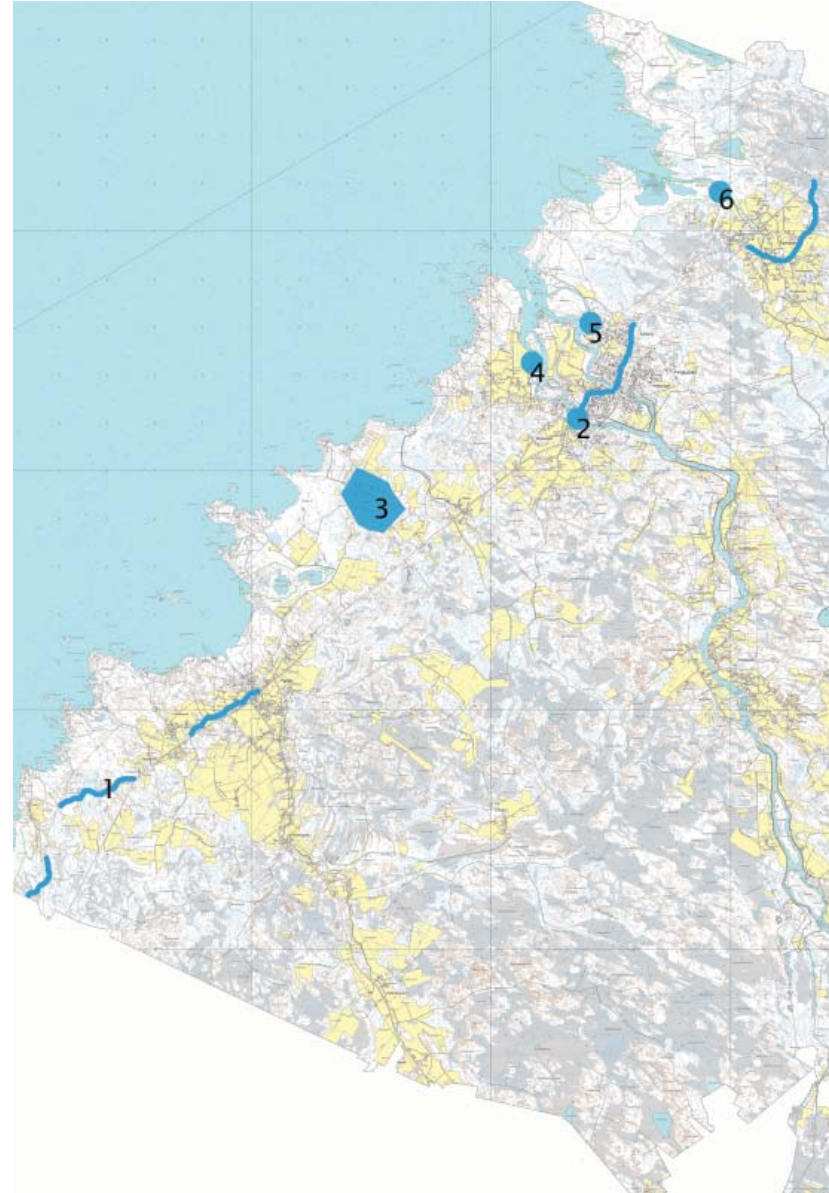
Rantatie on ollut Pohjanmaan tärkein tie ja Lapin läänin alueella pitkään ainoa maantie. 1900-luvulla vanhaa Pohjanmaan rantatietä oikaistiin ja perusparannettiin. Vanhan linjauksen mukainen maantie on ollut monin paikoin käytössä aina 1950-luvulle. Parhaiten säilyneillä tieosuuksilla vanhan tien maastonmyötäinen olemus ja linjaus ovat tien parantamisesta huolimatta säilyneet tai nähtävissä. Tiet ovat kapeita vaihdellen hiekka- ja sorapintaisista päällystettyihin. Vanhan rantatien linjaus selvitetiin Pohjois-Pohjanmaalla 2000, jolloin kenttätutkimuksissa paikannettiin 95 prosenttia tien pituudesta.³⁴

Pyhäjoella rantatien parhaimmin säilyneet osuudet ovat Sunintie kaksiosaisena, Yppärin Vanha tie ja Etelänkylän silta-Vanhatie-Parhalahden Lahna-ojantie -väli. Rantatie ylittää Pyhäjoen Eteläkylän museosiltaa pitkin.³⁵

³³ Pohjanmaan rantatie[online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

³⁴ Pohjanmaan rantatie[online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

³⁵ Pohjanmaan rantatie[online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

Kuva 36. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:350 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 37. Kilometripylväs Pohjanmaan rantatiehen kuuluvalla Sunintiellä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 38. Etelänkylän silta. Sanna Heikkinen 2008.

2 Etelänkylän museosilta

1837 rakennettu silta on todennäköisesti vanhin käytössä oleva tukianssilta. Siltaa pitkin Pohjanmaan rantatie ylittää Pyhäjoen. Kalliolle perustettu silta on 77,5 metriä pitkä ja neliaukkoinen. Silta-arkut ja jääesteet on muurattu suurista harkkokivistä. Kunkin aukon molemmin puolin on kuusi kaksoistukiansasta. Myös kansirakenne on puuta. Harvinaisen tukianssillan puuosat, joista osa on alkuperäistä puumateriaalia, on punamulattu ja tervattu.³⁶

3 Rajaniemen kylä

Rajaniemi sijaitsee Pyhäjoen Yppärin kylässä. Kyläpuhto on peltojen keskellä olevalla kumpareella, jossa maatilojen rakennukset muodostavat hyvin tiiviin ryhmän. Rajaniemen sukukylä on ryhmäkylä, jonka kaikki asuk-

kaat ovat jotain kautta sukua toisilleen, joskin yhteinen esi-isä saattaa olla usean polven takana.³⁷

Rajaniemen kylä kuuluu Pohjois-Pohjanmaan parhaiten säilyneisiin puhtokyläin, joissa pihapiirien ja rakennusten keskinäinen sijoittelu on pysynyt ennallaan. Rakennuskantaan mahtuu niin harmaita riihiä luuvineen kuin alun perin vieraita varten rakennettu, keskeissalipohjakaavainen asuinrakennuskin.³⁸

Kylä muodostuu neljästä talosta: Erkkilästä, Keskitalosta, Uusitalosta ja Rajaniemestä. Keskitalon pihapiirissä oli alkujaan neljä asuinrakennusta, joista yksi on poistettu uusjaossa 1980-luvulla samalla kun asuinrakennusten sisäänkulkuja on muutettu omien piha-alueiden muodostamiseksi. Päära-

³⁶ Museosilta [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

³⁷ Rajaniemen kylä [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

³⁸ Rajaniemen kylä [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

kennuksissa on Pyhäjoelle tyypillisiä kaksikerroksisia kuisteja. Pihapiirien laitamilla on lukuisia talousrakennuksia ja aittoja.³⁹

Rajaniemen kylän kantatila perustettiin 1500-luvulla. Kantatalon halkominen suoritettiin 1761, 1812 ja 1848. Yhtenäinen isäntäsarja Rajaniemessä alkoi 1635.⁴⁰

4-6 Pyhäjoen kalarannat

Kolme kalasatamaa, jotka käsittävät useita kymmeniä venevajoja, verkko-vajoja ja kala-aittoja. Pyhäjoen suussa, Etelähaaran rannalla on (4) Jokipuojin kalaranta. (5) Kaukon kalalanssi on joen Pohjoishaarassa. Liminkaojan varrella sijaitsevassa (6) Parhalahden kalarannassa pieniä kalavajoja ja -aittoja on kolmisenkymmentä.⁴¹

Pyhäjoen vanhat kalarannat kertovat alueen kalastusperinteestä. Pohjanmaan jokien suualueilla on tiiviisti rakennettuja venerantoja ja vaja-alueita, jotka ovat tyypillisiä nimenomaan Pohjanmaan merikalastukselle.⁴²

Kylien jakokuntien maalle rakennetut kalasatamat ja venerannat muodostavat pitkin jokivartta levinneitä tiiviitä rakennusryhmiä. Rakennusryhmien sisällä on pieniä aukioita ja kalastukseen liittyviä rakennelmia. Ranta on kylien yhteismaata ja rakennukset kunkin talon omia. Rakennuksia on salvottu hirrestä ja osa on lautarakenteisia. Monet rakennuksista on katettu malkapuilla, laudalla tai oljilla.⁴³

Kaukon, Jokipuojin ja Parhalahden kalarannat ovat säilyneet alkuperäiskäytössä. Osa nykyisistä rakennuksista on 1900-luvun alusta.⁴⁴

Kuva 39. Rajaniemen kantatalon lasikuisti. Sanna Heikkinen 2008.

39 Rajaniemen kylä [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

40 Rajaniemen kylä [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

41 Pyhäjoen kalarannat [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

42 Pyhäjoen kalarannat [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

43 Pyhäjoen kalarannat [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

44 Pyhäjoen kalarannat [online]. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2011]

Kuva 40. Kaukon kalarannan kala-aittoja. Juhani Tuppurainen 2007.

Kuva 41. Pohjankylän ja Eteläkylän maakunnallisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:75 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

3.3.2 MAAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄT RAKENNETUT KOHTEET

3.3.2.1 KOHDELUETTELO

Pohjankylä, Pyhäjoen kirkonkylä:

7 Pyhäjoen tapuli ja vanhan kirkon rauniot

Puisesta 1974 palaneesta empirekirkosta on säilytetty osa kivijalkaa uuden kirkon luona, vanhan hautausmaan laidalla. Lähellä sijaitseva tapuli on perinteinen kolminivelinen pohjalaistapuli vuodelta 1739.⁴⁵

Kuva 42. Kellotapuli.
Sanna Heikkinen
2008.

45 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 138

Kuva 43. Pappilan pihapiiriä. Keltainen päärakennus ei näy kuvassa. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 44 (ylhäällä oikealla). Kittilän puhto. Pihapiirissä ei ole enää taustalla näkyvä asuinrakennusta. Sanna Heikkinen 2008.

8 Pyhäjoen pappila

Pappila on suuri 1850-luvun hirsirakennus, johon on vuoden 1954 korjausten yhteydessä tehty toimistotiloja sisältävä lisäsiipi. Pihapiiriin kuuluu lisäksi vanha väentupa, kaksi ulkorakennusta ja kavinavetta.⁴⁶

9 Viljamakasiini

Mahdollisesti 1800-luvun alkupuolella rakennettu viljamakasiini.⁴⁷

Kuva 45. Viljamakasiini. Sanna Heikkinen 2008.

⁴⁶ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 138

⁴⁷ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 138

Kuva 46. Annalan kotiseutumuseo. Juhani Turpeinen 2007.

10a Kittilän puhto

Vanhon asuinrakennusten ja pienen kolmiosisaisen, läpiajettavan luhtiaitan muodostama pihapiiri. Vanhin asuinrakennuksista on Raution talo. Toiseksi vanhimman asuinrakennuksen ensimmäinen kerros on 1700-luvulta. Rakennusta on korotettu 1930-luvulla ja kuisti siirretty toiselle sivulle 2000-luvulla. Ennen nykyistä pappilaa rakennus oli pappien asuttama. Aitan luhtikäytävän ovi on ilmeisesti 1586 valmistuneesta ja 1851 puretusta puukirkosta. Talouskeskuksen kolmanneksi vanhin asuinrakennus, Vehkalan talo, sai purkuluvan 2007.⁴⁸

11 Annala, kotiseutumuseo

Pihapiirissä on kaksi asuinrakennusta, neljä aittaa, riihi, tuulimylly, liiteri, kolmi- ja nelihuoneiset puojirakennukset, sotilastorppa, navetta, savusauna, niittypirtti, paja, niittylato, elosuoja ja kalamaja. Annalan talon syntyvaiheet sijoittuvat keskiajalle. Asuinrakennus on 1700-luvulta ja siinä on

48 Arkkitehtuuritoimisto Ylipahkala Oy 1999, s. 12, Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 138 ja Heli Kittilä 7.7.2008 ja 28.11.2011

Kuva 47. Ruukin mylly. Sanna Heikkinen 2008.

paikkakunnalle tyypillinen kuisti kauniine ikkunoineen ja seinäpahvien alla koristemaalauksia 1700-luvun lopulta. 1800-luvun puolivälissä rakennus on toiminut majatalona ja 1900-luvun alkupuolella kunnantöimistönä ja kouluna. Museoksi se on muutettu 1963.⁴⁹

12 Ruukin mylly

Pyhäjoen pohjoisrannalla oleva vanha mylly on ollut toiminnassa 1980-luvun loppuun asti. Mylly on edelleen toimintakuntoinen ja tuottaa sähköä omaan käyttöön.⁵⁰

49 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 138

50 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 139 ja Matti Sipola 7.7.2008

Kuva 48. Isotalo. Sanna Heikkinen 2008.

13 Kiiskilän raitti

Peltoviljelysaukeaa halkovan Kiiskilän raitin eli tanhuan varrella on vanhoja talouskeskuksia ja vanhan raitin tunnelmaa. Raitinvarsi-asutukset ovat olleet aikanaan umpipihatyyppisiä. Kokonaisuuteen kuuluvat mm. Kiiskilän, Isotalon ja Lohikosken talot. Kylämaisemassa on uutta rakentamista. Alueella on ollut asutusta jo keskiajalla.⁵¹

14 Isotalo

Pohjankylän vanhaa rakennuskantaa Kiiskiläntien varressa. Pakaritupana toimineessa asuinrakennuksessa on paikkakunnalle tyypillinen kuisti ja siellä kolmilaipekatto. Pihapiirissä on puoji ja aitta.⁵²

15 Kiiskilä

Pohjankylän vanhimpiin kuuluva asutus Kiiskilän raitilla edustaa perinteistä umpipihatyyppiä. Pihapiirissä on kaksi asuinrakennusta, joista vanhem-

⁵¹ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 140

⁵² Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 140

Kuva 49 (ylhällä oikealla). Kiiskilä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 50. Lohikoski (alhaalla oikealla). Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 51. Niemen luhtiaitta. Sanna Heikkinen 2008.

massa on paikkakunnalle ominainen kuisti, sisällä kolmelaipekatto sekä alkuperäinen avotakka-uuni. Pihaa rajaavat puoji ja varasto.⁵³

16 Lohikoski

1820-luvulta olevassa asuinrakennuksessa on kaksi paikkakunnalle tyypillistä umpikuistia, joista toinen on viisikulmainen. Pihapiirissä on vanhoja talousrakennuksia. Tila on halottu Kiiskilästä 1795.⁵⁴

Etelänkylä:

17 Niemen luhtiaitta

Hyväkuntoinen 1800-luvun alun läpiajettava kaksikerroksinen varasto- ja nukkuma-aitta.⁵⁵

53 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 140

54 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 140

55 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 139

Kuva 52. Ranta-Tuikkalan sähkölaitos. Sanna Heikkinen 2008.

18 Ranta-Tuikkalan sähkölaitos (Tuikkalan mylly)

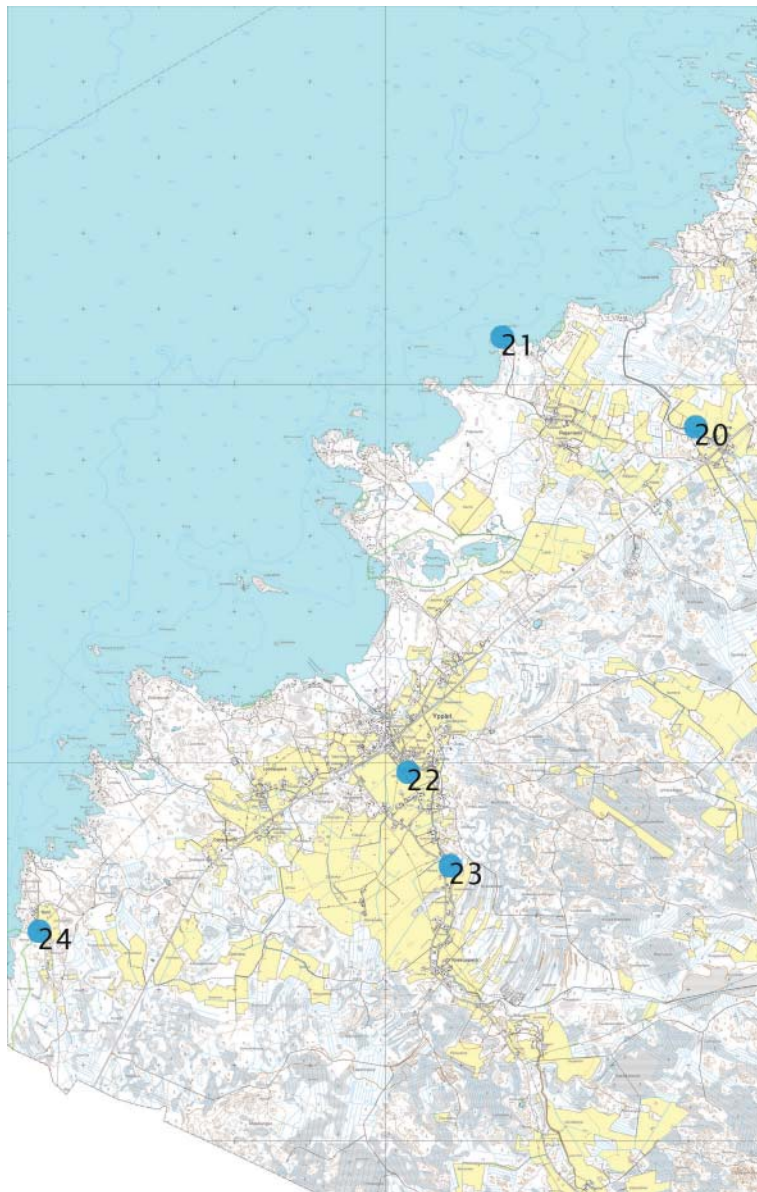
1920-luvun alussa rakennettu pieni sähkövoimalaitos, jonka vedellä pyöritettävä generaattori on tuottanut sähköä Etelänkylän lisäksi Yppäriä ja Parhalahtea myöten. Yleinen käyttö on loppunut 1970, mutta voimalaitos on edelleen toimintakuntoinen. Omiin tarpeisiin sähköä on tuotettu noin vuoteen 2000 asti.⁵⁶

19 Hyytämön yhteismökki

Kyläkunnan yhteinen vanha kalamökki.⁵⁷

56 Turunen 1997, s. 216–217 ja Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

57 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 142

Kuva 53. Yppäriin maakunnallisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:200 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 54. Mansikka. Sanna Heikkinen 2008.

Yppäri:

20 Mansikka, Viirre (Viirre)

Pihapiirissä on kaksi vanhaa asuinrakennusta, vanhempi noin vuodelta 1800 ja uudempi 1900-luvun alusta tai vaihteesta, sekä uudempia karja- ja maatalousrakennuksia (mm. 1930 rakennettu navetta). Vanhemmassa asuinrakennuksessa on kaunis, pitsimäinen kuisti. Tila on jaettu isossajaoissa 1848 kapteenin puustellin maista.⁵⁸ *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet* –luettelossa kohdekuvaus on taloon liittyvä, vaikka kartassa Viirre on merkitty aluekokonaisuutena.

21 Laitapauhat, Rajaniemi

Pieni, vanha yhteiskalavaja-alue avomeren äärellä sijaitsevalla niemellä on muuttunut huvila-alueeksi.⁵⁹ Suuri osa kolmestatoista kalavajasta on tuhoutunut lähes korjauskelvottomaksi.⁶⁰

⁵⁸ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

⁵⁹ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 142

⁶⁰ Suunnittelukeskus Oy 2008, s. 46

Kuva 55. Tekevän mylly. Sanna Heikkinen 2008

Kuva 56 (ylhäällä oikealla). Sunin läpiajettava aitta. Sanna Heikkinen 2008:.

22 Heikkilänpuhto

Useiden maatilakeskusten rakennuksista muodostuva, perinteistä puhto-asutusta edustava tiivis taloryhmä. Yppärin vanhimpiin tiloihin kuuluvan Heikkilän päärakennus on vuodelta 1876.⁶¹

23 Tekevän mylly

1910- tai 1920-luvulla rakennettu mylly ja saha Pyhäjoen etelärannalla. Myllyn toiminta on loppunut 2001.⁶²

24 Suni

Meren läheisyydessä sijaitseva, 1734 asutettu tila on ollut aikoinaan umpi-hatyyppiä. Metsien reunustaman peltoviljelysaukean keskellä on asuinrakennus 1800-luvulta, luhtiaitta tilan perustamisen ajoilta, uudempi asuin-

Kuva 57. Heikkilänpuhdon asuinrakennukset. Sanna Heikkinen 2008.

⁶¹ Jokelainen ja Mäentausta 2002–2003

⁶² Jokelainen ja Mäentausta 2002–2003

Kuva 58. Kalalato Laitapauhan itäosassa. Timo Jaakkola 2007.

rakennus sekä talousrakennuksia. Melko hyväkuntoinen läpiajettava kak-sikerroksinen luhtiaitta on viisiosainen. Kohde on Sunintien raitilla, joka osana Pohjanmaan rantatietä kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kohteisiin. Sunintien varrella on myös muuta vanhaa rakennuskantaa, mm. He-laakosken talo (asuinrakennus vuodelta 1847 ja talli-asuinrakennus 1700-luvun lopulta).⁶³

⁶³ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 145

Kuva 59. Parhalahden kylän raittia, keskellä Parhalahden koulu. PKoA:

Parhalahti:

25 Parhalahti

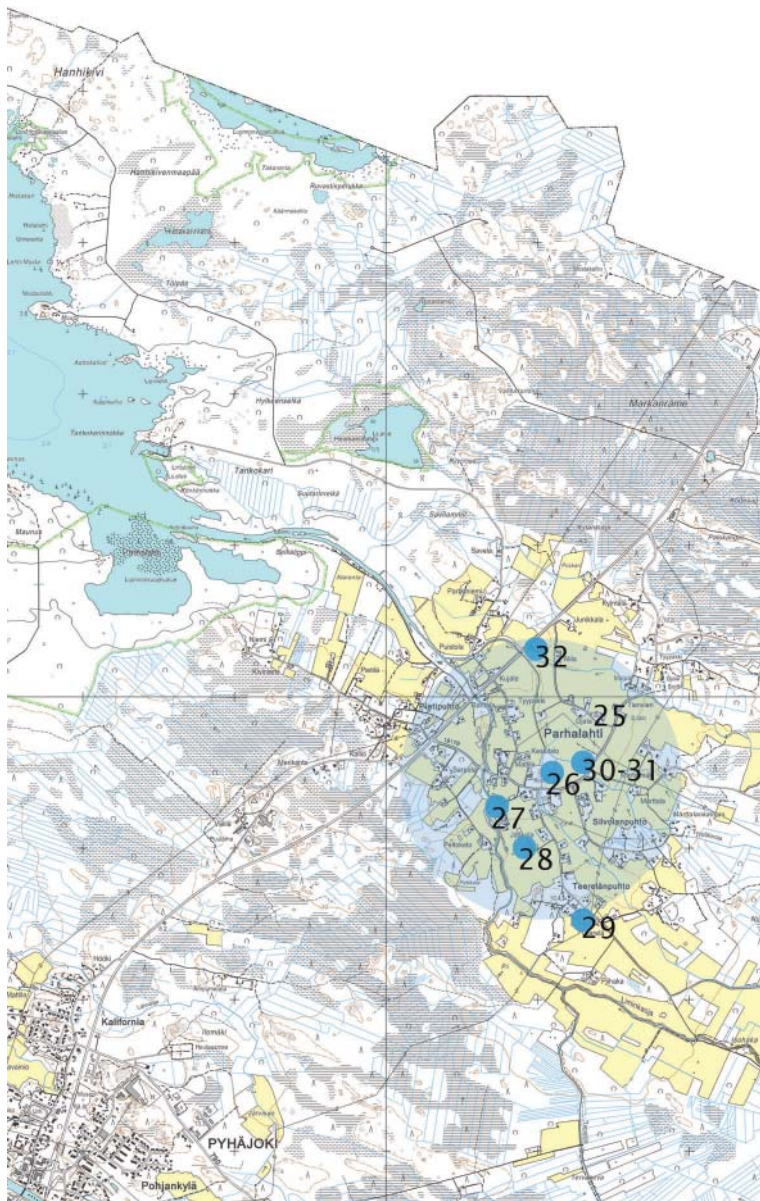
Nauhamainen kyläasutus muutaman raitin varrella, muutoin asutus laajalla alueella teiden varsilla. Keskiajalla syntynyt Parhalahden kylä on saanut nimensä Laatokan Karjalasta tulleen Pietari Parhalahden mukaan. Vanhimmat talot Erkkilä ja Pietilä, joista molemmista käytettiin pitkään Parhalahtinimeä, mainitaan jo vuoden 1548 veroluettelossa.⁶⁴

26 Parhalahden koulu

Viljelysaukealla sijaitseva jugend-henkinen koulurakennus. 1916 valmistuneessa rakennuksessa on kaksi poikkipäätä tielle päin.⁶⁵ Rakennusta on laajennettu 2000, jolloin mm. ikkunoita palautettiin alkuperäisiksi.

⁶⁴ Matinolli 1969, s. 105, Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 142 ja Alma Moisala 16.7.2008

⁶⁵ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 143

Kuva 60. Parhalahden maakunnallisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:100 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 61. Parhalahden koulu. Sanna Heikkinen 2008.

27 Krekelä

Vanhan asuinrakennuksen, hirsisten aittojen ja muiden piharakennusten muodostama pihapiiri on Ylimattilan puhdon parhaiten säilynyt osa. Ylimattila eli Erkkilä on ollut toinen Parhalahden 1500-luvun kantatiloista.⁶⁶

28 Mäkelä

Sijaitsee Teerelän tanhualla keskellä viljelysmaisemaa. Päärakennus on 1800- ja 1900-lukujen vaihteen maalaistalo ja edelleen asuinkäytössä. Pihapiirissä on useita talous- ja varastorakennuksia, hirsiset aitat niistä vanhimmat. Uudemmat piharakennukset ovat noin 1950-luvulta. Tila on ollut saman suvun hallussa vuodesta 1653, ollut Erkkilää. Lohkottu isojaos- sa Jaakolasta, Mäkelä-niminen noin 1880-luvulta asti.⁶⁷

⁶⁶ Matinoli 1969, s. 605

⁶⁷ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 143 ja Martti Mäkelä 17.7.2008

Kuva 62. Mäkelä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 63. Krekelä. Sanna Heikkinen 2008.

29 Kittilä

1800- ja 1900-lukujen vaihteen asuinrakennus, jossa on paikkakunnalla tyypillinen kuisti. Teerelän tanhuaan kuuluva rakennus on ollut asuinkäytössä vuoteen 2006 asti.⁶⁸

30 Mutka (Karsikko/Tyybäk)

Kohteen manttaaliniemi on ollut Tyybäk tai Tyybäkinoja, uusjaossa Mutkanimiseksi. Pihapiiri on yhteinen, mutta uusjaosta asti puuaidalla erotettu viereisen (31) Rantalan kanssa. Mutkan puolella on keltainen asuinrakennus, hirsiaitta ja piharakennus. Asuinrakennuksen vanhemman osan sanotaan siirretyn paikalle 1740. Uusi osa muodostaa vinkkelitalon vanhemman kanssa ja on rakennettu 1918. Perinteinen koristeellinen kuisti on purettu. Näkyvällä paikalla Parhalahdentien varrella.⁶⁹

68 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s.143

69 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 143 ja Liisa Oja 17.7.2008

31 Rantala

Pihapiiri on yhteinen, mutta puuaidalla rajattu viereisen (30) Mutkan kanssa. Rantalan puolella on klassistinen asuinrakennus ja piharakennuksia, kaikki punaisia.

32 Syrjälä ("Mäkitupalaisen torppa")

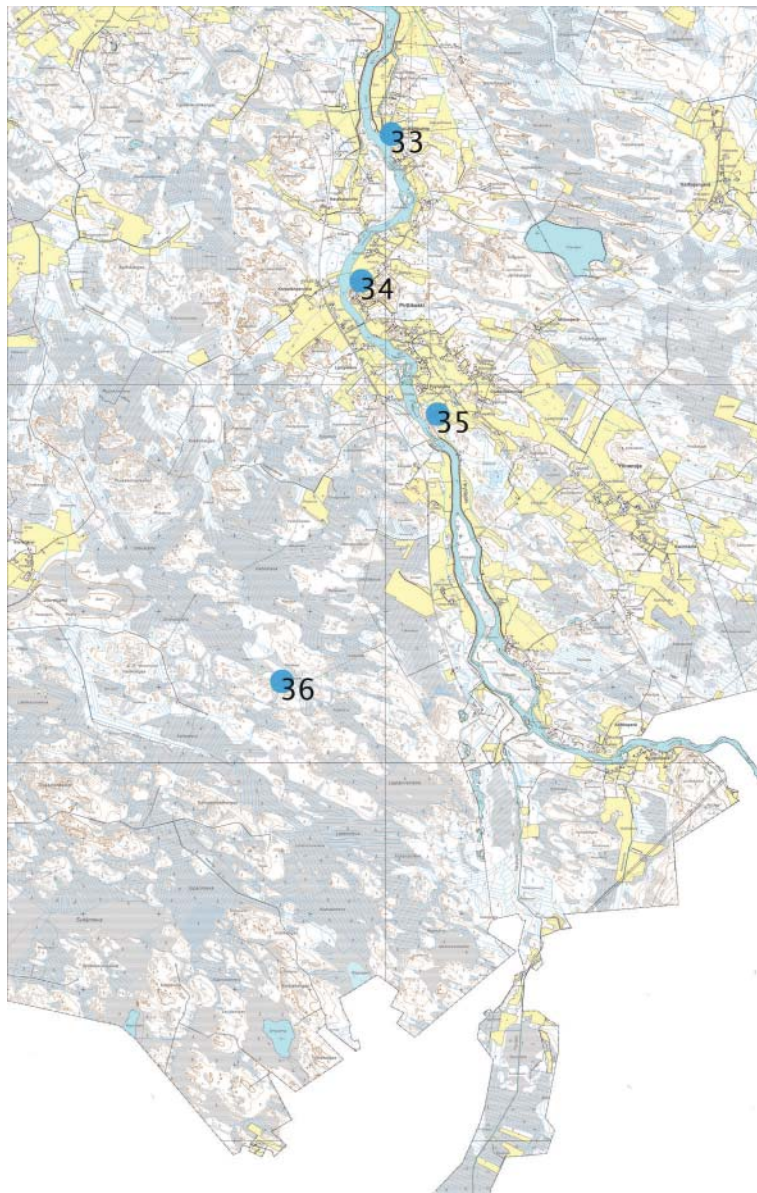
Pienten punaisten rakennusten muodostamaan pihapiiriin peltoaukion laidassa kuuluu asuinrakennus 1770-luvulta, sauna, aitta ja navetta. Mainitaan torpparin tai mäkitupalaisen tilaksi, paikkakunnalla tilatyypistä kuitenkin eriäviä mielipiteitä.⁷⁰

70 Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 144

Kuva 64 (ylhällä vasemmalla). Rantala. Sanna Heikkinen 2008.
Kuva 66 (alhaalla vasemmalla). Syrjälä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 65 (ylhällä oikealla). Mutka. Sanna Heikkinen 2008.
Kuva 67 (alhaalla oikealla). Kittilä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 68. Pirttikosken maakunnallisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:200 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 69. Halusen luhtiaitta. Sanna Heikkinen 2008.

Pirttikoski:

33 Halusen luhti

Kunnostettu luhtiaitta on vuodelta 1772.⁷¹

34 Tirilä

Perinteisen maaseudun rakennuskannan muodostama talouskeskus, jossa on mm. asuinrakennus ja 1600- ja 1700-lukujen vaihteesta oleva rapistuva kivinavetta.⁷² Asuinrakennukseen on tehty aukkomuutoksia ja kentälaudoitus.

35 Kivimäki

Vanha asuinrakennus on vuodelta 1804. Rakennus on korjattu ja vuorattu ulkoa noin 1932.⁷³ Asuinrakennuksen kuusikulmainen kuisti on purettu vuoden 1993 jälkeen. Vieressä on uusi talouskeskus.

⁷¹ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 144

⁷² Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 144

⁷³ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 144

Kuva 70. Tirilän navettarakennus. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 71. Kivimäki. Sanna Heikkinen 2008.

36 Perämaan pirtti

Alun perin ilmeisesti niittypirtiksi rakennettu vanha metsästyskämppänä toiminut hirsirakennus.⁷⁴

Liminkakylä:

37 Alatalot, Kopisto

Limingojan varrella sijaitsevat kaksi perinteistä pihapiiriä. Päärakennukset ovat 1800-luvulta ja pieni asuinrakennus mahdollisesti 1700-luvulta. Ot-sallisessa kammiaitassa on vuosiluku 1775. Riihen sanotaan olevan 300 vuotta vanha, ja siellä kerrotaan säilytetyn isonvihan aikaan ruumiita.⁷⁵

38 Poluksen pihapiiri

Neliömäinen pihapiiri, jossa on kaksi asuinrakennusta 1800-luvulta. Ait-ta on perimätiedon mukaan isonvihan ajalta. Vanha malkakattoinen rakennus on ollut todennäköisesti savupirtti.⁷⁶ Poluksen tila on perustettu 1687.⁷⁷

⁷⁴ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet, s.144

⁷⁵ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 144

⁷⁶ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 144

⁷⁷ Matinolli 1969, s. 608

Kuva 72. Toinen Alatalojen taloista. Timo Jaakkola 2009.

Kuva 73. Polus. Juhani Turpeinen 2007.

Kuva 74. Liminkakylän maakunnallisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:200 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

3.3.2.2 UUDET MAAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄT KOHTEET -EHDOTUS

Pohjankylä, Pyhäjoen kirkonkylä:

39 Pyhäjoen kirkko

1977 valmistuneen betonirunkoisen tiiliverhoillun kirkon on suunnitellut rakennusarkkitehti Erkki Karvala. Kirkon suunnittelusta järjestettiin arkkitehtikiilpailu, jossa Karvalan ehdotus tuli toiseksi. Purjeen kaltaisesti ko-
hoava katto nousee alttarin yläpuolella yli 20 metriin ja kuorin valaisee korkea eteläikkuna. Kirkkosalissa on kuvanveistäjä Kari Juvan tiilireliefi ”Kymmenen neitsyttä”. Kirkossa on palaneesta puukirkosta pelastettua irtaimistoa, kuten messinkilampetteja ja kattokruunuja 1700-luvulta.⁷⁸ Kohde sijaitsee asemakaava-alueella.

40 Kittilän mylly ja saha

Jussi Kittilän 1900-luvun alussa rakentama mylly ja myöhemmin myös saha Pyhäjoen Pohjoishaaran rannalla lähellä kirkonseutua. Paikalle on muuttettu läheiseltä Kittipuhdon kantatilalta 1911. Mylly ja saha olivat käytössä 1950-luvulle asti. Vanha asuinrakennus purettiin uuden, 1971 valmistuneen alta.⁷⁹ Kohde sijaitsee asemakaava-alueella.

41 Santaholman massatehdas

Antti Santaholman 1904 rakennuttama punatiilinen puuhiomo Hourunkosken etelärannalla. 1905–1938 toiminnassa ollut tehdas valmisti puuhioketta. 1950-luvun lopussa ja 1960-luvun alussa massatehtaan tiloissa toimi Pyhäjoen Muovi Oy.⁸⁰ Kohde sijaitsee asemakaava-alueella.

42 Siikaniva

Kolmen vanhan asuinrakennuksen piharakennuksineen muodostama puhto Pyhäjoen pohjoisrannalla. Lukuisten rakennusten muodostama laaja kokonaisuus. Maisema on vehmas ja kallioinen. Siikanivan tila on perustettu 1641.⁸¹

⁷⁸ Käsälä 1997, s. 415–418

⁷⁹ Arvo Kittilä 9.7.2011

⁸⁰ Turunen 1997, s. 194–198 ja 211

⁸¹ Matinolli 1969, s. 604

Kuva 75. Pohjankylän ja Eteläkylän uudet mahdollisesti maakunnallisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:100 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 76. Pyhäjoen kirkko. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 77. Massatehdas. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 78. Kittilän mylly. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 79. Kaksi Siikanivan asuinrakennuksista. Sanna Heikkinen 2008.

Etelänkylä:

43 Tirola

Vuodelta 1828 oleva asuinrakennus liittyy Ranta-Tirolan pihapiiriin. Kainis lasikuisti on purettu, mutta muuten rakennus on säilynyt huonekaluja ja jopa talousesineistöä myöten alkuperäisessä asussa. Rakennuksessa on leveät lattialankut ja jykevät kattohirret. Asuinrakennusta vanhemmat hirret on tuotu Pirttikosken Halusen puhdosta. *Pohjois-Pohjanmaan kulttuuriympäristöohjelmassa* rakennus on merkitty kulttuurihistorialliseksi kohteeksi.⁸² Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava. Kohdetta ei ole huomioitu kaavassa tai kaavaselostuksessa, mutta kaavaa varten tehdyssä inventoinnissa se on määritelty paikallisesti arvokkaaksi.

44 Maijala

Renkitupa ja puojit on rakennettu 1700-luvun puolella, pihapiirissä myös uudempaa rakennuskantaa. Viereinen talo on entinen kappalaisen pappi-

⁸² Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

Kuva 80. Tirola. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 81 (ylhäällä oikealla). Anttila. Tuuli Mäentausta 2003.

la.⁸³ Majalan tila lienee syntynyt keskiajalla.⁸⁴ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

45 Anttila

Vanhassa, hyvin säilyneessä pihapiirissä on kaksi asuinrakennusta, lautakattoinen aitta ja puoji. Etenkin tyhjillään oleva asuinrakennus, joka on siirretty paikalle 1923, on säilynyt melko alkuperäisessä asussa. Toinen asuinrakennus on vuodelta 1780 ja edelleen asuinkäytössä. Hieman kauempana on kolme aittaa: vilja-, kala- ja liha-aitta. Taloon kuuluu myös navetta ja elosuoja. Ulkosauna on rakennettu sotien jälkeen.⁸⁵ Tila on perustettu 1553.⁸⁶ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

⁸³ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

⁸⁴ Matinolli 1969, s. 67

⁸⁵ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

⁸⁶ Matinolli 1969, s. 104

Kuva 82. Majalan renkitupa. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 83. Tuikkalan pihapiiri. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 84 (ylhäällä oikealla). Kujalan piharakennuksia. Tuuli Mäentausta 2003.

46 Tuikkala (Saari)

Tila Pyhäjoen Etelähaaran rannalla. Ympärillä on perinteistä, avointa viljelysmaisemaa. Kallioisella kumpareella oleva asuinrakennus on vuodelta 1699 ja edelleen asuinkäytössä, pihapiirissä lisäksi aitta, navetta vuodelta 1962, maakellari ja sauna. Asuinrakennuksessa on upea vanha ovi. Aitan räystäään alle on tehty pesäpaikkoja pääskysille.⁸⁷ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohde on suojeltu.

47 Rööningin luhtiaitta

Kapeasta hirrestä kallion päälle rakennettu luhtiaitta, jonka hirsikehä levenee hieman ylöspäin. Pihapiirissä on myös vanha asuinrakennus.⁸⁸ Röönigin tila on perustettu vuonna 1637.⁸⁹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohde on suojeltu.

Kuva 85. Rööningin luhtiaitta. Tuuli Mäentausta 2003.

⁸⁷ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

⁸⁸ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

⁸⁹ Matinolli 1969, s. 104

Kuva 86. Savenlahden vanhaa rakennuskantaa. Timo Jaakkola 2007.

48 Kujala

Viehättävä ennen sotia rakennettu pihapiiri, jossa on 1900-luvun alun asuinrakennus, navetta, aitta, sauna ja leikkimökki. Rakennukset ovat säilyttäneet alkuperäistä asuaan.⁹⁰ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

49 Savenlahti

Kuusi pääosin hirsirakenteista kalalatoa tai -vajaa Savenlahden etelärannalla.⁹¹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

⁹⁰ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

⁹¹ Suunnittelukeskus Oy 2008, s.48

Kuva 87. Viirteentie 20. Sanna Heikkinen 2008.

Yppäri:

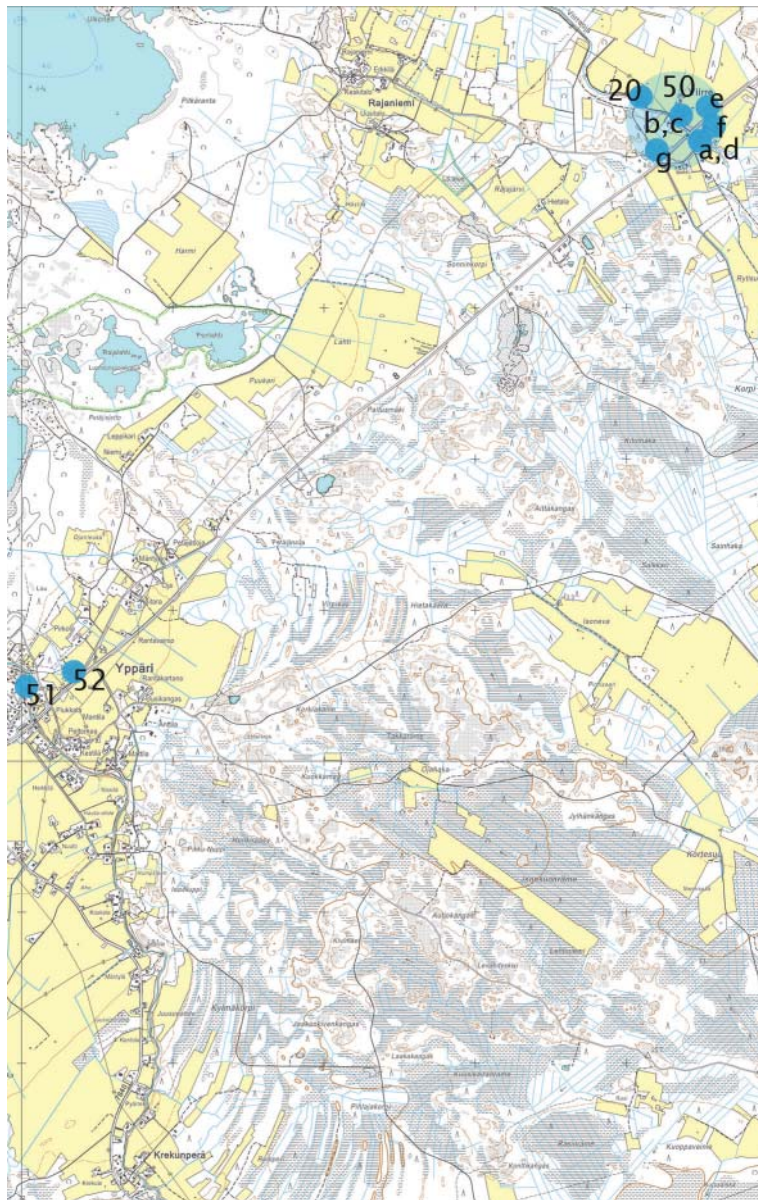
50 Viirre

Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet –luettelon kartassa Viirre on merkitty aluekokonaisuutena, mutta tekstissä Mansikan taloon liittyvänä. Viirteen talo on ollut olemassa jo 1500-luvulla, mutta autioitunut isonvihan aikana. 1734–1784 Viirret oli kapteenin puustellina, mutta sen päärakennusta ei koskaan rakennettu.⁹² Virkatalona toimi (50a) Viirteentie 21:n asuinrakennus, joka purettiin 1960 silloisten uudisrakentamista suosivien lainoitusehtojen takia. Nykyinen talo on rakennettu 1960, mutta ei aikansa matalan hengen mukaisesti, vaan ympäristöön sopien.⁹³

Isossajaossa puustellin maat jaettiin kahdeksaan osaan, jotka on jaettu edelleen. Maakunnallinen kohde (20) Mansikan talo oli jako-osuus n:o 7.

⁹² Matinolli 1969, s. 102 ja 568–569

⁹³ Jaakkola ja Jokelainen 2003–2004

Kuva 88. Yppärin uudet mahdollisesti maakunnallisesti merkittävät rakennetut kohteet kartalla, mittakaava 1:100 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 89. Kokkolantie 429:n piharakennuksia. Sanna Heikkinen 2008.

Myös (50b) Montosen talo Mansikkatiellä oli osa puustellia. Montosen pihapiiri on ollut yhteinen (50c) viereisen talon kanssa. Kumpikin asuinrakennus on 1800-luvulta, mutta rakennusten nykytilan selvittäminen vaatisi lisäinventointia. Pihapiirissä on useita talousrakennuksia, mm. kivinavetta 1800-luvulta.⁹⁴

(50d) Viirteentie 20:n jyhkeistä hirsistä tehty asuinrakennus on 1700-luvulta ja ollut kahden perheen asuttama. Rakennus on katkaistu 1800-luvulla, kun Janne Viirret siirsi oman puoliskonsa, hirsikehikon kolme seinää, nykyiselle paikalleen (50e) Kokkolantie 429:ään. Samassa yhteydessä Viirteentie 20:een jääneen puoliskon harja käännettiin tien suuntaiseksi. Viirteentie 20:n pihapiirissä on mm. vanha aitta ja uudempia maatalon talousrakennuksia ja se sijoittuu orgaanisesti kasvaneeseen vanhaan kyläkokonaisuuteen yhdessä viereisten (50f) Viirteentie 18 ja 21 kanssa. Myös

⁹⁴ Jaakkola ja Jokelainen 2003–2004

Kuva 90. Montosen pihapiiriä. Timo Jokelainen 2004.

Kuva 91. Nikin (vasemmalla) ja Pirkolan asuinrakennukset. Sanna Heikkinen 2008.

Kokkolantie 429 on eheä ja arvokas kokonaisuus piharakennuksineen. Viirteentie 18:n asuinrakennus on 1800-luvun alkupuolelta ja pihapiirissä on mm. talousrakennus, jossa on hirret pystyssä.⁹⁵

Viirteessä on useita hyvin säilyneitä jällenrakennusajan pihapiirejä sekä 1927 rakennettu (50g) koulurakennus. Koulukäytössä rakennus oli 1963 asti. Vuodesta 1978 se on ollut asuinkäytössä. Koulun pihapiirissä on mm. navetta ja pihasauna.⁹⁶ Viirre on osoitettu kaavassa kyläkuvallisesti arvokkaaksi kohteeksi.

51 Yppärin rukoushuone

Keskellä kylää, Yppärijoen varrella sijaitseva rukoushuone on rakennettu 1949–1950 pääasiassa talkoovoimin. Pihapiirissä on myös pulpettikattoi-

nen piharakennus.⁹⁷ Rukoushuone on edelleen käytössä. Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

52 Nikki ja Pirkola

8-tien varressa olevat kaksi toisiinsa liittyvää pihapiiriä ovat osa Vanhan maantien asutusta. Nikin pihapiirin muodostaa asuinrakennus, aitta ja tyhjillään olevan liikerakennus. Asuinrakennus on 1900-luvun alusta tai vanhempi. Pirkolan moneen osaan jakautuvassa pihapiirissä on asuinrakennus ja piharakennuksia, kuten vanhoja aittoja. Pirkolan vanhempi asuinrakennus on purettu 8-tien levennyksen alta, nykyinen on 1800-luvulta tai vanhempi.⁹⁸ Lähistöllä on myös toinen vanha Pirkola-niminen pihapiiri. Pirkolan tila on perustettu 1570-luvulla.⁹⁹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

⁹⁵ Jaakkola ja Jokelainen 2003–2004

⁹⁶ Jaakkola ja Jokelainen 2003–2004

⁹⁷ Jokelainen 2003

⁹⁸ Jokelainen 2003

⁹⁹ Matinolli 1969, s. 103

Kuva 92 (ylhällä vasemmalla). Yppäriin rukoushuone. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 94 (alhaalla vasemmalla). Viirteen koulu. Juhani Turpeinen 2008.

Kuva 93. Pirttikosken vanha koulu. Sanna Heikkinen 2008.

Pirttikoski:

53 Pirttikosken vanha koulu

Asuinkäytössä oleva entinen koulurakennus on valmistunut 1915. Pihapiiriin ei kuulu muita rakennuksia. Bertel Jungin tekemät piirustukset valittiin Taidetta kouluihin -yhdistyksen mallipiirustuksista. Päärakennus käsitti tilavan luokkasalin, veistohuoneen ja eteisen sekä opettajan kahden huoneen ja keittiön asunnon. Valkoiseksi maalatun ulkokuorauksen koulurakennus sai 1920-luvulla. Sähkövalo tuli 1925. Kasvavien oppilasmäärien takia koulu kärsi tilanpuutteesta ja jäi tyhjilleen uuden, isomman koulurakennuksen valmistuttua 1950-luvulla.¹⁰⁰ Rakennus on kunnostettu asuinkäyttöön 2000-luvulla.

¹⁰⁰ Kuokkanen ja Niskanen 1986, s. 55–57 ja Koulun historiaa [online]. Pirttikosken koulun kotisivut. Päivitetty 2009 [viitattu 11.1.2011]

Kuva 95 (ylhällä vasemmalla). Vanha Vehkala. Sanna Heikkinen 2008.
Kuva 96 (ylhällä oikealla). Pietilä. Sanna Heikkinen 2008.

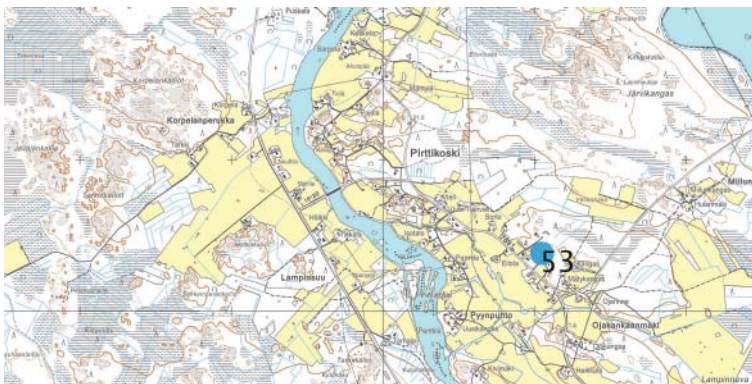
3.3.2.3 TUHOUTUNEET KOHTEET

10b Vehkala, Kittipuhto, Pyhäjoen kirkonkylä

Rakennus sai purkuluvan 2007 ja on siirretty muualle.¹⁰¹ Vehkalan räystääs-
detaljit viittasivat 1700-luvun lopun tai 1800-luvun alun rakennusperintee-
seen. Kuistin oli tehnyt kiertävä kuistinrakentaja 1910-luvulla.¹⁰²

54 Pietilä, Parhalahti

Pietilä on ollut Pietari Parhalahten 1500-luvulla asuttama tila. Nykyinen
Pietilä on 1800-luvulta ja ostettu Annalalta. Asuinrakennus on puhdon ai-
noa rakennus, myös uudemmat talousrakennukset on purettu uusjaon
myötä, ja suunnitelmassa purkaa. Pihapiirissä on ollut kestiekivarina toimi-
nut hirsirakennus, jonka tupa oli 1700- ja kamarit mahdollisesti 1600-lu-
vulta, aitta ja sauna 1700-luvulta sekä Pyhäjoen palaneen puukirkon hirsis-
tä tehty riihi. Sanotaan, että myös kantatilan raunioita olisi nähtävissä.¹⁰³

Kuva 97. Pirttikosken uusi mahdollisesti maakunnallisesti merkittävä rakennettu
kohde, mittakaava 1:100 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

¹⁰¹ Heli Kittilä 30.11.2010

¹⁰² Arkkitehtuuritoimisto Ylipahkala Oy 1999, s. 13

¹⁰³ Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1993, s. 142–143

Kuva 98. Kirkonkylän vanha koulu, etualalla vanhin osa. Sanna Heikkinen 2008.

3.3.3 PAIKALLISESTI MERKITTÄVÄT KOHTEET

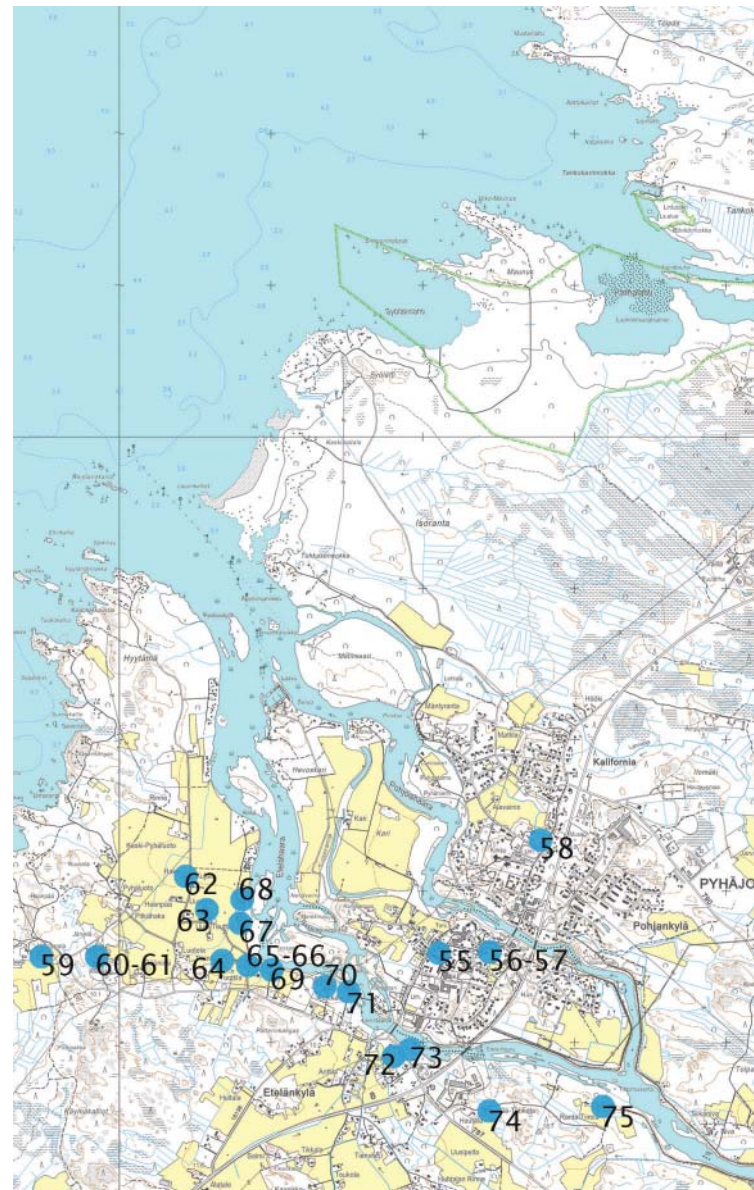
3.3.3.1 KOHDELUETTELO

Pohjankylä, Pyhäjoen kirkonkylä:

55 Vanha koulu

Kolmesta koulurakennuksesta muodostuva entinen Kirkonkylän koulu Kistunmäellä. Pihapiirissä on myös talousrakennus ja uudempia rivitaloja. Vanhin luokkahuoneen, käsityöhuoneen ja opettajan asunnon sisältänyt rakennus valmistui 1886. Silloista Pohjankylän kansakoulua laajennettiin 1919 rakentamalla uusi rakennus entisen viereen. Uudempi lisärakennus valmistui 1947.¹⁰⁴ Lisärakennuksia yhdistää pesutilaosa. Koulurakennukset ja piharakennus on suojeltu asemakaavalla.

¹⁰⁴ Turunen 1997, s. 308, 312 ja 317

Kuva 99. Pohjankylän ja Etelänselän paikallisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:100 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 100. Vuotila. Sanna Heikkinen 2008.
Kuva 101 (ylhäällä oikealla). Luoto. Sanna Heikkinen 2008.

56 Luoto

Pihapiirissä on vanha asuinrakennus ja uudempaa, eri-ikäistä rakennuskantaa. Asuinrakennuksen vanhimmat osat ovat 1700-luvulta. 1567 perustettu, Pohjankylän vanhimpiin kuuluva Luodon talo toimi pitkään käärijätalon ja kestikievarina.¹⁰⁵ Kohde on suojeltu asemakaavalla.

57 Luoto Jaakko

Pihapiiri, jossa on vanha asuinrakennus ja aitta, sijaitsee keskeisellä paikalla kylän raitin varrella. Vieressä on Luodon talo. Aitan katolla olevassa tuuliviirissä on vuosiluku 1913. Asumattoman rakennuksen kivijalka on paikoin sortunut ja vesikate pikaisen uusimisen tarpeessa. Kohde on suojeltu asemakaavalla.

Kuva 102. Jaakko Luoto. Sanna Heikkinen 2008.

¹⁰⁵ Matinolli 1969, s. 104 ja 365

58 Vuotila

Vanhan asuinrakennuksen ja kahden aitan muodostama pihapiiri Pyhäjoen kirkonkylällä. Tila on perustettu 1570-luvulla ja lienee saanut nimensä 1640-luvulla omistajana olleen voudin mukaan.¹⁰⁶ Kohde on suojeltu asemakaavalla.

Etelänkylä:

59 Yli-Vaarala

Neliömäisessä pihapiirissä on mm. asuinrakennus, navetta, sauna ja muita piharakennuksia. Asuinrakennus on siirretty Pirttikoskelta 1936 ja on ilmeisesti 1800-luvulta. Piharakennukset ovat 1930-luvulta. Tila on ollut maitotila, maatilan pito on loppunut 1970-luvulla. Ulkoasultaan hyvin säilynyt tila.¹⁰⁷ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

60 Merisalo

1800-luvun lopun asuinrakennus, puoji sekä uudemmat sauna ja navetta muodostavat nykyisen pihapiirin. Merisalo ja viereinen Järvelä ovat olleet samaa tilaa. Tiloilla on ollut yhteinen kivinavetta, joka on purettu 1960-luvun lopulla. Myös vanhin asuinrakennus on purettu 1950-luvulla. Nykyinen asuinrakennus on kokenut paljon korjauksia.¹⁰⁸ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

61 Järvelä

Pihapiirissä on 1912 rakennettu asuinrakennus sekä ulkorakennuksia. Asuinrakennuksessa on alkuperäiset ikkunat ja 1½-kerroksinen kuisti. 1930-luvulla asuinrakennukseen on tehty ulkovuoraus ja yksi kamari lisää. Merisalons tilan kanssa yhteinen kivinavetta on purettu 1960-luvun lopulla. Alkuperäinen neliönmuotoinen pihapiiri ei enää hahmotu.¹⁰⁹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava. Kohdetta ei ole huomioitu kaavassa tai kaavaselostuksessa, mutta kaavaa varten tehdyssä inventoinnissa se on määritelty paikallisesti arvokkaaksi.

62 Koivikko (Haka)

Pihapiiriin kuuluu 1930-luvulla rakennettu asuinrakennus sekä kaksi vanhempaa ja yksi uusi piharakennus. Tuvan hirret on siirretty läheisen Rööningin tilan vanhasta riihestä.¹¹⁰ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

63 Uusitalo

Vanhaa rakennuskantaa on mm. asuinrakennus 1800-luvulta, aitta ja puoji. Erityisen monta piharakennusta on säilynyt, vaikka uuttakin on rakennettu.¹¹¹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

64 Tiirinki

Hyvin säilynyt pihapiiri 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta. Ympäriällä on peltomaisemaa. Edelleen asuinkäytössä oleva tila.¹¹² Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

65 Ala-Tuuttila

Neliönmuotoinen pihapiiri, jossa on kaksi vanhaa asuinrakennusta, vanhempi 1800-luvulta, uudempi 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta. Molempien ulkoasuun on tehty muutoksia. 1900-luvun alussa rakennetut puojit jakavat pihan asuin- ja työpihaan.¹¹³ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

66 Keski-Tuuttila

Pyhäjoen Etelähaaran tuntumassa olevassa pihapiirissä on asuinrakennus ilmeisesti 1900-luvun alusta, vanha aitta ja kaunis puojirakennus.¹¹⁴ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

67 Uusi-Tuuttila

1800- ja 1900-lukujen vaihteesta oleva asuinrakennus, jonka ulkonäkö on muuttunut useaan kertaan. Pihapiirissä on maatalouteen liittyviä raken-

¹⁰⁶ Matinolli 1969, s. 104

¹⁰⁷ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹⁰⁸ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹⁰⁹ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹¹⁰ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹¹¹ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹¹² Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹¹³ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹¹⁴ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

Kuva 103. Ranta-Yläleppäluoto. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 104. Ranta-Tuikkalan pihapiiriä, vanha asuinrakennus kuvassa keskellä. Sanna Heikkinen 2008.

nuksia. Edelleen toiminnassa oleva tila.¹¹⁵ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

68 Sarparanta

1940- ja -50-lukujen rakennuskantaa Pyhäjoen Etelähaaran rannalla. Vanhempi asuinrakennus on 1940-luvulta, uudempi, rankorakenteinen vuodelta 1954. Etenkin vanhempi, tuvan ja kamarin käsittävä rakennus on säilynyt melko alkuperäisessä asussa.¹¹⁶ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

69 Ylä-Tuuttila

1800-luvun tila joen tuntumassa. Asuinrakennus on peruskorjattu 1970-luvulla. Hyvin säilyneessä aitassa on vuosiluku 1838. Pihapiiristä on puret-

tu useita rakennuksia.¹¹⁷ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

70 Ranta-Yläleppäluoto

Tila Pyhäjoen Etelähaaran rannalla. Pihapiirissä on vanha asuinrakennus, navetta vuodelta 1918, sauna sekä uudempaa rakennuskantaa. Asuinrakennuksen vanhin osa saattaa olla 1800-luvulta. Rakennusta on jatkettu molemmista päistä ilmeisesti 1906.¹¹⁸ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava. Kohdetta ei ole huomioitu kaavassa tai kaavaselostuksessa, mutta kaavaa varten tehdyssä inventoinnissa se on määritelty paikallisesti arvokkaaksi.

¹¹⁵ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹¹⁶ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹¹⁷ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹¹⁸ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

Kuva 105. Jokela. Sanna Heikkinen 2008.

71 Ranta-Tuikkala

Kallioisella kumpareella Pyhäjoen Etelähaaran rantatöyräällä oleva tiiviisti rakennettu aluekokonaisuus. Pihapiirissä on mm. 1800–1900-lukujen taitteesta oleva asuinrakennus, kaksi puojia, joista uudempi vuodelta 1949, navetta, sauna sekä uudempaa rakennuskantaa ja sähkölaitos, joka on maakunnallinen kohde. Tuikkalan tila on perustettu 1500-luvulla. Tilalla on asunut kunnankirjurina 1940–1952 toiminut Oskari Tuikkala.¹¹⁹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohde on osoitettu kaavassa kyläkuvallisesti arvokkaaksi.

72 Jokela (Kaarlela, kappalaisen pappila)

Paljon korjauksia kokenut asuinrakennus on 1730-luvulta. Hirsikehän ylin osa on ulkoneva. Vanhat räystäään alla olevat ikkunat ovat säilyneet.¹²⁰ Kaarlelan tila on vuodelta 1647.¹²¹ Isonvihan jälkeen 1700-luvulla Kaar-

¹¹⁹ Jaakkola ja Jokelainen 2003–2004 ja Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹²⁰ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

¹²¹ Matinoli 1969, s. 104

Kuva 106. Ranta-Tirola. Sanna Heikkinen 2008.

lelan perustettiin kappalaisen pappila.¹²² Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

73 Korkialehto

Tila Pyhäjoen Etelähaaran rannalla. Pihapiirissä on vanha ja uusi, vuonna 1958 rakennettu asuinrakennus. Aitta on ollut aiemmin osin pärevuorattu.¹²³ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

74 Ylä-Tuhkala

Pihapiirissä on mm. kaksi asuinrakennusta ja pitkä puojirakennus. Uudempi, asuinkäytössä oleva asuinrakennus on vuodelta 1924. Vanhemmasta, kylmillään olevasta asuinrakennuksesta, joka ilmeisesti on 1700-luvulta, on purettu kuisti. Päreellä vuorattu aitta on siirretty läheiselle pellolle. Ete-

¹²² Turunen 1997, s. 443

¹²³ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

Kuva 107. Ylä-Tuhkala. Sanna Heikkinen 2008.

länkylän vanhimpiin kuuluva Tuhkalan tila on ollut saman suvun hallussa vuodesta 1685 ja lieenee ollut olemassa jo 100 vuotta aiemmin.¹²⁴ Tilalla on ollut kymmeniä, nyt jo purettuja rakennuksia, esim. eläinsuojia, pyykikikota ja rusamassiini, ja pihaa on ympäröinyt kiviaita. 1700-luvulta oleva navetta on purettu 1970-luvulla.¹²⁵ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

75 Ranta-Tirola

Tila Pyhäjokivarressa. Pihapiirissä on mm. asuinrakennus vuodelta 1870 ja hirsinen aittarakennus. Tila on ollut saman suvun hallussa 1700-luvulta.¹²⁶ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

¹²⁴ Matinolli 1969, s. 104

¹²⁵ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004 ja Aino Pyhäluoto 10.7.2008

¹²⁶ Jaakkola, Jokelainen ja Mäentausta 2003–2004

Kuva 108. Ojala. Sanna Heikkinen 2008.

Yppäri:

76 Ojalanpuhto ja -tanhua

1800-luvun asuinrakennuksen ja piharakennusten muodostama pihapiiri, jonka läpi kulkee Ojalantanhua. Tiemaisema on monimuotoinen: alkaa 8-tieltä synkästä kuusikosta ja jatkuu peltojen läpi pihapiiriin.¹²⁷ Ojalan tila on perustettu 1776.¹²⁸ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

77 Hautala

Hautalantanhualla olevassa pihapiirissä on kaksi 1800-luvun asuinrakennusta, kivenavetta ja navetassa kiinni oleva piharakennus sekä uusi saunarakennus. Asuinrakennuksista vanhempi on mineriittiverhoiltu kohteella on suojelumerkintä ja osa omaa, jo hävinnyttä pihapiiriään. Toinen asuinrakennus on muutettu asuinkäyttöön 1900-luvun alussa, sitä ennen se on ollut riihi. Kuistit on käännetty vastakkaisille puolille sotien jälkeen, sitä

¹²⁷ Jokelainen 2003

¹²⁸ Matinolli 1969, s. 136

Kuva 109. Yppäriin paikallisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:100 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 110. Hautala. Sanna Heikkinen 2008.

ennen asuinrakennuksilla on ollut yhteinen piha.¹²⁹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

78 Lahti

Vanhan asuinrakennuksen, piharakennuksen ja aitan muodostama pihapiiri Lahdenperällä. Talon sanotaan olevan Yppäriin vanhimpia.¹³⁰ Asuinrakennukseen on tehty siipiosa 1970-luvulla. Vanha tila on ollut kahtena talona jo 1500-luvulla.¹³¹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

79 Niemelä

Lahdenperällä olevassa pihapiirissä on 1800-luvun asuinrakennus ja L-muotoinen piharakennus. Asuinrakennuksessa on ollut alun perin tupaja

¹²⁹ Jokelainen 2003

¹³⁰ Jokelainen 2003

¹³¹ Matinolli 1969, s. 102

Kuva 111. Lahti. Sanna Heikkinen 2008.

kamari, rakennusta on jatkettu 1907. Tuvassa on multapenkkiperustus. Kuistisiipi on rakennettu 1990-luvulla. Piharakennuksen aittaosa on vanhempi, muut osat rakennettu sotien jälkeen. Niemelässä on ollut kolmen veljeksien asuttama tiivis puhtoaustus.¹³² Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

80 Perälä

Vanha asuinrakennus lienee 1800-luvulta ja on melko alkuperäisessä kunnossa. Kuisti on käännetty ja madallettu. Lahdenperällä sijaitsevassa pihapiirissä on myös uudempia rakennuksia.¹³³ Perälä on erotettu toisesta Lahden talosta 1629.¹³⁴ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

¹³² Jokelainen 2003 ja Hannu Helaakoski 14.7.2008

¹³³ Jokelainen 2003 ja Arvo Perälä 14.7.2008

¹³⁴ Matinolli 1969, s. 103

Kuva 112 (ylhäällä oikealla). Niemelä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 113. Perälä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 114. Koskela. Sanna Heikkinen 2008.

81 Iso-Koskela

Yppärinjoen varressa olevassa pihapiirissä on 1875 rakennettu kaksikerroksinen asuinrakennus, kaksi aittaa ja uudempaa rakennuskantaa. Toinen aitoista on 1940-luvulta, toinen oletettavasti 1800-luvulta. Vanhempi aitta on pärevuorattu. Kauempana on suurikokoinen 1903 rakennettu riihi.¹³⁵ Koskelan tila on perustettu 1600.¹³⁶ Asuinrakennuksen mutterinmuotoinen kuisti on korvattu elintasosiivellä 1970-luvulla. Talo on ollut kahden perheen asuinkäytössä vuoteen 1989.¹³⁷ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

82 Jatkola

Yppärinjoen varressa olevassa pihapiirissä on asuinrakennus vuodelta 1873, navetta vuodelta 1938, talli, riihi ja uudempaa rakennuskantaa. Kaksiosainen L-muotoinen riihi on luultavasti 1800-luvulta ja siinä on hevos-

¹³⁵ Jokelainen 2003

¹³⁶ Matinolli 1969, s. 103

¹³⁷ Jokelainen 2003

Kuva 115. Jatkolan riihi. Sanna Heikkinen 2008.

kierto. Tallin sanotaan olevan vuodelta 1880. Asuinrakennusta on jatkettu kaksi kertaa, mistä nimi Jatkola.¹³⁸ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

83 Karjaluoto

Suurikokoinen vanha asuinrakennus, joka liittyy toisesta asuinrakennuksesta ja vanhoista talousrakennuksista, kuten aitoista, muodostuvaan suljettuun pihapiiriin. Pihan halki kulkee tie. Ilmeisesti 1800-luvulla rakennettuna asuinrakennuksen eteläpää on vuorattu mineriittilevyillä. Toinen, Pärekarjaluodoksi kutsuttu asuinrakennus on vuorattu profiilipellillä. Karjaluodon tila on perustettu 1500-luvulla.¹³⁹ Ns. Pärekarjaluoto on rakennettu Karjaluodon talon pojalle ilmeisesti 1800-luvulla ja ollut nimensä mukaisesti päreillä vuorattu. Karjaluodon asuinrakennuksessa on ollut aiemmin kaksi mutterinmuotoista kuistia. Kahden asunnon taloksi se on jaettu

¹³⁸ Jokelainen 2003

¹³⁹ Matinolli 1969, s.102

Kuva 116. Karjaluodon pihapiiriä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 117. Kestilän pihapiiri. Sanna Heikkinen 2008.

vuoden 1946 jälkeen.¹⁴⁰ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

84 Kestilä/Ranta-Kestilä

Kahden asuinrakennuksen ja piharakennuksen muodostama suljettu pihapiiri on osa alkuperäistä Kestiläntanhuon tiemaisemaa. Pihapiiri liittyy Ranta-Kestilän tuotantopihoihin. Yppärin vanhimpiin tiloihin kuuluva Kestilä on perustettu 1550-luvulla.¹⁴¹ Kestilä on asuinrakennuksista vanhempi. Ranta-Kestilän hirsikehä on tuotu Matkanivasta 1838. Asuinrakennusten, etenkin Kestilän, ulkoasu on muuttunut korjauksissa ja molempiin on tehty elintasosiipi. Tilat on erotettu toisistaan 1931.¹⁴² Kestilän/Ranta-Kestilän taloihin kuuluu myös kaksi muuta vanhaa asuinrakennusta. Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

¹⁴⁰ Jokelainen 2003

¹⁴¹ Matinolli 1969, s. 103

¹⁴² Jokelainen 2003

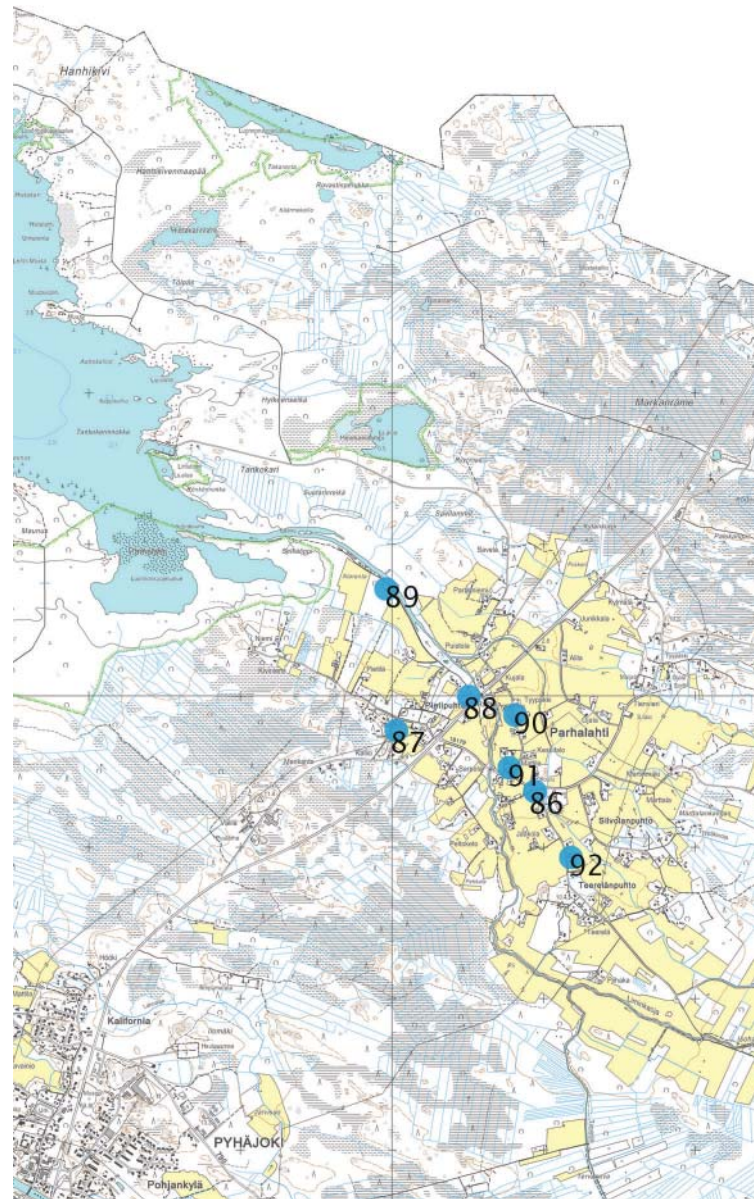

Kuva 118. Elävisluoto. Timo Jaakkola 2007.

85 Elävisluoto

Kalaranta on viiden kallion päällä sijaitsevan kalavajan muodostama kokonaisuus. Uudet lomarakennukset sijaitsevat vanhojen kalamajojen välittömässä läheisyydessä.¹⁴³ Merenrannikon rantakaava-aluetta.

¹⁴³ FCG OY (Sunnittelukeskus Oy) 2008, s. 47

Kuva 119. Parhalahden paikallisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:100 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 120. Parhalahden alakoulu. Sanna Heikkinen 2008.

Parhalahti:

86 Parhalahden alakoulu

1800-luvun rakennuksessa vastapäätä koulua on toiminut aiemmin alakoulu. Rakennuksessa on kaksi avokuistia ja keskiosan ikkunat ovat muita korkeammat. Entinen Karsikon tila on lohkottu Erkkilän kantatilasta 1805.¹⁴⁴ Alakoulu muutti kunnan omistamaan Karsikon taloon 1946.¹⁴⁵ Nykyisin rakennus toimii Parhalahden kirjastona. Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

87 Heikkilä

Asuinrakennuksen ja pitkän L-muotoisen piharakennuksen muodostama pihapiiri 1800-luvun lopusta tai vuosisatojen vaihteesta Pietilänpuhdossa. Ollut pienviljelystila.¹⁴⁶ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

¹⁴⁴ Matinolli 1969, s. 605

¹⁴⁵ Turunen 1997, s. 317

¹⁴⁶ Alpo Pietilä 16.7.2008

Kuva 121. Heikkilä. Sanna Heikkinen 2008.

88 Jokela

1926 rakennettu vuoraamaton asuinrakennus Liminkaojan rannassa. Rakennukseen liittyy uudempi verstaasosa. Yläpohjan eristeenä on käytetty tuppaita.¹⁴⁷ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

89 Kallio

Asuinrakennuksen ja useiden pienten piharakennusten muodostama, alkuperäisasussa säilynyt pihapiiri Liminkaojan varressa. Rakennettu ilmeisesti 1940-luvun alussa.¹⁴⁸ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

¹⁴⁷ Alma ja Vuokko Moisala 16.7.2008

¹⁴⁸ Alma Moisala 16.7.2008

Kuva 122. Jokela. Sanna Heikkinen 2008.

90 Rantala

Pihapiirissä on pitkä asuinrakennus, hirsinen aitta, suuri vinkkelinmuotoinen piharakennus sekä muita piharakennuksia. Pihan halki kulkee tie. Pihapiiri on umpeenkasvanut ja rakennukset hoitamattomia. Asuinrakennus on jaettu kahden asunnon taloksi ja ikkunat, katemateriaali, vuorilaudoitus yms. ovat asunnoissa erilaiset. Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohde on suojeltu.

91 Mattila

Vanha asuinrakennus koulun vieressä. Rakennuksen hirret on salvettu 1894. Alun perin tuvan ja kamarin käsittänyttä rakennusta on jatkettu ja se on vuorattu 1931. Ikkunat on vaihdettu 1920-luvulla. Remontoitu pieteetillä 1990-luvun lopussa, jolloin rakennusta on mm. korotettu. Talon rakennuttanut Janne Mattila (s. 1880) on ollut kylällä aktiivinen vaikuttaja, mukana mm. koulun johtokunnassa ja osuuskassassa. Parhalahden koulu on rakennettu Mattilan maille. Pihasta on purettu 1911 rakennettu na-

Kuva 123 (ylhäällä oikealla). Mattila. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 124. Rantala. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 125. Kallio. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 126. Kemiö. Sanna Heikkinen 2008.

vetta ja "pikkupuoli". Tila on ollut osa Erkkilän kantatila, Mattilana tila koko ajan samalla suvulla.¹⁴⁹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

92 Kemiö

Asuinrakennus, jossa on kahden sisäänkäynnin kuisti ja alkuperäiset T-puiteikkunat, on ainoa vanha rakennus pihapiirissä. Nykyisin rakennus toimii koirankoppina ja varastona. Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava, kohteella on suojelumerkintä.

¹⁴⁹ Kaisu Mattila 17.7.2008

Kuva 127. Hourula. Sanna Heikkinen 2008.

3.3.3.2 UUDET PAIKALLISESTI MERKITTÄVÄT KOHTEET –EHDOTUS

Pohjankylä, Pyhäjoen kirkonkylä:

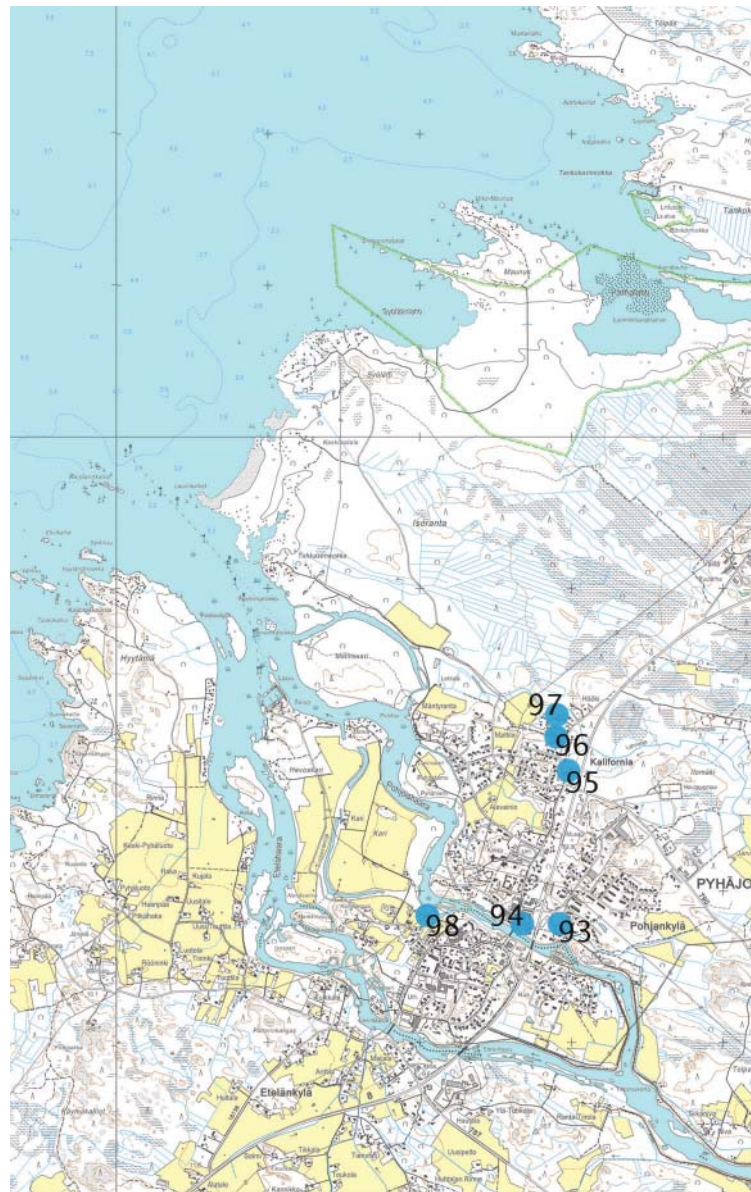
93 Hourula

Vanha asuinrakennus lähellä Hourunkoskea. Alue on nykyisin pientaloaluetta, eikä tontilla ole muita vanhoja rakennuksia. Asuinrakennuksen hirressä on vuosiluku 1812. Rakennuksen pätyyn on tehty kasvihuone. Pohjankylän vanhimpiin kuuluvan tilan omisti keskiajalla Turun piispa. Majatalona ja pitäjän nimismiestalona toimineen Hourulan isännät vastasivat myös seurakunnan taloudenhoidosta.¹⁵⁰ 1905 kunta hankki talon nuorisoseuran käyttöön.¹⁵¹ Kunnan omistuksessa vanha päärakennus purettiin. Jäljelle jääneet rakennukset lunastettiin Hourulan suvulle 1960-luvulla.¹⁵² Kohde sijaitsee asemakaava-alueella.

¹⁵⁰ Matinolli 1969, s. 104, 306, 357 ja 483

¹⁵¹ Turunen 1997, s. 339

¹⁵² Raimo Hourula 9.7.2008

Kuva 128. Pohjankylän uudet paikallisesti mahdollisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:100 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 129. Toinen Hourunrannan asuinrakennuksista. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 130. "Muna-Jussi" Kiiskilä. Sanna Heikkinen 2008.

94 Hourunranta

Pyhäjoen Pohjoishaaran rannalla, keskellä kirkonkylää oleva pihapiiri on kahden 1900-luvun alkupuolen asuinrakennuksen ja piharakennusten muodostama. Asuinrakennukset ovat kokeneet monia muutoksia. Pihasta on purettu useita rakennuksia, kuten vanha asuinrakennus ja navetta. Hourunranta eli Ala-Hourula on erotettu Hourulan kantatilasta ilmeisesti 1700-luvulla. Uusjaossa tila on jaettu viiden veljeksien kesken.¹⁵³ Kohde sijaitsee asemakaava-alueella.

95 Myllykangas, Lahnaoja

Pieni asuinrakennus ilmeisesti 1800-luvun lopusta tai vuosisadan vaihteesta. Pihapiiri on 8-tien jakama. Kohde sijaitsee asemakaava-alueella.

96 Lahnaoja, Lahnaoja

Usean pihapiirin muodostama kokonaisuus, jossa on parisenkymmentä rakennusta, mm. kaksi asuinrakennusta, aittoja, navetta, talli ja kanalana toimiva sauna. Päärakennuksen kivijalassa on vuosiluku 1901. Pihasta on purettu vanhempi asuinrakennus. 1766 perustettu Lahnaoja on alueen kantatila. Tila on nimismiehen perustama, ja siellä on asunut myös silta-vouti, pitäjänkirjuri ja kirkkoherra.¹⁵⁴ Tila ja alue on saanut nimensä läheisestä matalahkosta luonnonojasta, josta on pyydetty aikoinaan lahnoja.¹⁵⁵ Kohde sijaitsee asemakaava-alueella.

97 Ulma, Lahnaoja

Pihapiirissä on pitkä luhtiaitta, pieni asuinrakennus tilan perustamisajalta, rapattu 1950-luvun asuinrakennus sekä vanha puusepänverstas. Rapattu asuinrakennus on tehty vanhan asuinrakennuksen paikalle. Pihaan johtaa

¹⁵³ Raimo Hourula 9.7.2008 ja Enni Hourunranta 10.7.2008

¹⁵⁴ Matinolli 1969, s. 604

¹⁵⁵ Airix Ympäristötaito 1999, s. 8

Kuva 131. Ulman luhtiaitta. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 132 (ylhäällä oikealla). Lahnaojan pihapiiriä. Sanna Heikkinen 2008.

korkeaksi kasvanut puukuja, jossa kotimaisten kuusten ohella on erilaisia ulkomaisia puulajeja. Ulma on erotettu Lahnaojan tilasta 1920-luvulla. Tilan nimi on syntynyt yhdistämällä alut talon tyttärien, Ullan ja Marjaanan, nimistä.¹⁵⁶ Kohde sijaitsee asemakaava-alueella.

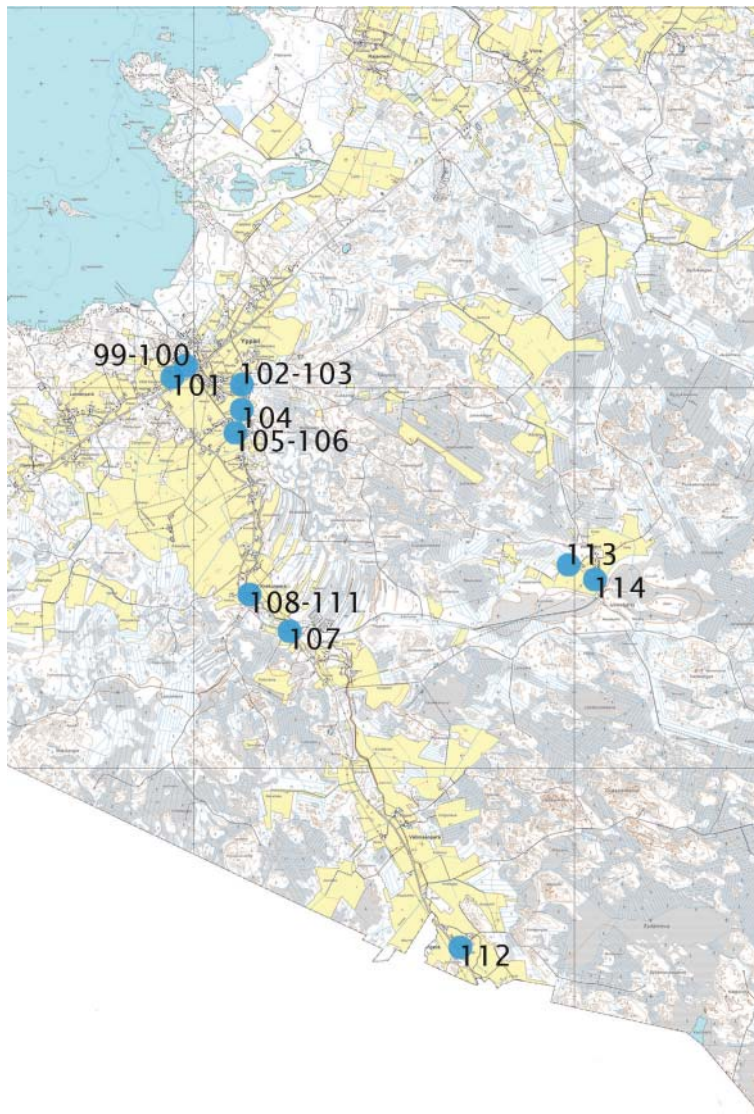
98 "Muna-Jussi" Kiiskilä

Heinittynyt ja asumaton pihapiiri Pyhäjoen Pohjoishaaran rannalla vanhainkodin takana. Pihapiirissä on vanha asuinrakennus ja aitta, jossa on vuosiluku 1887. Asemakaavassa puistoaluetta.

Kuva 133. Myllykangas. Sanna Heikkinen 2008.

¹⁵⁶ Airix Ympäristötaito 1999, s. 8

Kuva 134. Yppäriin uudet paikallisesti mahdollisesti merkittävät rakennetut kohdet, mittakaava 1:200 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 135. Yppäriin koulu. Sanna Heikkinen 2008.

Yppäri:

99 Yppäriin koulu

Kylän keskellä, lähellä Yppärijokea sijaitseva koulurakennus, jonka pihapiirissä on punainen ulkorakennus. Koulun vanhin, hirsirakenteinen ja satulakattoinen osa on rakennettu 1898.¹⁵⁷ Rakennusta on laajennettu useaan otteeseen ja monella eri vuosikymmenellä, viimeksi 1990-luvulla.¹⁵⁸ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

100 Ainola (Volotinen)

1900-luvun alkupuolen pihapiiriin kuuluu asuinrakennus ja piharakennus. Asuinrakennus on ollut kalastaja-asuntona. Pitkän piharakennuksen päädyssä on asunut puuseppä.¹⁵⁹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

¹⁵⁷ Turunen 1997, s. 312

¹⁵⁸ Jokelainen 2003

¹⁵⁹ Aino Helaakoski 17.6.2008

Kuva 136. Ainola. Aino Helaakoski 2011.

101 Kallio (Vähäkarjaluo)

Vanhan maantien varrella olevassa pihapiirissä on 1920-luvun asuinrakennus, toinen pieni, edellistä vanhempi asuinrakennus, jossa on T-puiteikkunat, aitta ja L-muotoinen piharakennus. Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

102 Pisilä (Kaivola)

Pisiläntanhualla oleva asuinrakennus on vuodelta 1901. Aittaa lukuun ottamatta muut pihapiirin rakennukset ovat uusia. Aitta on siirretty paikalle 2000-luvulla. Tien toisella puolella olevan perunatilan paikalla on ollut Yppärin vanhimpiin kuuluva Pisilän kantatila.¹⁶⁰ Noin 1950-luvulla pihapiiristä on purettu ruotusotilaan torppa, navetta ja sauna.¹⁶¹ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

¹⁶⁰ Matinoli 1969, s. 66

¹⁶¹ Marko Vaarala 11.7.2008

Kuva 137. Pisilä. Sanna Heikkinen 2008.

103 Pisiläntanhuon rantamaisema

Yhtenäinen maisemakokonaisuus Pisiläntanhuon ja Yppärinjoen varrella, johon kuuluu useita joen varteen rakennettuja taloja. Suurimpaan, (103a) punaiseen Mattilan taloon kuuluu navetta ja pellon toisella puolen, kaukana pihapiiristä sijaitseva aitta. Asuinrakennukseen on tehty aukkomuutoksia, osa ikkunoista on vanhoja. Pulpettikattoinen kuisti on uusittu. (103b) Oranssinkeltaiseen Nikan taloon on rakennettu elintasosiipi kuistin paikalle ja rakennuksen ulkonäköä muutettu aukkomuutoksien. Pihapiiriin kuuluu puoji ja aitta sekä Yppärinjoen rannalle sijoittuva saunarakennus. Puoji on liuhu, eli sen runko levenee ylöspäin. (103c) Vihertävä Kivimäen talo on asumaton. Pihapiiriin kuuluu useita huonokuntoisia piharakennuksia. Asuinrakennuksen kuisti on purettu. Taloryhmän läntisin on (103d) keltainen Tolopan talo. Rakennuksessa on kaunis aumakattoinen ja pariovelinen kuisti. Pihaan kuuluu otsallinen pärevuorattu aitta. Aitan oven sarnat on taottu käsin ja ovenpielet ovat koristeellisia. Sama koristeaihe löy-

Kuva 138. Pisiläntanhuaa. Etualalla Mattila, taaempana Nikka ja Kivimäki. Timo Jokelainen 2003.

tyy myös asuinrakennuksen ikkunanpielistä.¹⁶² Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

104 Nissilä

Viljelysmaiseman keskellä olevaan pihapiiriin kuuluu vanha ja uusi asuinrakennus, navetta sekä piharakennus. 1800-luvun asuinrakennuksessa on luonnonkiviperustus. Rakennukseen on tehty aukkomuutoksia ja avokuisi. Ikkunat eivät ole alkuperäisen malliset. Vierestä on purettu Iso-Nissilä. Nissilän kantatila tiedetään jo 1500-luvulta.¹⁶³ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

105 Muikkula

Viljelysmaiseman keskellä, Yppärinjoen vieressä olevassa pihapiirissä on asuinrakennus piharakennuksineen. Asuinrakennukseen on tehty aukko-

¹⁶² Jokelainen 2003

¹⁶³ Matinolli 1969, s. 102

Kuva 139. Krekulan koulu, oikealla asuinrakennuksen kulma. Sanna Heikkinen 2008.

muutoksia, ikkunat ovat suuriaukkoiset. Kuisti on pulpettikattoinen. Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

106 Koskenkorva

1900-luvun alusta olevassa asuinrakennuksessa on puolipyöreä päätyikkuna. Pihapiiriin laidalla on pärevuorattu ja -kattoinen, hirsijalaksilla oleva aitta. Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

107 Krekulan koulu, Krekunperä

Mehtäkyläntien varrella olevassa pihapiirissä on koulurakennus, asuinrakennus ja hirsiaitta. Asuinrakennukseen on uusittu ikkunat ja siinä on kaksi avokuisia. Koulurakennuksen takana on mm. sauna ja kellari. Koulu on rakennettu 1925 ja koulua vanhempi asuinrakennus on korjattu samalla opettajan asunnoksi. Koulua varten ostettu Petäjämaan tila oli perustet-

Kuva 140. Ylä-Krekula. Sanna Heikkinen 2008.

tu 1763.¹⁶⁴ Lakkauttamisensa jälkeen 1971 koulurakennus on toiminut mm. kanalana.¹⁶⁵

108 Ylä-Krekula, Krekunperä

Vanhan asuinrakennuksen hallitsema pihapiiri Grekulan puhdossa, Yppärinjoen varrella. Asuinrakennuksen kivijalassa on vuosiluku 1893. Savupirttinä ollut rakennuksen vanhin osa on mahdollisesti 1700-luvulta. Rakennusta on laajennettu useaan otteeseen: pidennetty, levennetty ja 1900-luvulla myös korotettu. Tila on ollut osa Grekulan kantatilaa. Pihapiiristä on purettu ja siirretty useita rakennuksia.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Matinolli 1969, s. 137 ja Turunen 1997, s. 315

¹⁶⁵ Kuokkanen ja Niskanen 1986, s. 65

¹⁶⁶ Leevi Vuoti 16.7.2008

Kuva141. Toivola. Sanna Heikkinen 2008.

109 Toivola, Krekunperä

Grekulan puhdossa olevassa pihapiirissä Ylä-Krekulan vieressä on vanha asuinrakennus, aitta, sauna ja tiilinen navetta. Asuinrakennuksessa on 6-kulmainen kuisti ja sisällä 3-laipekatto. Navetan paikalla on ollut porakivinavetta. Tila on ollut osa Grekulan kantatilaa.¹⁶⁷

110 Sinko (Grekula), Krekunperä

Yhtenäinen pihapiiri Krekunperällä, Yppärinjoen varrella. Pihassa on kaksi asuinrakennusta ja useita piharakennuksia. Päärakennuksen vanhimmat osat, tupa ja kamari, ovat 1800-luvulta. L-muotoista asuinrakennusta on korotettu noin 1930-luvulla ja laajennettu useaan otteeseen monella eri vuosikymmenellä. Pieni, vanhasta riihestä kasattu asuinrakennus on siirretty paikalle 1920-luvulla. Saunan ja tuvan käsittävä rakennus on toiminut puutyö- ja suutarinverstaana. Aitan ovela on vuosiluku 1890, muut piharakennukset ovat 1900-luvun alkupuolelta. Tila on ostettu nykyiselle

¹⁶⁷ Leevi Vuoti 16.7.2008

Kuva 142. Singon pihapiiriä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 143 (ylhäällä oikealla). Överstin aittoja. Sanna Heikkinen 2008.

omistajasuvulla 1800-luvun lopussa.¹⁶⁸ 1580 perustettu Grekulan kantatila oli 1800-luvulla seitsemänä talona.¹⁶⁹ Ei ole varmuutta, mikä nykyisistä tiloista on kantatila. Singossa pihapiiri on säilynyt yhtenäisimpänä.

111 Grekula, Krekunperä

Viljelysmaiseman ympäröimään pihapiiriin kuuluu vanhan asuinrakennuksen lisäksi aittoja ja muita piharakennuksia. Asuinrakennuksen rakennusvuodeksi on kirjattu 1913. Kuistin paikalle on rakennettu elintasosiipi 1960-luvulla. Säilytetty lasikuisti toimii leikkimökinä. Vuodesta 1722 saman suvun hallussa ollut tila on ollut osa Grekulan kantatila.

112 Översti

Överstinperällä olevassa pihapiirissä on vanhaa ja uutta rakennuskantaa. Vanha kuistillinen asuinrakennus on 1800- ja 1900-lukujen taittees-

Kuva 144. Grekula. Sanna Heikkinen 2008.

¹⁶⁸ Pentti Sinko 16.7.2008

¹⁶⁹ Matinolli 1969, s. 103 ja 591

Kuva 145. Andreala. Sanna Heikkinen 2008.

ta. Asuinrakennuksen ikkunoita ja ikkunanpaikkoja on vaihdettu. Aitan hirressä on vuosiluku 1775/1777. Päre vuorattu vilja-aita on siirretty nykyiselle paikalle 1930. Hirsipuojiin liittyy 1960-luvulla vanhan porakivijalan päälle tehty navettaosa. Pihasta on purettu toinen vanha asuinrakennus.¹⁷⁰ Överstin tila on perustettu 1806.¹⁷¹ Nykyiselle suvulle tila on tullut 1880-luvulla.¹⁷²

113 Andreala ("Yrjön Antti"), Viirretjärvi

Ilmeisesti 1800-luvulta olevan asuinrakennuksen ja piharakennuksen muodostama pihapiiri Viirretjärvellä. Rakennuksissa on harmaantunut hirsipinta.

¹⁷⁰ Tommi Översti 15.7.2008

¹⁷¹ Matinolli 1969, s. 597

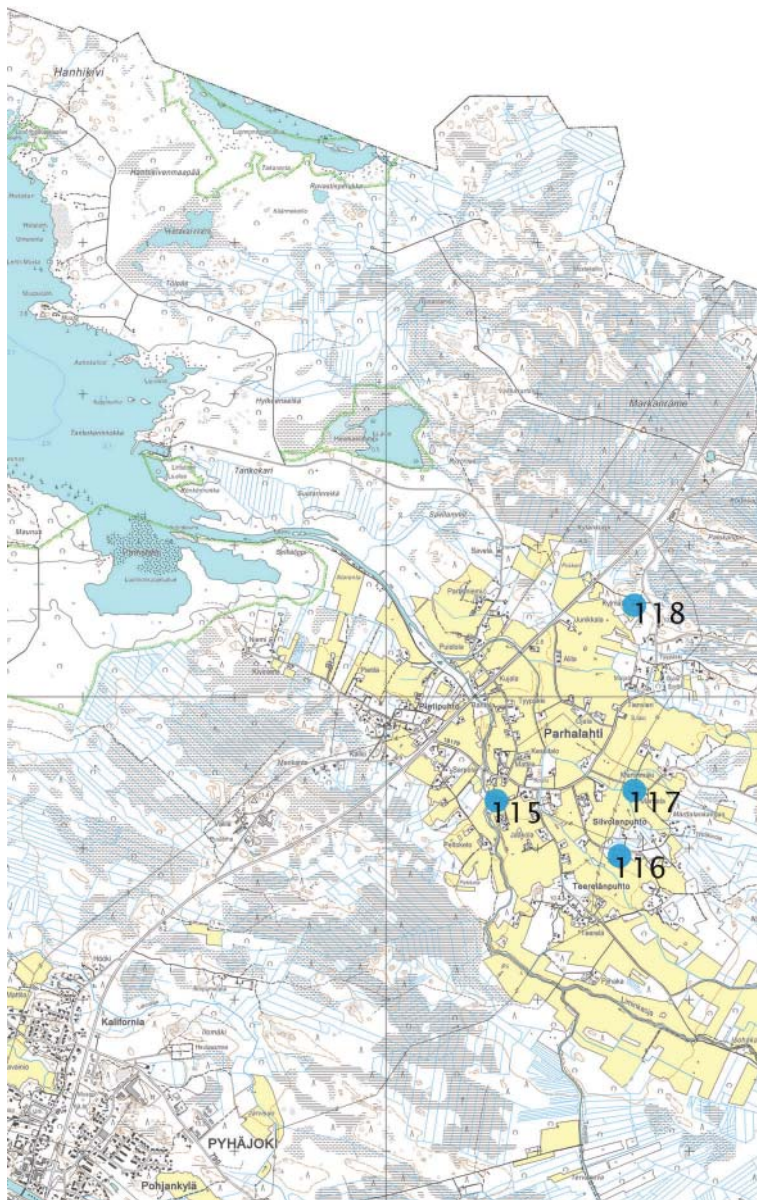
¹⁷² Tommi Översti 15.7.2008

Kuva 146. Nissilän piharakennuksia Viirretjärvellä. Sanna Heikkinen 2008.

114 Nissilä, Viirretjärvi

Pihapiiriin Viirretjärvellä kuuluu vanhan asuinrakennuksen lisäksi piharakennuksia. Navetan vierestä on purettu toinen, vanhempi navetta. Asuinrakennuksen kuisti on käännetty, umpipihatyyppiä ollut piha on ollut asuinrakennuksen takana ja yhteinen naapuritalojen kanssa. Muut pihaa ympäröineet asuinrakennukset on purettu. Nykyiselle omistajasuvulle tila on tullut 1900-luvun alussa.

Kuva 147. Parhalahden uudet paikallisesti mahdollisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:100 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 148. Yli-Mattila. Sanna Heikkinen 2008.

Parhalahti:

115 Yli-Mattila

Ylimattilan pihapiirissä vanha asuinrakennus on ainoana jäljellä vanhas-
ta puhdosta, muut rakennukset ovat uusia, mutta yhdessä viereisen Kre-
kelän kanssa asuinrakennuksella on merkitystä osana Ylimattilan puhtoa.
Erkkilä I eli Parhalahti on ollut toinen Parhalahden jo 1500-luvulta tunne-
tuista kantatiloista. 1680-luvulta asti tila on ollut Mattila- tai Ylimattila-ni-
misenä.¹⁷³ Maijalan suvulle tila on ostettu 1911, jolloin asuinrakennus oli
tolppien päällä oleva harmaa kuistiton mökki, jonne käynti oli päädyistä.
Asuinkäytössä se on ollut vuoteen 1975 asti ja maalattu 40 vuotta sitten
hylkeenrasvasta tehdyllä punaisella öljymaalilla. Ulkoasu vaatisi palautta-
via toimenpiteitä.¹⁷⁴ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

¹⁷³ Matinoli 1969, s. 605

¹⁷⁴ Maijala 15.7.2008

Kuva 149. Marttala. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 150. Kylmä. Sanna Heikkinen 2008.

116 Silvola

Vanhan asuinrakennuksen, harmaantuneiden piharakennuksien ja jalas-mökin muodostama pihapiiri Silvolanpuhdossa. Piharakennuksia on mm. kaksikerroksinen hirsiaitta ja 3 latoa. Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

117 Marttala/Martinmäki

Eri-ikäisten asuinrakennusten ja 1951 rakennetun navetan muodostama pihapiiri. Vanha, ilmeisesti 1800-luvun alkupuolelta oleva asuinrakennus on ollut asuinkäytössä 1980-luvulle asti. Kuisti on käännetty ja rakennettu taloa myöhemmin, 1900-luvulla. Piha on ollut toisella puolen vanhaa asuinrakennusta ja pihapiiri yhteinen nyt jo puretun asuinrakennuksen kanssa. Vanhan asuinrakennuksen takana on ollut toinen, ehkä saman-

ikäinen asuinrakennus. Tilaa kutsutaan Marttalaksi tai Martinmäeksi.¹⁷⁵ Vuonna 1776 Parhalahteen perustettiin Martinmäki-niminen tila,¹⁷⁶ mutta ei ole varmuutta, onko Marttala kyseinen tila. Nykyisen, iäkkään omistajan suvulla tila on ollut kolme sukupolvea, ja tilalla oli talo jo sitä aiemmin.¹⁷⁷ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

118 Kylmä

Metsän keskellä olevassa pihapiirissä on asuinrakennus sekä piharakennuksia 1800–1900-luvulta, mm. navetta, pihamökki, liiteri, aittoja ja vanha autotalli. Piharakennukset ovat keltamullatut. Alueelle tyypillinen puhdomainen pihapiiri on menetetty, mutta kokonaisuus on viehättävä ja yhtenäinen asuinrakennuksen muutoksista huolimatta. Pitkä punainen aitta

¹⁷⁵ Oiva Tapanila 17.7.2008

¹⁷⁶ Matinolli 1969, s. 138

¹⁷⁷ Oiva Tapanila 17.7.2008

Kuva 151. Silvolan piharakennuksia. Sanna Heikkinen 2008.

on siirretty syrjemmäksi pihapiiristä. Vanha navetta, lato ja liiteri tuhoutuivat tulipalossa 1949 ja uusi navetta rakennettiin kauemmaksi asuinrakennuksesta. 1847 perustettu tila on ostettu rakennuksineen nykyiselle suvulle 1883 perheettömältä Matti Koskelalta eli Kylmälältä. Tilan nimenä on ollut Kylmä perustamisesta lähtien. Maksutapana on ollut raha ja syytin-ki.¹⁷⁸ Alueella on oikeusvaikutteinen yleiskaava.

¹⁷⁸ Matinolli 1969, s. 138 ja Suoma Bäckman ja Hulda Kylmä 17.7.2008

Kuva 152. Pirttikosken koulu. Sanna Heikkinen 2008.

Pirttikoski:

119 Ylisenojan koulu

Lauta-aidan ympäröimä entinen koulurakennus Helaakoskentien risteyksessä. Pihapiiriin kuuluvat sauna ja navetta ovat alkuperäisiä. 1937 valmistunut koulu lakkautettiin 1974. Asuinkäytössä rakennus on ollut vuodesta 1979.¹⁷⁹

120 Pirttikosken koulu

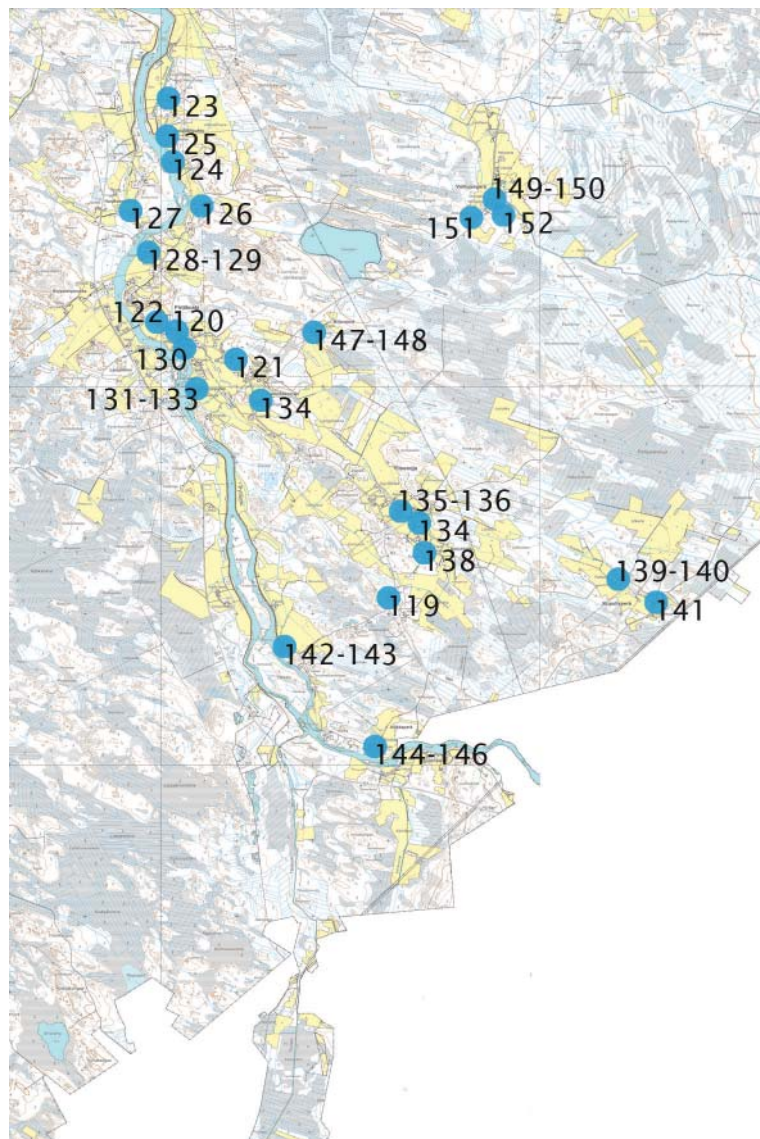
Arkkitehtitoimisto B. Heng & V. Pystysen suunnittelema vaalea rapattu koulurakennus on valmistunut 1957. Opetustilat on ryhmitelty väljästi mitoitettun, valoisan aulan ympärille.¹⁸⁰

121 Pirttikosken rukoushuone

Pirttikoskentien varrella olevassa pihapiirissä on rukoushuone ja uudempi piharakennus. Pirttikosken rukoushuoneyhdistys on perustettu 1934. Yh-

¹⁷⁹ Kuokkanen ja Niskanen 1986, s. 60–62

¹⁸⁰ Rakennusperintöpäivä 1997 Pyhäjoki

Kuva 153. Pirttikosken uudet paikallisesti mahdollisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:200 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

Kuva 154. Pirttikosken rukoushuone. Sanna Heikkinen 2008.

distyksen ostaman Piehingin tyhjilleen jääneen nuorisoseurantalons purku ja siirto aloitettiin 1936 ja rukoushuoneen vihkiäisiä vietettiin 1938. Sotien jälkeen rukoushuoneelta saatiin lisätiloja koululle. Pirttikoskella on vietetty säännöllisesti lähetysjuhlia ja niin uusheränneet kuin vanhoillislestadiolaiset ovat järjestäneet rukoushuoneella seuroja. Rukoushuoneella järjestetään edelleen hengellisiä tilaisuuksia. Rakennus on kunnostettu 1980-luvun alussa.¹⁸¹

122 Pirttikosken Nuorisoseurantalo

Koulun vieressä olevassa pihapiirissä on seurantalons lisäksi ulkokuone ja pieni hirsirakennus. Talo on rakennettu 1907 Raittiusseuran taloksi. 1910 rakennus siirtyi Pirttikosken Nuorisoseuran käyttöön. 1930-luvulla pihalle rakennettiin nimismiehen määräyksestä putka. Taloa on kunnostettu lä-

¹⁸¹ Turunen 1997, s. 456–457

Kuva 155. Ylisenojan koulu. Sanna Heikkinen 2008.

hes jokaisella vuosikymmenellä, 1950-luvulla se lämpöeristettiin, ikkunat uusittiin ja pärekatto muutettiin huopakatoksi.¹⁸²

123 Pudas

1930-luvulla rakennettu asuinrakennus on toiminut vanhainkotina, mihin tarkoitukseen sitä on laajennettu 1956 rapatulla ja 1974 tiiliverhoillulla osalla. Pihapiirissä Puttaanojan rannassa on myös 1800-luvun asuinrakennus, 1941 rakennettu iso navetta, rantasauna, aittoja ym. piharakennuksia. Puutavaranvälittäjä Uuno Hildenin 1930-luvulla ostaman 1000 hehtaarin maanviljelystilan aiempi omistaja oli ilmeisesti Sanfrid/Santeri Pudas. Hildenin lesken kunnalle myymä tila toimi vanhainkotina 1957–1994. Nykyisin rakennus on hoitolaitos/luontohoitoala ja Puttaan kartano -nimi nykyisen omistajan antama. Naapurissa on ollut alkuperäinen, 1608 pe-

¹⁸² Rusetti-iltamia ja pukkitappeluja 1994, s. 42–52

Kuva 156 (ylhällä oikealla). Nuorisoseurantalo. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 157. Puttaan pihapiiriä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 158. Enon myllyn liittyvän pihapiirin asuinrakennus. Sanna Heikkinen 2008.

rustettu Pudas-niminen tila, jonka pitkä päärakennus tuhoutui tulipalossa 1920-luvulla.¹⁸³

124 Enon mylly

Vanha myllyrakennus joen varressa. Myllyyn liittyvässä pihapiirissä on asuin- ja piharakennus, molemmat L-muotoisia, sauna sekä uudempi asuin- ja piharakennus. 1903 Oskari Kangasniemi anoi lupaa sahamylyn perustamiseksi Halusenkoskeen. 1923 myllyn osti Kalle Eno, joka toimi vuosikymmeniä myllärinä Pirttikoskella. 1950-luvun lopulla myllyn kolmesta jauhokiviparista oli edelleen kaksi toiminnassa. Enon mylly harjoitti myös pienimuotoista sahaustoimintaa.¹⁸⁴

¹⁸³ Matinolli 1969, s. 106, Anna-Maija Rauta (o.s. Pudas) 21.7.2008 ja Sakari Virkkala 21.7.2008

¹⁸⁴ Turunen 1997, s. 199–200

Kuva 159. Halusen pihapiiriä. Sanna Heikkinen 2008.

125 Halunen

Halusenpuhto sijaitsee Pyhäjokivarressa lähellä Halusenkoskea. Pihapiirissä on vanha ja uudehko asuinrakennus, kavinavetta, luhtiaitta sekä konesuojana toimiva hirsiaitta ja rannassa hirsinen sauna. Samassa pihassa on myös toinen pihapiiri, jossa on vanhoja rakennuksia. Luhtiaitan viereltä on palanut vanha asuinrakennus.¹⁸⁵ Halusen tilan on perustanut 1570 savolainen uudisasukas Paavo Haloinen.¹⁸⁶ Kunnostettu luhtiaitta vuodelta 1772 on maakunnallisesti merkittävä kohde.

126 Haapakoski

1800-luvun asuinrakennus on lähellä jokea ja Haapakoskea olevan pihapiirin ainoa vanha rakennus. Asuinrakennuksessa on luonnonkiviperustus. Puhdossa on ollut useampia Haapakoski-nimisiä asuinrakennuksia, mutta muut on purettu. Pihapiiristä on purettu myös vanhoja piharakennuksia,

¹⁸⁵ Kirsi Eno 22.7.2008

¹⁸⁶ Matinolli 1969, s. 106

Kuva 160. Haapakoski. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 161 (ylhäällä oikealla). Koskelan piharakennuksia. Sanna Heikkinen 2008.

esim. hevostalli, savusauna ja päreliiteri. Ainakin kolme sukupolvea samalla suvulla ollut tila on ollut aiemmin Jokitalo-niminen.¹⁸⁷

127 Harakka

Pihapiirissä on 1950-luvun asuinrakennus, pihasauna ja kaksi ilmeisesti vanhempaa, huonokuntoista piharakennusta.

128 Koskela

Koskelan puhdossa sijaitsevassa pihapiirissä on vanha asuinrakennus ja piharakennuksia: navetta, elosuoja, aitta, ulkosauna ja lato. Useimmat piharakennukset ovat punamullattuja ja vanhimmat niistä 1800-luvulta. Asuinrakennus on noin vuodelta 1875 tai vanhempi ja korjattu 1900-luvulla useita kertoja sisä- ja ulkopuolelta. Tila on lohkottu Tirilästä 1740, liitetty myöhemmin takaisin ja lohkottu 1829 uudelleen.¹⁸⁸ Omistajan su-

¹⁸⁷ Elsi Mehtälä 22.7.2008

¹⁸⁸ Matinollii 1969, s. 615

Kuva 162. Mikkilän navetta. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 163. Isotalo. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 164 (ylhällä oikealla). Pyy. Sanna Heikkinen 2008.

vulla tila on ollut vuodesta 1898. Sukunimi on vaihdettu tilan mukaan Koskelaksi.¹⁸⁹

129 Mikkilä

Pihapiiri Koskelanpuhdossa. 1800-luvun aitta ja 1900-luvun alun navetta, jossa korkea kivijalka jäljellä vanhaa, asuinrakennus noin 1950-luvulta.

130 Isotalo

Kahden 1800- ja 1900-lukujen vaihteen asuinrakennuksen ja hirsisten piharakennusten muodostama pihapiiri Pyyntien varressa. Nykyisellään pihapiiri on epätavallisen väljä. Vaaleassa asuinrakennuksessa on alkupe-
räiset räystäslaudoitukset ja koristeellinen kuisti. Rakennus on asuinkäytössä. Tila on jaettu kahden veljeksien kesken ja asuinrakennukset ovat eri

Kuva 165. Penttilä. Sanna Heikkinen 2008.

¹⁸⁹ Kerttu Koskela 22.7.2008

Kuva 166. Hautalan piharakennuksia. Sanna Heikkinen 2008.

omistajilla. Vaalea, koristeellisempi asuinrakennus on ollut kirjailija Kaarlo Isotalon kotitalo.¹⁹⁰

131 Pyy

Vanhasta pihapiiristä on jäljellä 1900-luvun alun asuinrakennus ja 1700-luvun lopun aitta, uudempaa rakennuskantaa edustavat mm. uusi asuinrakennus ja 1960-luvulla rakennettu navetta. Vanhassa asuinrakennuksessa on ollut vinkkeliosa, joka on purettu 1970-luvulla. Kuisti on rakennettu 1960-luvulla. Aiemmin puhdon toiselle asuinrakennukselle kuulunut aitta on siirretty pellon vierestä. Puhdossa on ollut tulipalo 1940-luvulla. Alueelta on purettu lähes 50 rakennusta 1950-luvulta alkaen.

¹⁹⁰ Matti Höglund 21.7.2008

Kuva 167. Yhden Ojakankaan vanhan pihapiirin rakennuksia. Sanna Heikkinen 2008.

132 Hautala

Vanhan asuinrakennuksen, harmaiden hirsisten piharakennusten ja 1950-luvulla rakennetun pienen asuinrakennuksen muodostama pihapiiri. Kuis-tin ja ikkunoiden osalta muutoksia kokeneessa asuinrakennuksessa on vuosiluku 1874. Pienessä talossa on asunut Penttilän Nanni, jonka omis-tama viereinen Penttilän tila oli pakkohuutokaupattu 1950-luvulla. Hauta-lan tila on lohkottu Pyyntilasta 1791.¹⁹¹

133 Penttilä

Pyhäjokivarressa olevassa pihapiirissä on vanha asuinrakennus, navetta, aitta ja puoji sekä muuta rakennuskantaa uudempi saunarakennus. Kuistil-linen asuinrakennus on ilmeisesti 1800-luvulta. Rakennuksen toisen pääs-sä on luonnonkiviperustus. L-muotoista navettarakennusta on korotettu. Pirttikoskella on ollut Penttilä-niminen tila jo 1500-luvun lopussa.¹⁹²

¹⁹¹ Matinoll 1969, s. 612

¹⁹² Matinoll 1969, s. 106

Kuva 168. Keskitalo. Sanna Heikkinen 2008.

134 Ojakangas

Puhdossa on kolme pihapiiriä, kolme vanhaa asuinrakennusta, hirsisiä vanhoja piharakennuksia sekä muutama uudempi talousrakennus. Pihapiiri, jossa on vanhin, 1800-luvulla rakennettu asuinrakennus, on ilmeisesti alkuperäinen Ojakangas. Pihapiiri, jossa 1900-luvun alun asuinrakennus, on ollut Vuotin talo. 1930-luvulta oleva puhdon suurin asuinrakennus on edelleen asuinkäytössä ja ollut alun perin eri pihapiiriä kuin muut asuinrakennukset. Vanhemmat asuinrakennukset ovat olleet asuinkäytössä viimeksi 1960-luvulla. Ojakankaan tila on perustettu 1762.¹⁹³ Edelleen toiminnassa oleva maataloustila.

135 Ylitalo

Pihapiirissä Lampinnevanon varrella on mm. vanha asuinrakennus, puoji ja uudempia maatalousrakennuksia. Ympärillä on viljelysmaisemaa. 1800-luvun asuinrakennusta on laajennettu lähiaikoina. Puoji on 1880-luvulta.

¹⁹³ Matinolli 1969, s. 139 Matti Mannila 23.7.2008

Kuva 169. Ylitalo. Sanna Heikkinen 2008.

Piha on ollut umpipihatyyppiä, mutta uudempi vanhoista asuinrakennuksista on purettu 1991. Ylisenon eli Ylitalon tila on perustettu 1600-luvun alkupuoliskolla, tämä on joko kyseistä tilaa tai siitä halottu ja ollut aikoinaan iso tila. 1930-luvun alussa tilasta on ollut pakko myydä puolet nykyisen omistajan suvulle, toinen puolisko edelleen Ylitalon suvun hallussa.¹⁹⁴

136 Keskitalo

Tien halkoma pihapiiri Lampinnevanon varrella, ympärillä on viljelysmaisemaa. 1800-luvun asuinrakennus ja hirsiaitat ovat toisella puolen tietä, uusi asuinrakennus ja talousrakennukset toisella. Vanha asuinrakennus saattaa olla tehty vuonna 1586 rakennetun kirkon hirsistä, jotka myytiin huutokaupalla 1851 uuden kirkon valmistuttua.¹⁹⁵ Kuisti on 1920-luvulta.

¹⁹⁴ Matinolli 1969, s. 614 ja Sakari Niemelä 23.7.2008

¹⁹⁵ Turunen, s. 398 ja 412

Kuva 170. Jaakolan asuinrakennukset. Sanna Heikkinen 2008.

Tila on erotettu Ylisenojasta eli Alatalosta 1675.¹⁹⁶ Nykyisellä omistajasuvulla tila on ollut vuodesta 1942. Vanha Keskitalon vävyllä tehty asuinrakennus on purettu 1970-luvulla tien alta, ollut punamullattu, peiterimalau-doitettu ja vaaleakuistinen.¹⁹⁷

137 Jaakola

Pihapiirissä Jaakolanojan varressa on verkkoaidan ja puuston ympäröimä vanha asuinrakennus, 1950-luvun navetta, hirsiaitta, joka ilmeisesti on pihan vanhin rakennus, toinen vanha asuinrakennus sekä uudempiä asuin- ja talousrakennuksia. Tila on perustettu 1600-luvun lopussa Ylisenojan eli Ylitalon osatalona ja ollut koko ajan samalla suvulla. Vanhin kantti eli talo on purettu. Tila on ollut jaettuna veljesten kesken, siksi kaksi asuinrakennusta.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Matinolli 1969, s. 127

¹⁹⁷ Laura Ponnikas 23.7.2008

¹⁹⁸ Matinolli 1969, s. 128 ja Vilho Jaakola 23.7.2008

Kuva 171. Kyllönen. Sanna Heikkinen 2008.

138 Kyllönen

Vanhannäköisessä pihapiirissä on kuistiton asuinrakennus ja piharakennus kulmittain sekä otsallinen aitta, kaikki hirsipinnalla. Tila on perustettu 1781.¹⁹⁹ Asuinrakennuksen vesikatto vuotaa, rakennusten säilyminen vaatisi pikaisia korjaustoimenpiteitä.

139 Pahkala

Pihapiirissä on uutta ja vanhaa rakennuskantaa, esim. vanhoja aittoja ja malkakattoinen riihi. Hirsinen puoji on rakennuksista vanhin. Suurehko asuinrakennus, jossa kahden sisäänkäynnin kuisti, on rakennettu 1959. Vanha asuinrakennus, joka ilmeisesti oli tilan alkuperäinen talo, on purettu samoihin aikoihin. Tila on perustettu 1781, nykyiselle suvulle 1831. Naapurin Kestilä on ollut ennen Pahkalaa, tila ositettu veljesten kesken.²⁰⁰

¹⁹⁹ Matinolli 1969, s. 139

²⁰⁰ Matinolli 1969, s. 139 ja Matti Pahkala 23.7.2008

Kuva 172. Kupulisojan piharakennuksia. Sanna Heikkinen 2008.

140 Kestilä

Pihapiirissä on asuinrakennus 1910-luvulta, samanikäinen hirsinen aittarakennus sekä harmaantunut lato. Pihapiirin ulkopuolella on vanhempia ja uudempia maatalousrakennuksia, komeat latorivistöt ja ympärillä maanviljelysmaisemaa. Samaa puhtoa Pahkalan kanssa, kuulunut 1781 perustettuun Pahkalan tilaan.²⁰¹ Asuinrakennus on palanut 1900-luvun alussa, kun tila oli vielä Pahkalaa ja nykyinen asuinrakennus tehty palaneen paikalle 1910-luvulla. Toimiva maataloustila.²⁰²

141 Kupulisoja

1918 rakennetun asuinrakennuksen ja piharakennusten muodostama pihapiiri, vanhimmat rakennukset ovat 1920-luvun tuntumasta. Ympärillä viljelysmaisemaa. Asuinrakennukseen on tehty elintasosiipi 1970-luvulla. 1922 rakennetun kivenavetan hirsinen yläosa on korvattu kevytsoraharjoilla 1990-luvulla. Navetan jatkeena on puisia piharakennuksia. Uuden

²⁰¹ Matinoli 1969, s. 139

²⁰² Matti Pahkala 23.7.2008

Kuva 173 (ylhäällä oikealla). Kestilän pihapiiriä. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 174. Pahkalan riihi. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 175. Ylä-Helaakosken aitat. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 176. Helaakosken puhtoa. Sanna Heikkinen 2008.

liiterin paikalla on ollut vanha asuinrakennus. Vanha tila on jaettu kolmen veljeksien kesken 1900-luvun alussa.²⁰³

142 Helaakoski

Pyhäjokivarressa olevassa Helaakosken puhdossa on lukuisa joukko erikäisiä rakennuksia useammassa pihapiirissä, rakennuksilla on eri omistajia. Helaakosken pihapiirissä on mm. kolme 1800-luvun asuinrakennusta ja hyvin säilyneitä 1800-luvun aittoja. Tulvan takia rakennukset ovat mäen päällä lähellä toisiaan. Korkealla kalliolla olevaa asuinrakennusta on lyhennetty puolet 1960-luvulla ja se toimii nykyisin perunavarastona. Rakennus on ollut Aaro Hellaakosken isän syntymäkoti. Toisesta vanhasta asuinrakennuksesta ei ole jäljellä juuri muuta kuin hirret, se on siirretty 1977 valmistuneen asuinrakennuksen alta ja samalla lyhennetty ja ulkoasua muutettu radikaalisti. Alkuperäisasussa säilynyt asuinrakennus on

²⁰³ Eino Kupulisola 23.7.2008

erotettu naapuritilaksi 1942. Paikalla on ollut asutusta viimeistään 1500-luvulla.²⁰⁴

143 Ylä-Helaakoski

Helaakosken puhtoa. Pihapiirissä on kaksi vanhaa aittaa, tallin hirsistä kasattu mökki sekä uudempaa rakennuskantaa, mm. vanhan asuinrakennuksen tilalle rakennettu asuinrakennus, navetta ja liiteri. Vilja-aitassa on vuosiluku 1776. Ylä-Helaakoskesta on lohkaistu viereinen pieni tila, jonka pihapiirissä on mansardikattoinen asuinrakennus noin 1920-luvulta sekä uusia ja vanhoja piharakennuksia.²⁰⁵

²⁰⁴ Ahti Helaakoski 18.7.2008

²⁰⁵ Laura Salmela 18.7.2008

Kuva 178. Ruhala. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 177 (ylhällä vasemmalla). Koivula. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 179. Roukala. Sanna Heikkinen 2008

144 Koivula

Mäen päällä jokivarressa olevassa pihapiirissä on isohko, ilmeisesti 1800-luvun asuinrakennus piharakennuksineen. Kahdessa neljästä hirsisestä piharakennuksesta on lautakatto. Kuisti on asuinrakennusta uudempi ja piharakennukset asuinrakennuksen takana, joten pihan suuntaus on tuskin alkuperäinen. Sijainti jokivarressa ympäristöään korkeammalla viittaisi vanhaan tilaan.

145 Ruhala (Asikkala)

Pihapiirissä on pienehkö 1800-luvun asuinrakennus, jossa tupa ja kaksi kamaria, vanha piharakennus sekä uudempia piharakennuksia. Asuinrakennuksessa on ollut mutterikuisti 1950-luvulle.²⁰⁶

²⁰⁶ Alpo Ruhala 23.7.2008

Kuva 180. Oravisjärvi. Sanna Heikkinen 2008.

146 Roukala (Asikkala)

1800-luvun asuinrakennuksen, pitkän talousrakennuksen ja saunan muodostama väljä pihapiiri. Lähistöllä on omalle perheelle lohkottu tila, jossa on jälleenrakennuskauden asuinrakennus. Pihasta on purettu mm. aittarakennuksia, riihi ja savusauna. Vuoteen 1956 asuinrakennus on ollut kahden perheen asuttama talo, jossa on ollut kaksi sisäänkäyntiä.²⁰⁷

147 Miilukangas

1700- ja 1800-lukujen vaihteen asuinrakennus ja 1800-luvun aitta jäljellä vanhaa, muut pihapiirin rakennukset 1950 ja -60-luvuilta tai uudempia. Hirsiaitassa on vuosiluku 1841 ja se on siirretty nykyiselle paikalleen 1960-luvulla uuden asuinrakennuksen alta. Tila on tunnettu nimellä Iso-Miilu ja perustettu 1700-luvun puolella.²⁰⁸

²⁰⁷ Aino-Maija Mäkelä 23.7.2008

²⁰⁸ Matinolli 1969, s. 139 ja Leevi Kivimäki 22.7.2008

Kuva 181. Silvola. Sanna Heikkinen 2008.

148 Miilunperä

Asuinrakennuksen, navetan ja aitan muodostama pihapiiri. Asuinrakennus ja aitta ovat ilmeisesti noin 1930-luvulta, navetta kenties 1950-luvulta. Asuinrakennusta on korotettu.

149 Oravisjärvi

Asuinrakennus ja aitta ovat 1800-luvulta, muut rakennukset, mm. puoji, vanha ja uusi navetta, 1900-luvulta. Aitassa on vuosiluku 1848. Tila on ollut samalla suvulla ainakin 200 vuotta. Alkuperäinen Oravisjärvi on jaettu 1800-/1900-luvulla kolmen veljeksien kesken.²⁰⁹ Oravisjärven tila perustettu 1600-luvulla.²¹⁰

150 Silvola

Samaa puhtoa Oravisjärven kanssa. 1800-luvun alun asuinrakennus ainoa alkuperäinen rakennus. Pihapiirissä on myös siirretty vanha aitta ja

²⁰⁹ Ahti Oravisjärvi 22.7.2008

²¹⁰ Matinolli 1969, s. 106

Kuva 182. Miilunperä. Sanna Heikkinen 2008.

uudempaa rakennuskantaa 1900-luvulta. Tila on lohkottu Oravisjärvestä. Asuinrakennus on vuorattu 1950-luvulla. Edelleen toimiva maatila.²¹¹

151 Ahokangas

Oravisjärvellä sijaitsevassa pihapiirissä on vanha asuinrakennus sekä vanhoja ja uusia piharakennuksia. Asuinrakennusta on madallettu ja piharakennuksia siirretty. Alkuperäinen pihapiiri ei ole säilynyt. Vanhempi asuinrakennus on palanut.²¹² Tila on perustettu 1786.²¹³

152 Vaihoja

Metsän keskellä oleva pienehkö pihapiiriin kuuluu mm. 1800-luvun asuinrakennus ja eri-ikäisiä pieniä mökkimäisiä rakennuksia. Tila on perustettu 1843.²¹⁴

²¹¹ Unto Silvola 22.7.2008

²¹² Elina Pakkasalo 22.7.2008

²¹³ Matinolli 1969, s.139

²¹⁴ Matinolli 1969, s. 139

Kuva 183 (ylhäällä oikealla). Vaihoja. Sanna Heikkinen 2008.

Kuva 184. Ahokangas. Sanna Heikkinen 2008.

Liminkakylä:

153 Kopiston koulu

Entinen koulurakennus, joka on valmistunut vuonna 1948 ja ollut koulukäytössä vuoteen 1968.²¹⁵ Nykyisin rakennuksessa on vuokra-asuntoja.²¹⁶

154 Keskikylän koulu

Pihapiiriin kuuluu 1929 valmistunut entinen koulurakennus, sauna ja piharakennus. Poluksen ja Kopiston koulupiirit yhdistettiin Keskikylän piiriin 1966 ja 1968. Vaikka Kopiston koulu oli uudempi, oli Keskikylän koulun etuuskina parempi kunto, vesijohto ja sijainti keskellä koulupiiriä. Vielä 1980-luvulla Keskikylän oppilailla oli käytössä ulkovessat.²¹⁷ Lakkautettu koulu toimii nykyisin kylätalona.

155 Poluksen koulu

Entisen koulurakennuksen lisäksi pihapiiriin lähellä Polusjärveä kuuluu talousrakennuksia. Koulukäytössä rakennus on ollut 1924–1966. Toisen luokkahuoneen sisältänyt lisärakennus valmistui vuonna 1932.²¹⁸

156 Limingojan Nuorisoseurantalo

Talon avajaiset pidettiin elokuussa 1916. Paria kuukautta aiemmin rakennuksen kooksi oli päätetty ”7 leviä ja 14½ pitkä”. Rakennusta on kunnostettu 1930-, 1960- ja 1990-luvuilla. 1990-luvulla kunta oli kehottanut korjaamaan tai purkamaan rapistumaan päässeeseen talon.²¹⁹ Talo on edelleen aktiivikäytössä.

157 Pokela, Kopisto

Vanhassa pihapiirissä ovat asuinrakennus ja kuusi muuta rakennusta muodostavat kyläkuvallisen kokonaisuuden.²²⁰

158 Kopisto/Kopila, Kopisto

Pihapiirin kuusi rakennusta muodostavat kyläkuvallisen kokonaisuuden. Vanhan tilan asuinrakennus on mahdollisesti vuodelta 1874.²²¹

159 Ojakangas, Kopisto

Asuinkäytössä olevassa pihapiirissä on eri-ikäisiä rakennuksia. Asuinrakennus vuodelta 1780 ja aitta, jossa on vuosiluku 1795, ovat niistä vanhimmat. Lähistöllä oleva toinen vanha Ojankankaan talo, jonka päädyssä on toiminut kauppa, on osa toista tilaa.²²² 1695 perustettu Ojankankaan kantatila oli 1700-luvulla useita vuosikymmeniä autiona ja asutettuna jälleen vuodesta 1769.²²³

160 Pohjanoja, Kopisto

Pihapiirissä on asuinrakennus ja kaksi piharakennusta.²²⁴ Asuinrakennuksen kuistissa on pulpettikatto ja T-puiteikkunat. Tila on perustettu 1793.²²⁵

161 Alakangas, Kopisto

Kaksi puhtomaisesti toisiinsa liittyvää Alakangas-nimistä pihapiiriä erillelletä tietä. Toisessa pihapiirissä on vanha asuinrakennus piharakennuksineen, toisessa vanha asuinrakennus ja talousrakennus.²²⁶ Alakankaan tila on perustettu 1793.²²⁷

162 Tienvieri, Keskikylä

Uuden Tienvieren asuinrakennuksen ja ulkorakennusten muodostama pihapiiri, Ala-Väärälän asuinrakennuksen, L-muotoisen talousrakennuksen ja uuden saunamökin muodostama pihapiiri sekä entinen osuuskauppa ovat osa kyläkokonaisuutta ja vanhaa tiemaisemaa.²²⁸

²¹⁵ Kuokkanen ja Niskanen 1986, s. 58–60

²¹⁶ Airix Ympäristö Oy 2010

²¹⁷ Kuokkanen ja Niskanen 1986, s. 68–69

²¹⁸ Turunen, s. 315 ja 319

²¹⁹ Ruseti-iltamia ja pukkitappeluja 1994, s. 30–33

²²⁰ Jaakkola 2009–2010

²²¹ Jaakkola 2009–2010

²²² Jaakkola 2009

²²³ Matinolli 1969, s. 127

²²⁴ Jaakkola 2009–2010

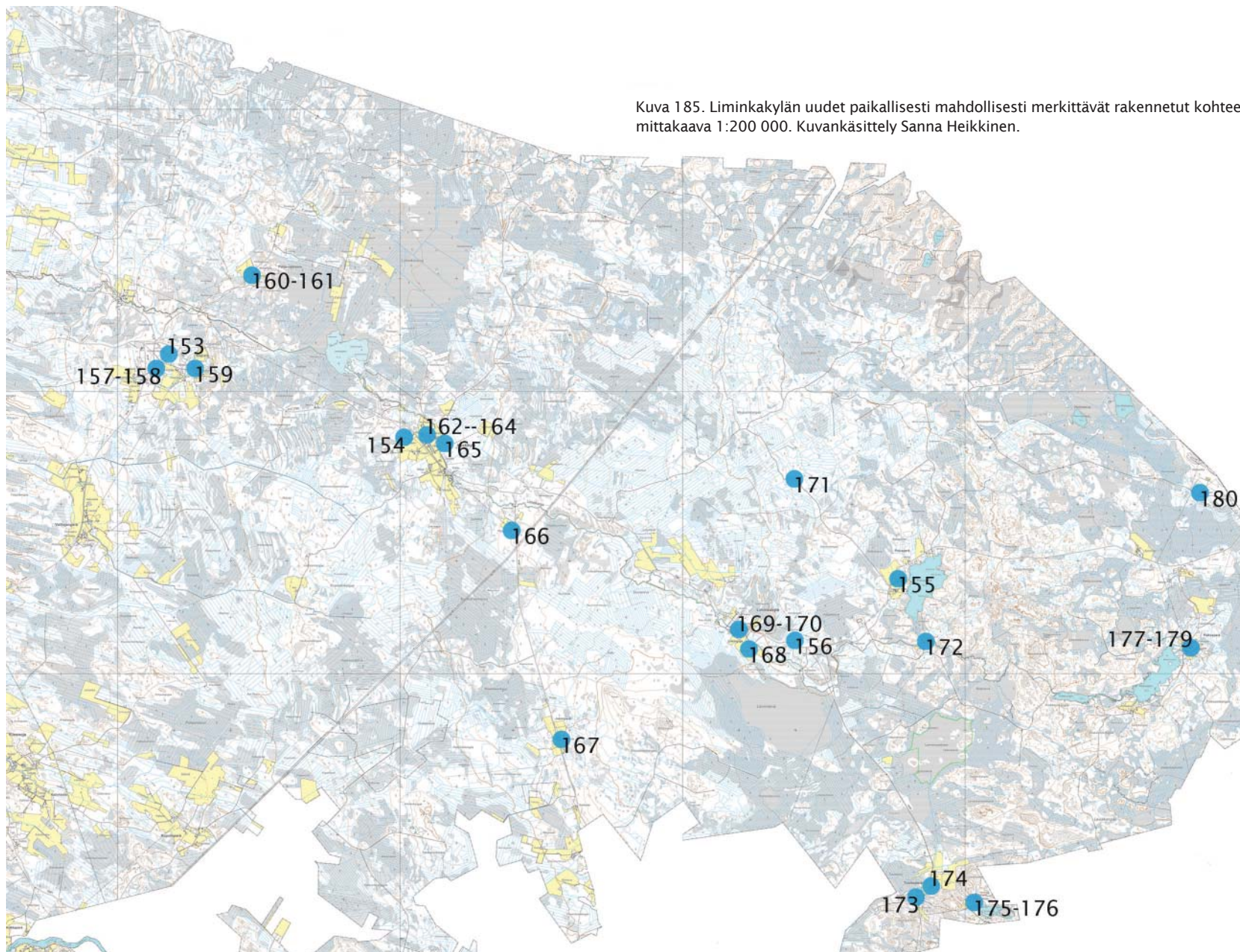
²²⁵ Matinolli 1969, s. 139

²²⁶ Jaakkola 2009–2010

²²⁷ Matinolli 1969, s. 139

²²⁸ Jaakkola 2009–2010

Kuva 185. Liminkylän uudet paikallisesti mahdollisesti merkittävät rakennetut kohteet, mittakaava 1:200 000. Kuvankäsittely Sanna Heikkinen.

163 Väärälä, Keskikylä

Hyväkuntoisessa ja hyvin säilyneessä vanhassa pihapiirissä Liminkaojan varrella on asuinrakennus, aitta, sauna ja kaksi muuta piharakennusta (Jaakkola 2009). Tila on perustettu 1688.²²⁹ Nykyisin rakennukset ovat kesäkäytössä.²³⁰

164 Riemula, Keskikylä

Vanhan ja uuden asuinrakennuksen ja ulkorakennusten muodostama (a) pihapiiri. Riemulantien toisella puolen on vanha Riemulan talo (b) pihapiireineen, jossa sauna, navetta ja lato/riihi. Pihapiireillä on eri omistajat.²³¹ Riemulan tila on perustettu 1850.²³²

165 Lystilä, Keskikylä

Pihapiiriin kuuluu asuinrakennus vuodelta 1920, sauna ja talousrakennus. Tila on asuinkäytössä. Asuinrakennukseen on tehty parvekkeellinen avokuisti. Pihasta on purettu vanha asuinrakennus. 1850 perustettu tila on saanut nykyiset rajansa uusjaossa.²³³

166 Pöytäpuu

Kahden pihapiirin muodostama kokonaisuus. Etualalla on nykyisen asuinrakennuksen ja kolmen ulkorakennuksen muodostama pihapiiri, taka-alalla vanhan asuinrakennuksen ja kahden ulkorakennuksen muodostama pihapiiri.²³⁴ Tila on perustettu 1850.²³⁵

167 Jukkola

Pihapiirissä on vanha ja uusi asuinrakennus sekä piharakennuksia. Tila on perustettu 1797.²³⁶

168 Hautala, Liminkakylä

Vanhassa pihapiirissä on säilynyt asuinrakennus ja aitta.²³⁷ Tila on perustettu 1778.²³⁸

169 Jokela, Liminkakylä

Kaksi Jokela-nimistä pihapiiriä lähellä jokea. Jokela 1:n, Vanhan Jokelan, pihapiirissä on vanha asuinrakennus, aitta ja navetta, joka on muutettu vapaa-ajan asunnoksi. Jokela 2:n, Rannan, pihapiirissä on vanha asuinrakennus ja piharakennuksia.²³⁹

170 Keskitalo, Liminkakylä

Pihapiirissä on 1800-luvun asuinrakennus ja kuusi piharakennusta. Vieressä on toinen Keskitalo-niminen pihapiiri. Molempien asuinrakennukset on tehty samoilla piirustuksilla.²⁴⁰

171 Siipelä (Siipilehto)

Pihapiirissä on vanha asuinrakennus ja kolme huonokuntoista piharakennusta. Tila on asumaton. 1801 perustetun Siipilehdon rakennukset ovat hävinneet, mutta kivijalan rauniot ovat vielä nähtävissä..²⁴¹

172 Nokela

Liminkaojan varrella olevasta pihapiiristä on jäljellä vanha asuinrakennus, navetan alaosa sekä talli/lato, jossa on ollut parret kuudelle hevoselle. Navetan yläosa on palanut, sitä ennen rakennus on ollut päärakennuksen korkuinen. Ennen ruoppausta Liminkaoja on ollut paikallisesti tärkeä vesistö isoine suvantoineen, nyt jäljellä on pienivirtaamainen puro.²⁴² Tila on perustettu 1688.²⁴³ Vielä 1900-luvun puolivälin tienoilla pihapiiriin on kuulunut kolme asuinrakennusta sekä suuri määrä latoja ja muita rakennuksia.²⁴⁴

229 Matinolli 1969, s. 127

230 Jaakkola 2009

231 Jaakkola 2009–2010

232 Matinolli 1969, s. 139

233 Jaakkola 2009–2010 ja Matinolli 1969, s. 139

234 Jaakkola 2009–2010

235 Matinolli 1969, s. 139

236 Matinolli 1969, s. 139

237 Jaakkola 2009–2010

238 Matinolli 1969, s. 139

239 Jaakkola 2009–2010

240 Jaakkola 2009–2010

241 Jaakkola 2009–2010 ja Matinolli 1969, s. 139

242 Jaakkola 2009

243 Matinolli 1969, s. 127

244 Jaakkola 2009

173 Tuulas

Tuulasperällä olevassa pihapiirissä on 1800-luvun asuinrakennus, hirsiset puoji ja kaksi aittaa sekä muita piharakennuksia.²⁴⁵ Tila on perustettu Tuulasjärven rannalle 1697.²⁴⁶

174 Vainio

Pihapiirissä on uusi ja vanha asuinrakennus, aitta ja muita piharakennuksia. 1927 paikalle siirretty päärakennus on edelleen asuinkäytössä. Sitä ennen paikalla oli savupirtti.²⁴⁷

175 Ahvenlampi

Lähellä kunnanrajaa, Ahvenlammen rannalla olevassa pihapiirissä on noin vuodelta 1890 oleva asuinrakennus piharakennuksineen. 1688 perustettu Ahvenlampi on kantatila, mutta ollut 1700-luvulla useita vuosia autiona.²⁴⁸ Lampi on vesitetty uudelleen 1996.²⁴⁹

176 Heikkilä

Lähellä Ahvenlampea olevassa pihapiirissä on vanha ja uusi asuinrakennus sekä useita piharakennuksia. Yksi aitoista sekä vanha asuinrakennus on 1800-luvulta. Uudempi asuinrakennus on vuodelta 1948.²⁵⁰

177 Pelkonen

Lammastilan pihapiiri on 1893 rakennetun asuinrakennuksen ja ulkorakennusten muodostama. Hirsipinnalla olevassa tuvassa on kolmilaipakatto. 1980-luvulla asuinrakennusta on jatkettu. Uuni on tehty 40-luvulla.²⁵¹ Pelkosen tila on perustettu 1689.²⁵²

178 Myllypelto

Vanhan ja uuden asuinrakennuksen, hirsinavetan ja muiden ulkorakennusten muodostama pihapiiri. Vanha, kesäkäytössä oleva asuinrakennus on ns. mummon mökki -tyyppiä.²⁵³

179 Uusikangas

Vanhan asuinrakennuksen lisäksi pihapiirikokonaisuuteen kuulu neljä piharakennusta, mm. L-muotoinen neliosainen eläinsuoja/riihi.²⁵⁴

180 Palosaari

Metsähallituksen omistama riistatalouden koulutus- ja mallialue lähellä Viuhannin rajaa. Alueella on mm. luontopolku, 27 erilaista mallikohdetta riista- ja metsätalouden yhteensovittamista sekä kaksi laajaa Natura-alueita. 1858 perustettu tila toimi metsänvartijatilana 1861—1975. Tila pihapiireineen on entisoitu 1980-luvun loppupuolella. Palosaaren päärakennus on vanhin Metsähallituksen omistama rakennus. Metsähallitus vuokraa tilaa yrityksille ja ryhmille.²⁵⁵ Mahdollisesti jopa maakunnallisesti merkittävä kohde.

²⁴⁵ Jaakkola 2009

²⁴⁶ Matinolli 1969, s. 127

²⁴⁷ Jaakkola 2009–2010

²⁴⁸ Matinolli 1969, s. 610

²⁴⁹ Jaakkola 2009

²⁵⁰ Jaakkola 2009

²⁵¹ Jaakkola 2009–2010

²⁵² Matinolli 1969, s. 127

²⁵³ Jaakkola 2009–2010

²⁵⁴ Jaakkola 2009–2010

²⁵⁵ Palosaari [online]. KirjastoVirma, 2010 [viitattu 2.12.2010] ja Suomessa on nyt kaksi riistan mallitilaa [online]. Metsähallituksen verkkopalvelu. Julkaistu 17.3.2010 [viitattu 2.12.2010]

Kuva 186. Laitala. Aino Helaakoski 2011.

3.3.3.3 MAHDOLLISESTI PAIKALLISESTI MERKITTÄVÄT, ARVIONNIN VAATIVAT KOHTEET

Pohjankylä, Pyhäjoen kirkonkylä:

181 Temmes

182 Kanttorila

Yppäri:

183 "Laitalan mökki"

184 Keskitalo (Nikan karjamaja), Viirretjärvi

Parhalahti:

185 Rautio

186 Sillanpää

187 Riihi

3.3.3.4 TUHOUTUNEET KOHTEET

Pohjankylä, Pyhäjoen kirkonkylä:

187 Muuntamo

Asemakaavassa suojeltu kohde, rapattu tiilimuuntamo vanhan hautausmaan lähellä, on purettu.

Yppäri:

188 Kemppainen

Kohde on purettu. Yleiskaavassa kohteella oli suojelumerkintä.

Kuva 187. Helaakosken puhtoa Pirttikoskella. Sanna Heikkinen 2008.

4 TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

- Kaavoituksen ja rakentamisen ohjauksen tulisi olla kulttuuriympäristöä kunnioittavaa ja sen säilymistä tukevaa. Uudisrakentamisen ei tulisi vaarantaa kulttuuriympäristön arvoja.
- Lähes puolet kulttuuriympäristöohjelmassa mainituista rakennetuista kohteista on alueella, jolla ei ole asema- tai osayleiskaavaa tai niitä ei ole muuten huomioitu kaavoituksessa. Kohteiden arvo tulisi huomioida viimeistään kaavoituksen edetessä.
- Tulisi sitoutua kulttuuriympäristöohjelman päivittämiseen. Näin ohjelma säilyisi luotettavana ja ajankohtaisena.
- Kulttuuriympäristöohjelman tulisi olla kunnan uusien asukkaiden, alueelle rakentamista suunnittelevien sekä kulttuuriympäristöstä kiinnostuneiden saatavissa. Osa materiaalista voisi olla ladattavissa kunnan [www-sivuilta](#) pdf-muodossa.
- Tulisi miettiä keinoja saada paikalliset asukkaat sitoutumaan kulttuuriympäristön hoitoon.

5 MUUTOKSET KULTTUURIYMPÄRISTÖSSÄ LÄHITULEVAISUUDESSA

Kuva 188. Yhden yksikön ydinvoimala Hanhikiven niemellä. Fennovoima 2008.

Pyhäjoen kunnan ja Raahen kaupungin rajalla, noin 7 kilometrin päässä Pyhäjoen keskustasta oleva Hanhikiven niemi on Fennovoiman uuden ydinvoimalan sijoituspaikka. Ydinvoimahankkeella on monenlaisia vaikutuksia, myös alueen kulttuuriympäristöön. Välitön vaikutusalue käsittää Pyhäjoen ja Raahen sekä niihin rajoittuvat kunnat, mutta hanke on valtakunnallisesti merkittävä ja sen välilliset vaikutukset voivat ulottua koko maakunnan alueelle, mahdollisesti laajemmallekin.¹

¹ Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 3

4.1 YDINVOIMALAHANKKEEN KULKU

2007 perustettu Fennovoima Oy on energiayhtiö, jonka tavoitteena on ydinsähkön tuottaminen uudessa, Suomeen rakennetussa ydinvoimalassa.² Fennovoiman omistavat Voimaosakeyhtiö SF ja E.ON Kärnkraft Finland AB. Voimaosakeyhtiö SF:n osuus on 66 prosenttia ja omistajina 15 Suomessa toimivaa teollisuuden ja kaupan alan yritystä sekä 54 paikallista, pääosin kuntaomisteista energiayhtiötä. E.ON Kärnkraft Finland AB kuuluu saksalaiseen E.ON-konserniin, joka vielä toistaiseksi on maailman suurin yksityisomistuksessa oleva energiayhtiö ja Euroopan toiseksi suurin ydinvoimayhtiö.³

Ydinvoimalaitoksen mahdolliseksi sijaintipaikaksi tarkasteltiin yli 30 eri alueen soveltuvuutta.⁴ Ympäristövaikutusten arviointi eli YVA-selvitys aloitettiin 2008 neljällä paikkakunnalla, Kristiinankaupungissa, Pyhäjoella, Simossa ja Ruotsinpyhtäällä, mutta poliittisen vastustuksen takia Kristiinankaupungista luovuttiin.⁵ Fennovoima jätti periaatepäätös- eli PAP-hakemuksen 2009 kolmen paikkakunnan osalta, mutta Loviisan kaupunkiin liittyminen pudotti Ruotsinpyhtään pois vaihtoehtoista.⁶ Toukokuussa 2010

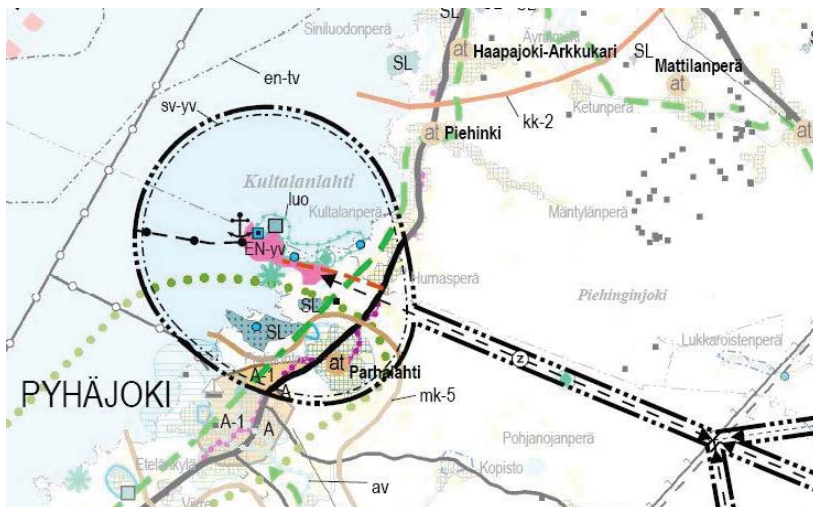
² Ydinvoimalaitoshankkeen aikataulu [online]. Fennovoima Oy:n kotisivut. [Viitattu 12.8.2011]

³ "Energiäjätti E.ON vähentää jopa 11 000 työpaikkaa", *Helsingin Sanomat*, 11.8.2011, s. B6 ja Fennovoiman omistajat [online]. Fennovoima Oy:n kotisivut. [Viitattu 22.4.2011], Nuclear Power in the Energy Mix [online]. E.ON AG 2011. [Viitattu 22.4.2011] ja Who we are. An Overview [online]. E.ON AG 2011. [Viitattu 22.4.2011]

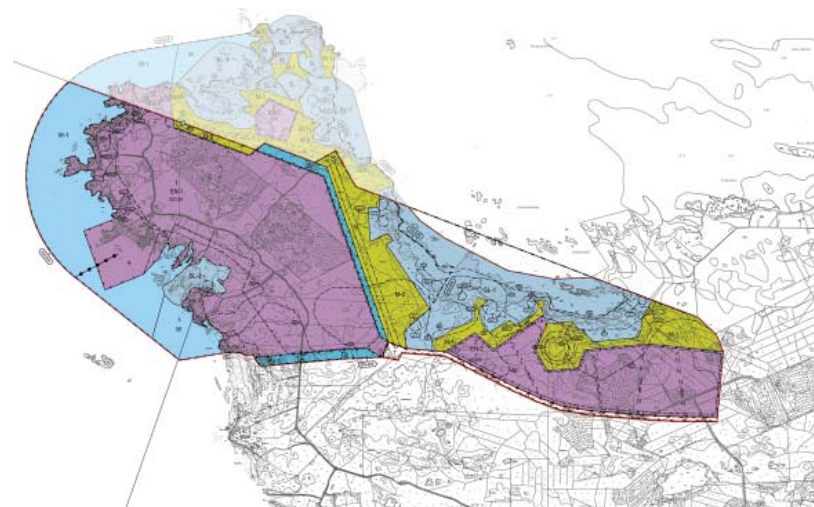
⁴ Fennovoima 2008, s. 42

⁵ Fennovoima vetäytyy Kristiinankaupungista [online]. Pohjalainen. Julkaistu 5.6.2008 [Viitattu 22.4.2011]

⁶ Ruotsinpyhtää putosi pois Fennovoiman listalta [online]. Tekniikka&Talous. Julkaistu 11.12.2009 [Viitattu 22.4.2011]

Kuva 189. Ote ydinvoimamaakuntakaavasta. Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010.

Kuva 190. Ote Hanhikiven asemakaavasta. Pöyry Finland Oy 2010.

valtioneuvosto antoi periaatepäätöksen ydinvoimalan rakentamiseksi Fennovoimalle ja TVO:lle, ja eduskunta vahvisti ydinvoimalaluvat 1.7.2010.⁷ Fennovoimalla vaihtoehtopaikkakunnat ydinvoimalalle olivat Pyhäjoki ja Simo.⁸

Fennovoimalla oli molempien vaihtoehtojen sijoituskuntiensä tuki. Pyhäjoen kunnanvaltuusto hyväksyi ydinvoimalahankkeen 9.6.2010 äänin 16–5.⁹ Lopullisen laitospaikkakunnan Fennovoima valitsi 5.10.2011.¹⁰ Valintakriteereinä olivat turvallisuus, ympäristöasiat, tekninen toteutettavuus, rakentamiskustannukset sekä seutukunnan halu ja kyky vastaanottaa ydinvoimalan kaltainen jättihanke.¹¹ Vakaa kallioperä, lyhyemmät jäähdytysvesitunnelit ja harva asutus kallistivat valinnan Pyhäjoen puolelle.¹²

⁷ Ydinenergia [online]. Työ- ja elinkeinoministeriö. Päivitetty 15.3.2011 [viitattu 22.4.2011]

⁸ Fennovoima rakentaa ydinvoimalansa Pohjois-Suomeen [online]. Fennovoima Oy:n kotisivut. [Viitattu 22.4.2011]

⁹ Fennovoima sai kunnilta vahvan tuen [online] ja Pyhäjoki kannattaa Fennovoimaa alueelleen [online]. Fennovoima Oy:n kotisivut. [Viitattu 12.8.2011]

¹⁰ "Fennovoima valitsi Pyhäjoen", *Helsingin Sanomat*, 6.10.2011, s. A5

¹¹ "Tännekö se tulee?", *Helsingin Sanomat*, 27.2.2011, s. D4

¹² "Fennovoima valitsi Pyhäjoen", *Helsingin Sanomat*, 6.10.2011, s. A5

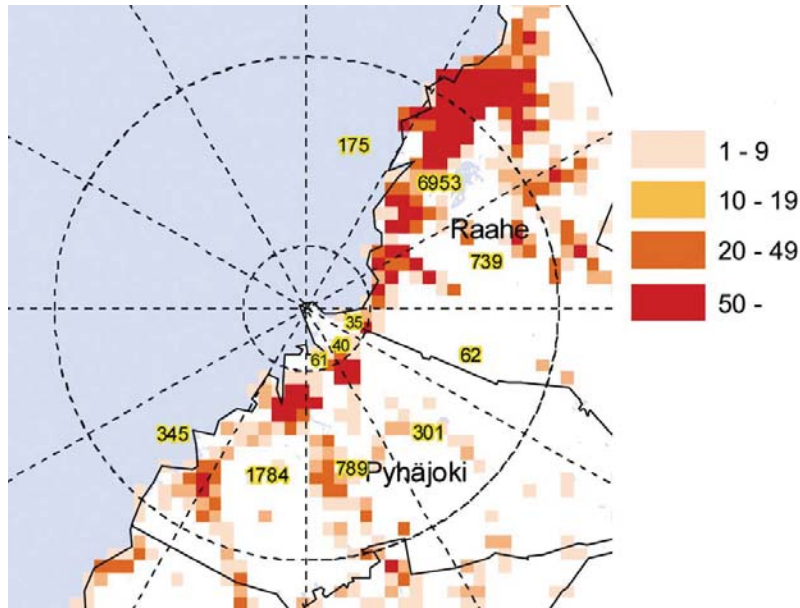
Työt valitulla paikkakunnalla alkavat aikaisintaan vuoden 2012 lopussa. Sähköntuotto on tarkoitus aloittaa 2020.¹³ Sähköteltoltaan noin 1600–1800 megawatin suuruinen ydinvoimalaitos koostuu yhdestä tai kevytvesireaktorista. Laitoksen suunniteltu toiminta-aika on vähintään 60 vuotta.¹⁴ Ydinvoimalaitoksen elinkaari, johon sisältyy käyttöaika, ydinjätteen säilytys laitosalueella ennen loppusijoitusta ja purkamisvaihe, on noin 100 vuotta.¹⁵

Ydinvoimalahankkeen toteuttaminen edellyttää kaavavarausta kaikilla kaavoitustasoilla: maakunta-, yleis- ja asemakaavoissa. Maakuntakaavassa käsitellään yleispiirteisesti ydinvoimalaitoksen sijoittamisen maankäyttöliittimet edellytykset. Osayleiskaavoissa käsitellään Hanhikiven alueen maankäytön yleispiirteinen järjestäminen ja asemakaavoissa yksityiskohtaisesti laitostonttia koskevat seikat. Pyhäjoen kunnanvaltuusto on hyväksynyt uuden asema- ja yleiskaavan 2010 ja Ympäristöministeriö on vahvistanut Pohjois-

¹³ Ydinvoimalaitoshankkeen aikataulu [online]. Fennovoima Oy:n kotisivut. [Viitattu 12.8.2011]

¹⁴ Fennovoima 2008, s. 7 ja 11 ja Antero Tervonen 10.5.2012

¹⁵ Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 18

Kuva 191. Väestömäärä 31.12.2007/km² 5 km ja 20 km säteellä. Fennovoima 2008.

Pohjanmaan ydinvoimamaakuntakaavan.¹⁶ Korkein hallinto-oikeus on hylännyt kaikki maakuntakaavoista tehdyt valitukset.¹⁷

4.2 YDINVOIMALAHANKKEEN VAIKUTUKSET

Ydinvoimalalla on rakennusaikaisia ja käytön aikaisia vaikutuksia mm. aluetalouteen. Ydinvoimalaitoksen rakentaminen on mittava projekti, joka kestää yksiköiden määrästä riippuen noin kuudesta kahdeksaan vuotta. Rakennusaikaan voimalatyömaalla on tuhansia työntekijöitä eri puolilta maailmaa. Yli puoli vuotta komennuksella olevat maksavat veronsa asuinkuntaansa. Alueelle työllisyysvaikutukset kohdistuvat pääosin työmaan tarvitsemiin palveluihin. Rakennusvaiheen kunnallisverotulot talous-

¹⁶ Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 2 ja Kaavoitus on valmis [online]. Fennovoima Oy:n kotisivut. [Viitattu 12.8.2011]

¹⁷ KHO hylkäsi valituksen Simon ja Pyhäjoen ydinvoimalakaavoista [online]. KHO:n kotisivut. Päivitetty 21.9.2011 [viitattu 21.9.2011]

Kuva 192. Nykyinen tieverkko, parannettava tieosuus sekä rakennettavien voimajohtojen ja satamalaiturin sijoittuminen. Fennovoima 2008.

alueelle ovat 2,8–4,5 miljoonaa euroa vuodessa. Kiinteistöverotuloja sijaintipaikkakunnalle maksetaan ydinvoimalaitoksen valmistumisasteen mukaan. Käyttövaiheen kiinteistöverotulot sijoituspaikkakunnalle ovat 3,8–5,0 miljoonaa euroa vuodessa ja kunnallisverotulot talousalueelle 1,9–2,4 miljoonaa euroa vuodessa. Käyttövaiheessa laitoksella tulisi työskentelemään laitostyömaasta riippuen 400–500 täysipäiväistä työntekijää käyttötötehtävissä ja ulkopuolisissa palveluissa. Käyttövaiheen työpaikkojen arvioidaan lisäävän talousalueen väestöpohjaa 700–900 uudella asukkaalla.¹⁸

¹⁸ Airix Ympäristö 2010, s. 23 ja Fennovoima 2008, s. 132 ja 270

4.2.1 VAIKUTUKSET MAANKÄYTTÖÖN JA RAKENNETTUUN YMPÄRISTÖÖN

Voimalaitoksen keskeiset toiminnot sisältävä voimalaitosalue on pinta-alaltaan noin 10 hehtaaria. Ydinvoimalaitoksen keskeisten rakennusten tarvitsema maa-ala on noin 20 000 neliometriä ja tilavuus noin 1 000 000 kuutiometriä. Reaktorirakennusten enimmäiskorkeus on noin 60 metriä. Korkein rakenne on 100–120 metriä korkea ilmastoinnin poistoilmapiippu. Käytetyn ydinpolttoaineen välikvarastointialtaiden pinta-ala on noin 2 000 neliometriä ja voimalaitosjätteen loppusijoituslaitoksen tarvitsema alue on noin 20 000 neliometriä.¹⁹ Fennovoima ei ole ratkaissut käytetyn polttoaineen loppusijoitusta.²⁰

Lisäksi tarvitaan aluevaraukset rakentamisen aikaisille työmaatoiminnoille, maa-ainesten välikvarastoinnille, pysäköinnille ja majoitukseen. Voimalaitosyksikön rakenteisiin kuuluvat myös mm. jäähdytysveden ottoon ja poistoon liittyvät tunnelit ja rakenteet sekä purku- ja lastauspaikka merikuljetuksia varten. Jäähdytysveden otto- ja purkurakenteita, satamalaituria sekä majoitus- ja pysäköintialuetta lukuun ottamatta laitoksen toiminnot sijoittuvat 100–200 hehtaarin kokoiselle alueelle.²¹

Maansiirtotöissä syntyvät suuret määrät kaivuu-, louhinta- ja ruoppausmassoja on tarkoitus hyödyntää rakennuspaikalla erilaisissa täytöissä ja tasauksissa. Matalan maanpinnantason takia Pyhäjoella tarvitaan maansiirtomassojen lisäksi noin miljoona kuutiota lisää maamassaa täyttöihin.²²

Rakennusvaiheen meriteitse tapahtuvia raskaita kuljetuksia varten laitospaikalle tai sen läheisyyteen rakennetaan purku- ja lastauspaikka. Rakennettava satamalaituri on noin 100 metriä pitkä ja 30 metriä leveä. Tarvittaessa satamalaituri on käytössä myös käyttövaiheen aikana. Pyhäjoella satamalaituri on suunniteltu rakennettavaksi laitosalueen länsipuolelle, josta on hyvä yhteys syvemmille vesialueille. Laituria varten merenpohjaa on

Kuva 193. Olkiluodon työmaata. Kontula 2010.

Kuva 194 (oikealla). Olkiluodon kolmannen ydinvoimalatyömaan parakkikylässä Eurajoella on asunut enimmillään noin 1200 siirtotyömiestä. Eurajoen keskustassa on lisäksi toinen pienempi majoituskylä. (Kontula 2010, s. 14-15 ja 71-72) Kussakin majoitusrakennuksessa on 4-16 asuinhuonetta ja osassa myös yhteiskäyttötiloja. Kaikki rakennukset ovat yksikerroksisia. (Airix Ympäristö Oy 2009, s. 23) Osa parakeista on lauta-verhoiltuja, mutta suurin osa isoja metalliparakeja, joissa kussakin majoittuu noin 30 henkilöä. (Kontula 2010, s. 28-29) Kontula 2010.

ruopattava ja kalliota louhittava. Tarvittavan uuden laivaväylän pituus on noin puolitoista kilometriä.²³

Voimalaitoksen jäähdytysvesi otetaan merialueelta joko pohja- tai ranta-ottona ja johdetaan voimalaitokselle tunnelissa, joka kulkee noin 40 metriä meren pohjan alla. Veden purkua varten Hanhikiven niemen pohjoisrannalle rakennetaan noin 50 metriä pitkä ja 30 metriä leveä kanavarakenNELMA, jota rajaavat noin 10 metriä leveät penkereet. Lämmennyt jäähdytysvesi johdetaan tunnelia pitkin meren rantaan ja puretaan merialueelle jäähdytysveden poistokanavaa pitkin.²⁴

¹⁹ Fennovoima 2008, s. 73-74

²⁰ "Fennovoima sai tarkoituksella paljon aikaa jäteratkaisulle", *Helsingin Sanomat*, 15.10.2011, s. A8

²¹ Fennovoima 2008, s. 74

²² Fennovoima 2008, s. 74

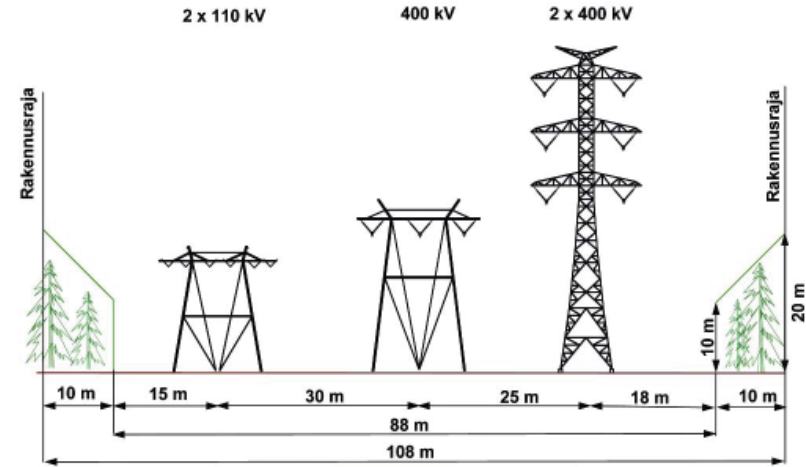
²³ Fennovoima 2008, s. 75

²⁴ Fennovoima 2008, s. 76 ja 241

Laitosyksiköiden määrästä riippuen työmaalla työskentelee enimmillään 3 500–5 000 henkilöä. Laitosalueen läheisyyteen rakennetaan pysäköintialue ja majoitusalue, jossa asuu tilapäisesti alueen rakentajia ja myöhemmin vuosihuoltojen henkilökuntaa. Majoituskylässä asuu arviolta kolmannes rakennusaikaisesta työvoimasta.²⁵

Ydinvoimalaitoksen rakentamiseen liittyy laitosalueen ulkopuolelle ulottuvia liitännäishankkeita, kuten liikenneyhteyksien ja voimajohtojen rakentamista. Valtatie 8:lta Hanhikiven niemen päähän johtava kevytrakenteinen yksityistie ei sovellu ydinvoimalaitoksen kuljetuksiin, joten valtatieltä laitosalueelle on rakennettava uusi, vajaan viiden kilometrin pituinen tie. Uusi tieyhteys ei aiheuta merkittäviä maankäyttöllisiä muutoksia alueella.²⁶ Uusi voimajohtoreitti rakennetaan noin 20 kilometrin etäisyydellä sijaitsevalle nykyiselle voimajohtolinjalle saakka. Voimajohtoreitti kulkee pääosin metsä- ja suoalueilla. Laitokselle johtava voimalinja rajoittaa maankäyttöä pylvästyypistä riippuen 80–120 metriä leveällä kaistaleella. Takarannan - Heinikarin lintualueen ylittävällä osuudella käytävän leveys voi olla matalaa pylvästyppiä käytettäessä enimmillään 173 metriä.²⁷

Ydinvoimalaitoksen rakentaminen rajoittaa maankäyttöä laitoksen suojavyöhykkeellä noin viiden kilometrin etäisyydelle ulottuvalla alueella laitoksesta. Yhtenäinen asutus, joka ulottuu osittainkin viiden kilometrin säteelle, luetaan kuuluvaksi suojavyöhykkeeseen, joten merkintä ulottuu koko Parhalahden yhtenäisen kyläasutuksen alueelle. Pysyvien asukkaiden määrä suojaluokalla tulisi olla alle 200. Voimalaitosalueella, noin kilometrin säteellä voimalaitoksesta, saa olla vain voimalaitokseen liittyviä toimintoja. Hanhikiven niemen länsirannan loma-asutus ja osa lounaisrannan loma-asutuksesta poistuu ydinvoimalaitoksen rakentamisen myötä, eikä lounaisrantaa voi käyttää enää virkistystarkoituksiin.²⁸

Kuva 195. Kaaviokuva mahdollisesta pylväratkaisusta ja johtoalueesta Fennovoima 2008.

4.2.2 VAIKUTUKSET MAISEMAAN JA KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN

Hanhikivenniemi on noin kolme kilometriä pitkä ja enimmillään kaksi kilometriä leveä, yhdestä yhtenäisestä kallioperäalueesta muodostuva niemi. Tasaisella ja alavalla niemellä korkeuserot ovat pieniä ja laajat kalliit kohoavat alle viiden metrin korkeuteen merenpinnasta. Niemi lähiympäristöineen on suurelta osin luonnontilaisena säilynyttä aluetta. Tiheän kasvillisuuden takia näkymät niemen sisäosassa ovat melko sulkeutuneita. Niemeä ympäröivä avoin rannikkovesialue on hyvin matalaa ja kivikkoista, eikä meren edustalla ole lainkaan saaristovyöhykettä. Mereltä katsottuna avoimia, esteettömiä näkymiä kohti Hanhikiven niemeä avautuu joka suunnasta. Aluetta luonnehtii nopea maankohoaminen ja sen myötä jatkuvasti muuttuva rantaviiva.²⁹

Suomen kallioperä kuuluu maapallon seismisesti rauhallisimpiin alueisiin ja Hanhikiven niemi seismisesti vähäaktiiviseen alueeseen. Suurin lähialue

²⁵ Fennovoima 2008, s. 74 ja 90

²⁶ Fennovoima 2008, s. 94 ja 141

²⁷ Fennovoima 2008, s. 13, 94 ja 156-157 ja Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 23

²⁸ Fennovoima 2008, s. 13-14 ja Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 19

²⁹ Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 15

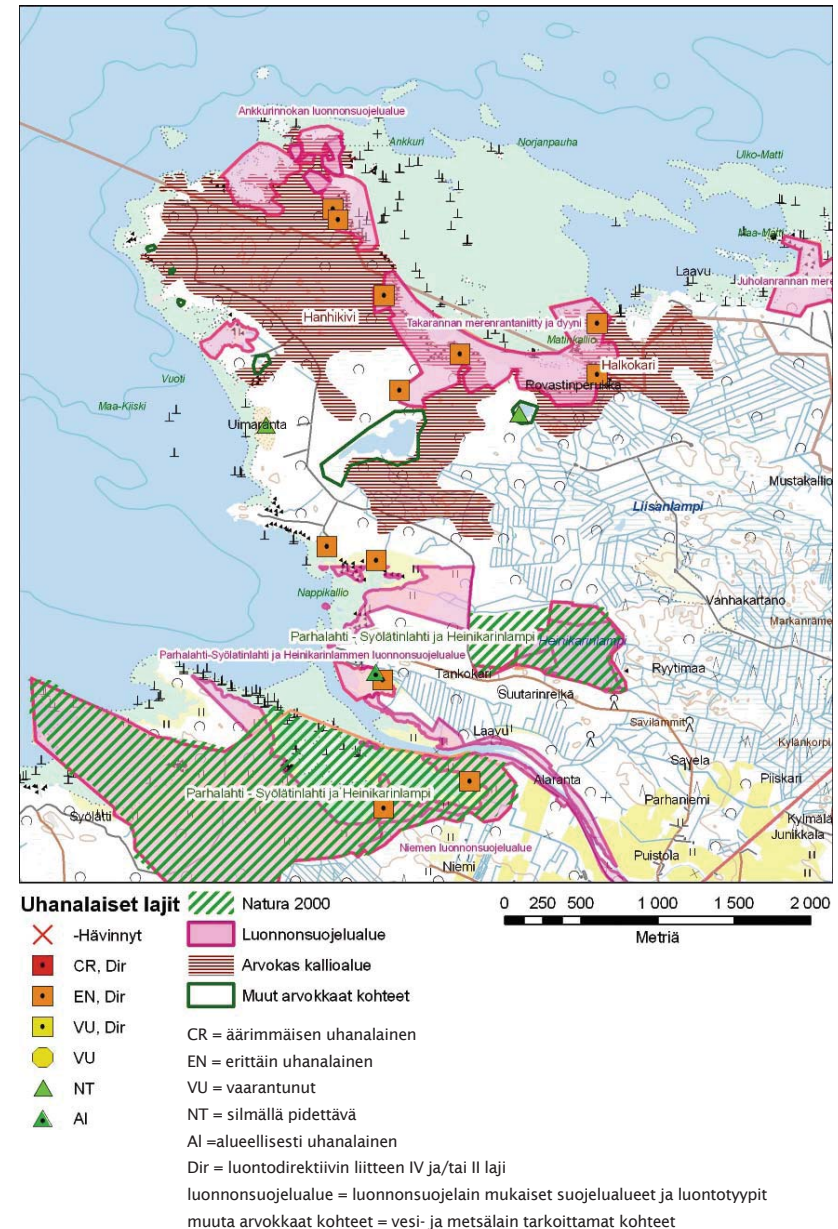
eella havaittu, 2,7 Richterin maanjäristys on mitattu noin 10 kilometrin päässä Hanhikivestä koilliseen.³⁰

Merivesi alueella on Perämerelle tyypillistä niukkaravinteista murtovettä, mikä johtuu runsaasta jokivesien tulovirtaamasta. Kylmän ilmaston ja matalan suolapitoisuuden ansiosta Perämeri jäätyy yleensä vuosittain kokonaan. Perämeren alueelle tyypillistä on ahtojäiden muodostuminen.³¹

Hanhikivenniemen läheiset ranta-alueet ovat karisiian, muikun ja silakan kutualueita. Lohen ja siian vaellusreitit kulkevat niemen edestä ja kiertävät Kultalanlahdella virtaustilanteesta riippuen. Niemen edustalla, viiden kilometrin säteellä suunnitellusta jäähdytysvesien purkualueesta, harjoittaa kalastusta 15 rekisteröityä ammattikalastajaa.³²

Jäähdytysvesien keskeisimmät vaikutukset ovat seurausta lämpötilan nousun biologisia toimintoja kiihdyttävästä vaikutuksesta. Yleisellä tasolla vaikutukset ovat verrattavissa rehevöitymiseen. Lämpimän veden vaikutuksesta meri säilyy purkupaikan edustalla sulana myös talvella. Hanhikiven niemi sijoittuu veden vaihtuvuuden kannalta edullisesti. Jäähdytysveden vaikutukset ovat paikallisia, eikä niillä katsota olevan vaikutusta Perämeren tilaan laajemmin. Kalastukselle voi aiheutua haittaa mm. pyydysten limoittumisesta ja siian pyynnin vaikeutumisesta erityisesti Hanhikiven pohjoispuoleisella pyyntialueella.³³

Hanhikiven niemi on laaja, yhtenäinen alue, jossa on suhteellisen vähän ihmisen luomia rakenteita. Alue on nuorta maankohoamisrannikon merenrantaa, ja edustava sukkessio- eli ekologinen muutossarja ulottuu umpeenkasvavista lahdist ja alavista rantaniityistä lehtipuuvaltaisiin lehtoihin ja lehtimetsiin. Luonnontilaisia havumetsiä on verraten vähän, mutta kokonaisuuden arvoa lisäävät korpipainanteet ja useat kluuvit ja fladat. Kasvilajistoon sisältyy kuusi uhanalaista tai suojeltua kasvilajia. Pesimälinnusto on runsas ja alueen kautta muuttaa etenkin suurikokoisia lajeja. Luontoarvojen vuoksi keskeinen osa niemestä on nykyisessä maakun-

Kuva 196. Suojelueet ja muut arvokkaat kohteet Hanhikivenniemellä. Fennovoima 2008.

30 Fennovoima 2008, s. 211-212

31 Fennovoima 2008, s. 166 ja Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 15

32 Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 15

33 Fennovoima 2008, s. 16, 161 ja 241 ja Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 32

Kuva 197. Kuvasovite kahden voimalaitosyksikön ydinvoimalasta. Fennovoima 2008.

Kuva 198. Hanhikiven ydinvoimala mereltä päin katsottuna. Fennovoima 2008.

takaavassa osoitettu luonnon monimuotoisuuden kannalta erityisen tärkeäksi alueeksi.³⁴

Ydinvoimarakentamiseen varattava alue ja voimajohtokäytävä johtavat sukkessiometsien supistumiseen sekä kokonaisuuden pirstoutumiseen Hanhikiven osalta. Hanhikivi on laajuudeltaan ja yhtenäisyydeltään edustavin primäärisukcessiometsien esiintymisalue maakunnassa, joten laadullisesti luonnon monimuotoisuus heikentyy selvästi.³⁵

Hanhikiven niemellä on useita sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti merkittäviä maiseman ja luonnonsuojelun kannalta huomioitavia kohteita. Suojeluperusteena oleville luontotyypeille ja lintulajeille tai Parhaalahden-Syöläinlahden ja Heinikarinlammen Natura 2000-alueelle kokonaisuutena ei aiheudu merkittäviä heikentäviä vaikutuksia, joten suojelualueet säilyvät ennallaan. Ydinvoimalahankkeen olennaisin vaikutus aiheutuu voimajohtoon törmäysriskin kautta. Voimajohto sijoittuu Natura-alueen lä-

helle 300–400 metrin osalta. Hanhikiven niemen alueella voimajohto toteutetaan matalilla, 30–35 metriä korkeilla portaalipylväillä, joissa johdot tulevat samalle korkeudelle, mikä vähentää törmäysriskiä. Johtojen havaittavuutta voi parantaa myös varoituspallojen avulla.³⁶

Perinnemaisemakohteet Takaranta ja Maunuksen rantaniitty ovat Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen perinnebiotooppien inventoinnissa maakunnallisia kohteita. Ne ovat myös luonnonsuojelulain mukaisia luontotyyppejä. Takarannan merenrantaniityn asema maisemassa muuttuu, kun lähiympäristössä, lähimmillään vain kilometrin päässä, ydinvoimalaitos korvaa nykyisen alavan luonnonalueen. Myös näkymät Maunuksen rantaniityltä ja niityn asema maisemakokonaisuudessa muuttuvat. Jäähdytysvesien lämpövaikutukset saattavat lisätä rantojen kasvituohtantoa ja vähentää jäämassojen rantoja puhdistavaa vaikutusta, mikä voi heikentää suojeltujen merenrantaniittyjen tilaa.³⁷

34 Pohjois-Pohjanmaan liitto 2008, s. 32

35 Pohjois-Pohjanmaan liitto 2008, s. 32

36 Pohjois-Pohjanmaan liitto 2008, s. 29 ja 36

37 Fennovoima 2008, s. 220 ja 240 ja Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 16

Hanhikiven alue on luokiteltu Suomen ympäristökeskuksen julkaisemassa inventoinnissa luonnon- ja maisemansuojelun kannalta arvokkaaksi ja geologisesti hyvin merkittäväksi kallioalueeksi. Merkintä poistuu maakuntakaavasta, koska suunnitellun ydinvoimalan rakenteet sijoittuvat kallioalueen keskeisille osille, jolloin merkinnän perusteena olevat alueen luonto- ja maisema-arvot suurelta osin häviävät. Voimalaitosrakentamisen teknisten vaatimusten vuoksi alueella ei ole muita vaihtoehtoja rakenteiden sijoittamiselle. Pohjois-Pohjanmaan liitto suosittelee tekemään ennen rakentamista kartoituksen, jonka perusteella mahdollisimman edustavia osia kalliosta pyrittäisiin jättämään näkyville. Pyhäjoen ja Raahen välisellä rajalla, johon on alustavassa tarkastelussa esitetty voimalan lähiliityntäjohdon reittiä, sijaitsee Kettukaaran-Mörönkallion maisemakallioalue.³⁸

Hanhikivi, historialliselta ajalta peräisin oleva rajamerkki, on muinaismuistolain rauhoittama kiinteä muinaisjäänös ja museoviraston luokituksessa valtakunnallisesti arvokas kohde, joka on säilytettävä kaikissa oloissa. Muinaisjäänöksen asema maisemassa ja lähiympäristön luonne muuttuvat merkittävästi, kun vierelle tulee 60 metriä korkea reaktorirakennus. Rajakivi ja mahdollisuus tutustua siihen kuitenkin säilyvät.³⁹

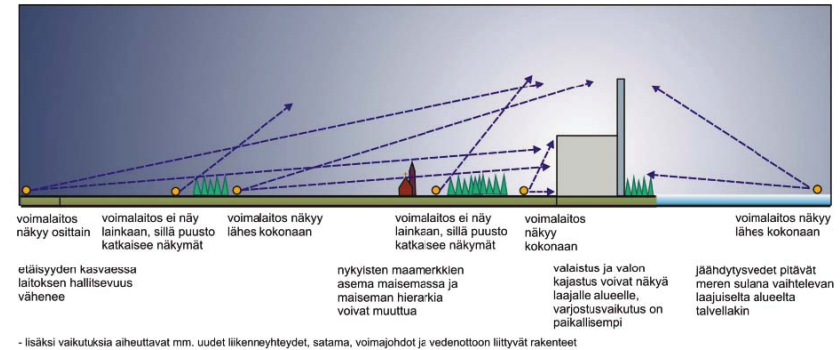
2009 tehdyn inventoinnin perusteella uutena muinaisjäänöskohteena on osoitettu historialliselta ajalta peräisin oleva Vanhakartanon entinen asuinpaikka. Ydinvoimamaakuntakaavan mukaan muinaisjäänöstä koskevista toimenpiteistä on neuvoteltava Museoviraston kanssa hyvissä ajoin ennen rakennustöiden aloittamista.⁴⁰

Parhalahden kalaranta ja Parhalahden kylätietä kulkeva Pohjanmaan rantatie ovat valtakunnallisesti arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä. Parhalahden kylä ja seitsemän alueelta mainittua rakennusta ja pihapiiriä ovat maakunnallisesti arvokasta rakennettua kulttuuriympäristöä. Lisäksi alueella on useita paikallisesti arvokkaita kohteita. Rakennukset ja kasvillisuus katkaisevat näkymiä, mutta ydinvoimalaitoksen korkeimmat rakenteet tulevat silti näkymään Parhalahden kalarannan ja kylän alueelle. Noin neljän kilometrin etäisyydestä johtuen maiseman luonne ja hierarkia eivät

38 Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 15 ja 26

39 Fennovoima 2008, s. 241 ja Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 16 ja 38

40 Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 25

Kuva 199. Ydinvoimalaitoksen aiheuttama maisemavaikutus. Fennovoima 2008.

kuitenkaan muutu merkittävästi, eivätkä alueen arvot heikenny huomattavasti visuaalisten vaikutusten takia.⁴¹

Maisemavaikutus koostuu muutoksista maiseman rakenteessa, luonteessa ja laadussa. Visuaaliset vaikutukset ovat yksi maisemavaikutusten osajoukko. Ydinvoimalan kaltaisessa voimakkaita tunteita herättävässä hankkeessa subjektiivisten tekijöiden merkitys maisemavaikutuksen kokemiin korostuu.⁴²

Paikalliset vaikutukset maisemaan ovat merkittäviä voimalaitoksen rakentamisalueella nykyisen metsäisen luonnonalueen muuttuessa suurimittakaavaiseksi rakennetuksi ympäristöksi. Laitosmiljö poikkeaa sekä mitatakaavaltaan että luonteeltaan merkittävästi ympäristöstä ja muodostaa uuden, maisemakuva laajalla alueella hallitsevan, maiseman luonnetta, hierarkiaa sekä luonnonympäristökokonaisuuden yhtenäisyyttä muuttavan maamerkin. Laitosalueen lisäksi maisemavaikutuksia aiheuttavat mm. voimalaitoksen majoitusalue, satamalaituri ja uusi tieyhteys voimalaitosalueelle. Voimajohtoreitin takia sulkeutuneille metsäalueille syntyy 80–120 metriä leveä voimajohtokäytävä. Pimeään aikaan voimalaitoksen valaistus erottuu muuten lähes valottomalla alueella. Kajo saattaa näkyä kauas ja laitoksen merkitys seudun uutena maamerkinä korostua pimeällä.⁴³

41 Fennovoima 2008, s. 241 ja Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010, s. 38

42 Fennovoima 2008, s. 237

43 Fennovoima 2008, s. 240-241

6 YHTEENVETO

Vanhana pitäjänä Pyhäjoella on pitkä historia, mikä on havaittavissa alueen kulttuuriympäristöstä. Laaja rakennusperintö on maatalousvaltainen, mutta myös merenrannikkosijainnin ja kalastuselinkeinon leimaamaa. Vanhin asutus on keskittynyt rannikolle ja jokivarteen. Useita jo 1500-luvulla tunnettuja tiloja tai osia kantatiloista on edelleen olemassa. Rakennuskantaa tuolta ajalta ei ole säilynyt. Talojen nimet elävät myös paikkakunnalla esiintyvissä sukunimissä.

Suurin osa Pyhäjoen rakennusperintökohteista on 1800-luvun tai 1900-luvun alkupuolen asuinrakennuksia pihapiireineen. Vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvulta. Alueelle tyypillisessä puhtasutuksessa neliöpihan ympärillä on ollut useita asuinrakennuksia. Tyypillinen asuinrakennus on kuistillinen pohjalaistalo. Vielä 1860 lähes koko Pyhäjoen väestö, noin 96 prosenttia, kuului talonpojistoon, joten vanhojen tilojen inventointi antaa kattavan kuvan alueen rakennetusta kulttuuriympäristöstä.¹

Toinen paikkakunnalle tyypillinen rakennusperintökohde on kalastukseen liittyvät rakennukset ja alueet. Myös kouluja, myllyjä ja rukoushuoneita on kohdeluettelossa useita. Ainoastaan kaksi kohteista, 1977 valmistunut Pyhäjoen kirkko ja 1954 rakennettu Pirttikosken koulu, on 1900-luvun jälkipuolelta.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö on Museoviraston 2003–2009 inventoima. Maakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristökohteiden luettelo on Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliiton 1993 julkaisema. Paikallisesti merkittäviä kohteita on inventoitu kaavoitusta varten 2002–2004. Kulttuuriympäristöohjelmaa varten kohteita on inventoitu 2008–2009. Pirttikosken ja Liminkakylän osalta ei ole tehty

aiemmin järjestelmällistä inventointia. Yksityiskohtaisemmat inventointitiedot, kuten osoitetiedot, on kirjattu Kioski-sovellukseen.

Pohjanmaan rantatie, Etelänkylän silta, Rajaniemen kylä sekä Kaukon, Jokipuojin ja Parhalahden kalarannat ovat valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kohteita. Maakunnallisesti merkittäviä kohteita, joihin kuuluu mm. kirkontapuli, kotiseutumuseo ja Parhalahden kylä, on 31. Uusiksi maakunnallisesti merkittäviksi kohteiksi on ehdotettu 15 rakennusta, pihapiiriä tai aluetta, esim. Pyhäjoen kirkkoa ja paikkakunnan teollista historiaa edustava Santaholman puuhioketehdasta. Kaksi maakunnallisesti merkittäviksi inventoitua kohdetta on tuhoutunut. Toisesta kohteesta on yksi rakennus siirretty muualle, mutta puhdossa on edelleen kaksi merkittävää rakennusta. Toisen pihapiiristä sen sijaan on purettu uusjaon myötä kaikki merkittävät rakennukset. Kaavoituksen yhteydessä paikallisesti merkittäviksi kohteiksi luokiteltuja on 38. Uusiksi paikallisesti merkittäviksi kohteiksi on ehdotettu 88 kohdetta. Inventoinnin ja arvioinnin vaativia kohteita listattiin kuusi ja tuhoutuneita paikallisesti merkittäviä kohteita kaksi.

Pyhäjoen ainoa valtakunnallisesti merkittävä muinaisjäänne on rajaseutuhistoriasta muistuttava Hanhikivi, rajamerkki historialliselta ajalta. Valtaosa Pyhäjoen kiinteistä muinaisjäänneksistä on röykkiöitä. Asuinpaikkoja kunnan alueelta tunnetaan vain yksi. Pyhäjoella ei ole tehty järjestelmällistä arkeologista inventointia tai kaivaustutkimuksia.²

Kaikki Pyhäjoen perinnemaisemakohteet ovat merenrantaniittyjä. Valtaosa maisemakohteista ylipäättänsä on maankohoamisrannikon merenrantaa. Natura-alueisiin kuuluu vanhojen metsien suojelualue ja lintuvesikohteita.

¹ Hiltunen 1997, s.73

² Forss 1997, s. 46–47

Ydinvoimalahanke muuttaa maisemaa ja kulttuuriympäristöä merkittävästi. Vaikutusta korostaa maiseman tasaisuus ja rakennuskannan mataluus ja pienimuotoisuus. Toisin kuin naapurikaupunki Raahessa, Pyhäjoella ei ole teollisuutta. Maisema on selkeästi maanviljelysvaltainen, eikä koko kunnassa ole lähellekään samanmittakaavaista rakennusta ydinvoimalan kanssa, mikä korostaa laitoksen dominanssia.

Ydinvoimalan rakennustyömaalla on useasta eri kulttuurista tulevia työntekijöitä enemmän kuin koko kunnassa on asukkaita. Suuri osa työntekijöistä asuu rakennusaikaisissa parakki- tai asuntokylissä. Myös 1950-luvun työttömyystyömaan aikaan Pyhäjoella asutettiin satoja työmiehiä parakeissa. Käyttövaiheen työpaikat lisäävät talousalueen väestöpohjaa sadoilla uusilla, suhteellisen nuorilla asukkailla, joilla ei ole paikallistuntemusta tai -identiteettiä.

Pyhäjoen nykyinen asuntotuotanto tai tonttireservi ei riitä kattamaan ydinvoimalan tarpeita. Jos kaavoitus ei pysy mukana, seurauksena voi olla vanhan, arvottomaksi koetun rakennuskannan purkua, talopakettialueita ja maisemanäkymien radikaalia muuttumista.

Haasteiden ja uhkakuvien lisäksi ydinvoimalahanke voi olla myös mahdollisuus. Hanke tarjoaa ratkaisun väestön ikääntymisen ja väkiluvun pienemisen aiheuttamiin ongelmiin. Pelkät kiinteistöverotulot saattavat olla kolmanneksen kunnan nykybudjetista. Taloudellisia resursseja pitäisi olla aivan toisella tavalla myös kulttuuriympäristön hoitoon. Pyhäjoen kulttuuriympäristö voisi olla kunnan vetovoimaa lisäävä kilpailuvaltti etenkin, jos alueelle tuleva uusi vauras väestö kiinnostuisi kunnostamaan historiallisia pihapiirejä asuinkäyttöön.

Kulttuuriympäristöohjelma on läpileikkaus tietystä ajanjaksosta, mutta myös jatkuva prosessi, joka vaatii täydentämistä pysyäkseen ajantasaisena. Tässä kulttuuriympäristöohjelmassa painotus on kulttuuriympäristön kuvauksessa.

Kioskin kaltaiset elektroniset sovellukset helpottavat inventointien päivittämistä, mutta koska Kioski on yksityisen ylläpitäjän tarjoama vuokraso-

vellus, eikä sitä tunneta valtakunnallisesti edes kulttuuriympäristön parissa työskentelevien keskuudessa, herää myös kysymyksiä mahdollisista ongelmakohtista, kuten palvelun roolista tulevaisuudessa tai inventointimateriaalin säilymisestä tai saatavuudesta pidemmällä aikavälillä.

Kulttuuriympäristö on ihmisten arkimiljöötä, mistä johtuen sitä ei aina huomata arvostaa. Suhtautuminen suojeluun on paikkakunnalla osin hyvin kielteistä, mahdollisesti myös tiedonpuutteen takia. Rahoituskanavista ja avustuksista ei välttämättä tiedetä tarpeeksi tai summia pidetään liian alhaisina. Pohjalainen mentaliteetti voi myös kokea ulkopuolelta ohjautuvan suojelun itsemääräämisoikeuden rajoittamisena. Rakennetut kohteet säilyvät parhaiten pysyessään käytettyinä. Hoidon laiminlyönti johtaa joko tapauksessa rakennuksen tuhoutumiseen ja maiseman muuttumiseen, oli kohde suojeltu tai ei.

Kulttuuriympäristö on voimavara. Ympäristön laadulla on merkittävä vaikutus alueen vetovoimaisuuteen ja ihmisten hyvinvointiin.³ Kun ympäristöä arvostetaan, siitä myös huolehditaan.⁴

3 Lahdenvesi-Korhonen 2009, s. 3

4 Rakennusperintöstrategia 2001, s. 7

LÄHTEET

Arkistolähteet

Airix Ympäristö Oy, Maankäyttöstrategia 2010–2025. Pyhäjoen kunta 2010

Airix Ympäristö Oy, Olkiluodon loppusijoitusalueen asemakaava ja asemakaavan muutos sekä asemakaavan ja ranta-asemakaavan osittainen kumoaminen, kaavaselostus. Eurajoen kunta 2009

Airix Ympäristötaito Oy, Lahnaoja. Rakennuskaavan muutos ja laajennus. Korttelit 201–208. Pyhäjoen kunta 1999

Arkkitehtuuritoimisto Ylipahkala Oy, Kirkonseudun rakennuskaavan muutos. Pyhäjoen kunta 1999

FCG Oy (Suunnittelukeskus Oy), Merenrannikon rantayleiskaava, kaavaselostus. Pyhäjoen kunta 19.9.2008

Jaakkola, Timo. Liminkakylän rakennusinventointi Museoviraston inventointikorteille 2009–2010

Jaakkola, Timo ja Jokelainen, Timo. Etelänkylän ja Viirteen osayleiskaavan rakennusinventointi. Pyhäjoen kunta 2003–2004

Jaakkola, Timo, Jokelainen, Timo ja Mäentausta, Tuuli. Etelänkylän ja Viirteen osayleiskaavan rakennusinventointi Museoviraston inventointikorteille 2003–2004

Jokelainen, Timo ja Mäentausta, Tuuli. Yppärin osayleiskaavan rakennusinventointi Museoviraston inventointikorteille 2002–2003

Jokelainen, Timo. Yppärin osayleiskaava, rakennusinventointi. Pyhäjoen kunta 2003

Pohjois-Pohjanmaan liitto. Pohjois-Pohjanmaan maakuntakaava. Hanhikiven ydinvoimamaakuntakaava. Pyhäjoki - Raahe, kaavaselostus. 22.2.2010

Vuoristo, Katja. Hanhikiven osayleiskaava-alueen inventointi 22.–23.6.2009. Museovirasto 2009

Kirjallisuus

”Energiajätti E.ON vähentää jopa 11 000 työpaikkaa”. *Helsingin Sanomat*, 11.8.2011

Ekholm-Peltonen Maria, Jaako Mikko, Miettunen Aarne, Pesälä Pekka ja Viitasaari Timo. *Selvitys pohjavesivarojen tutkimustarpeista Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen alueella*. Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, Oulu 1997

Fennovoima, *Ydinvoimalaitoksen ympäristövaikutusten arviointiselostus*, Helsinki 2008

”Fennovoima sai tarkoituksella paljon aikaa jäteratkaisulle”. *Helsingin Sanomat*, 15.10.2011

”Fennovoima valitsi Pyhäjoen”. *Helsingin Sanomat*, 6.10.2011

Forss, Aulis, ”Esihistorian aika Pyhäjoen kunnan alueella”, in Aulis Forss, Mauno Hiltunen, Jukka Kotola, Risto Käsälä, Päivi Tuikkala ja Harri Turunen. *Vetten laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle*. Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahe, 1997

Hiltunen, Mauno, ”Pyhäjoki keskiajalta 1860-luvulle”, in Aulis Forss, Mauno Hiltunen, Jukka Kotola, Risto Käsälä, Päivi Tuikkala ja Harri Turunen. *Vet-*

ten laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle. Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahe, 1997

Halila, Aimo. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia IV. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi suuren Pohjan sodan ja isonvihan aikaan 1700–1721.* Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Kuusamo 1984

Halila, Aimo. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia V. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1721–1775.* Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Oulu 1954

Huurre, Matti. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia I. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria.* Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Kuusamo 1983

Kekäläinen, Hannele ja Vainio, Maarit, toim., *Pohjois-Pohjanmaan perinnemaisemat.* Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, Oulu 1997

Kontula, Anna. *Näkymätön kylä. Siirtotyöläisten asemasta Suomessa.* Helsinki 2010

Kovalainen, Pasi ja Louekari, Anna. *Pohjois-Pohjanmaan talonpoikaisarkkitehtuuria.* Kustannus Pohjoinen, Oulu 1994

Kuokkanen, Ulla ja Niskanen, Ulla. *Pyhäjoen kunnan koululaitos 1886–1986.* Keski-Pohjanmaan Kirjapaino Oy, Ylivieska 1986

Kotola, Jukka, "Pyhäjoen luonto" in Turunen, Harri, toim., *Vetten laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle.* Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahe, 1997

Känsälä, Risto, "Pyhäjoen kirkot ja tapulit", in Aulis Forss, Mauno Hiltunen, Jukka Kotola, Risto Känsälä, Päivi Tuikkala ja Harri Turunen. *Vetten*

laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle. Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahe, 1997

Laatikainen, Matti ja Turunen, Jukka. *Pyhäjoella tutkitut suot ja niiden turvevarat. Osa 1.* Geologian tutkimuskeskus. Turvetutkimusraportti 377. Espoo, 2007

Lahdenvesi-Korhonen, Leena. *Kulttuuriympäristöohjelma – miksi ja miten.* Ympäristöministeriö, Helsinki 2009

Luukko, Armas. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku.* Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta, Oulu 1954

Matinolli, Eero, "Suur-Pyhäjoen eräkausi ja keskiaika", in Olavi Huikari, Matti Huurre ja Eero Matinolli 1969. *Suur-Pyhäjoen historia. Vanhimmas- ta ajoista 1860-luvulle.* Kokkola 1969

Matinolli, Eero, "Suur-Pyhäjoen historia uuden ajan murroksesta 1860-luvulle", in Olavi Huikari, Matti Huurre ja Eero Matinolli 1969. *Suur-Pyhäjoen historia. Vanhimmas- ta ajoista 1860-luvulle.* Kokkola 1969

Muinaismuistolaki 295/1963

Pohjois-Pohjanmaan arvokkaat maisema-alueet. Pohjois-Pohjanmaan liitto, Oulu 1997

Rakennusperintöstrategia. Valtioneuvoston päätös 13.6.2001, Helsinki 2001

Rusetti-iltamia ja pukkitappeluita. Nuorisoseuratoimintaa Pyhäjokisuulta. Pyhäjokisuun Nuorisoseurapiiri ry, Kokkola 1994

Sarkkinen, Mika ja Torvinen, Markku. *Pohjois-Pohjanmaan kiinteät muinaisjäännökset. Osa 3.* Pohjois-Pohjanmaan liitto, Oulu, 2000

Turunen, Harri, "Kalastus ja metsästys", in Aulis Forss, Mauno Hiltunen, Jukka Kotola, Risto Käsälä, Päivi Tuikkala ja Harri Turunen. *Vetten laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle.* Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahen, 1997

Turunen, Harri, "Koulut ja kirjastot", in Aulis Forss, Mauno Hiltunen, Jukka Kotola, Risto Käsälä, Päivi Tuikkala ja Harri Turunen. *Vetten laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle.* Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahen, 1997

Turunen, Harri, "Pyhäjoen väestökehitys", in Aulis Forss, Mauno Hiltunen, Jukka Kotola, Risto Käsälä, Päivi Tuikkala ja Harri Turunen. *Vetten laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle.* Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahen, 1997

Turunen, Harri, "Seurakunta rakentaa ja toimii", in Aulis Forss, Mauno Hiltunen, Jukka Kotola, Risto Käsälä, Päivi Tuikkala ja Harri Turunen. *Vetten laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle.* Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahen, 1997

Turunen, Harri, "Sotatantereilla ja vaaliuurnilla", in Aulis Forss, Mauno Hiltunen, Jukka Kotola, Risto Käsälä, Päivi Tuikkala ja Harri Turunen. *Vetten laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle.* Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahen, 1997

Turunen, Harri, "Teollisuus ja käsityö", in Aulis Forss, Mauno Hiltunen, Jukka Kotola, Risto Käsälä, Päivi Tuikkala ja Harri Turunen. *Vetten laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle.* Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahen, 1997

Turunen, Harri, "Tie-, meri- ja tietoliikenne", in Aulis Forss, Mauno Hiltunen, Jukka Kotola, Risto Käsälä, Päivi Tuikkala ja Harri Turunen. *Vetten*

laijoilta. Pyhäjoen historiaa kivikaudelta 1990-luvulle. Pyhäjoen kunta ja Pyhäjoen seurakunta. Raahen, 1997

"Tännekö se tulee?". *Helsingin Sanomat*, 27.2.2011

Virrankoski, Pentti. *Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla.* Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Lapin maakuntaliittojen yhteinen historiatoimikunta, Oulu 1973

Painamattomat lähteet

Sarkkinen, Mika. Pyhäjoen kiinteiden muinaisjäännösten inventointi 1997. Pohjois-Pohjanmaan liitto, Pohjois-Pohjanmaan museo ja Museovirasto

Tolonen, Kai. Pyhäjärven rakennusinventointi 2005. Pyhäjärven kunta

Elektroniset lähteet

Fennovoiman omistajat. Fennovoima Oy:n kotisivut. [Viitattu 22.4.2011] <http://www.fennovoima.fi/fennovoima/omistajat>,

Fennovoima rakentaa ydinvoimalansa Pohjois-Suomeen. Fennovoima Oy:n kotisivut. [Viitattu 22.4.2011] <http://www.fennovoima.fi/hanke/sijoituspaikkavaihtoehdot>

Fennovoima sai kunnilta vahvan tuen. Fennovoima Oy:n kotisivut. Päivitetty 16.6.2009 [Viitattu 12.8.2011]. <http://www.fennovoima.fi/pressi/tiedotteet/tiedotteet/fennovoima-sai-kunnilta-vahvan-tuen>

Fennovoima vetäytyy Kristiinankaupungista. Pohjalainen. Julkaistu 5.6.2008 [Viitattu 22.4.2011]. <http://www.pohjalainen.fi/Uutiset/article.jsp?article=333919&Title=Fennovoima%2Bvet%E4ytyy%2BKristiinankaupungista>

Halkomisen tarkoitus. Maanmittauslaitos 2010 [viitattu 16.12.2010]. <http://www.maanmittauslaitos.fi/kiinteistot/maanmittaustoimitukset/halkominen>

Hylkeenpyynti. Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoria. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Julkaistu 11.6.2010 [viitattu 15.12.2010]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=25559&lan=fi>

Ilmastohistoria ja ilmastonmuutos. Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoria. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Julkaistu 10.6.2010 [viitattu 9.12.2010]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=25466&lan=FI>

Kaavoitus on valmis. Fennovoima Oy:n kotisivut. Päivitetty 16.11.2010 [viitattu 12.8.2011]. <http://www.fennovoima.fi/tiedotteet/ajankohtaista/kaavoitus-on-valmis>

KHO hylkäsi valituksen Simon ja Pyhäjoen ydinvoimalakaavoista. KHO:n kotisivut. Päivitetty 21.9.2011 [viitattu 21.9.2011]. <http://kho.fi/55995.htm>

Koulun historiaa. Pirttikosken koulun kotisivut. Päivitetty 2009 [viitattu 11.1.2011]. <http://yrttis.pyhajoki.fi/pirttikoski/historia.html>

Kulttuuriympäristön käsitteitä. Häme. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 19.1.2010 [viitattu 13.12.2010]. <http://www.environment.fi/default.asp?contentid=64298&lan=FI>

Kulttuuriympäristöohjelma. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 27.6.2011 [viitattu 13.7.2011]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=9849&lan=fi>

Käsitteistö [online]. Ympäristöministeriön ja Museoviraston tuottama www.rakennusperinto.fi-palvelu. Päivitetty 21.7.2010. [viitattu 28.1.2011]. http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/#kiinteaa

Luonnonsuojelulain luontotyytit. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 26.11.2008 [viitattu 22.1.2011]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1065&lan=fi>

Luontotyyppien suojelu. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 13.1.2010 [viitattu 22.1.2011]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=221773&lan=fi>

Mitä lohkominen on ja mihin sitä tarvitaan? Maanmittauslaitos 2010 [viitattu 16.12.2010]. <http://www.maanmittauslaitos.fi/kiinteistot/maanmittaustoimitukset/lohkominen>

Museosilta. Pyhäjoki. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2010] http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=4845

Nahkiaisen pyynti. Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoria. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Julkaistu 11.6.2010 [viitattu 31.12.2010]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=25560&lan=fi>

Natura 2000. Pohjois-Pohjanmaa. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 22.3.2006 [viitattu 13.12.2010]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1534&lan=fi>

Nuclear Power in the Energy Mix. E.ON AG 2011. [Viitattu 22.4.2011] <http://www.eon.com/en/businessareas/35221.jsp>

Palosaari [online]. Pyhäjokialueen luontopaikkaopas. KirjastoVirma, 2010 [viitattu 2.12.2010]. <http://www.kirjastovirma.net/luontopaikkaopas/pyhajoki>

Parhalahti - Syöläinlahti ja Heinikarinlampi. Pyhäjoen Natura-alueet. Pohjois-Pohjanmaa. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 30.10.2003 [viitattu 21.1.2011]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=24896&lan=fi>

Perinnemaisemat ja -biotoopit. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 7.4.2010 [viitattu 13.12.2010]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=226725&lan=fi&clan=fi>

Perinnemaisemat ja -biotoopit. Pohjois-Pohjanmaa. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 5.1.2010 [viitattu 13.12.2010]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=21717&lan=fi>

Petäjäsoja, Inga. Meri- eli pauhakalastus Pyhäjoella. Annalan kotiseutumuseon perusnäyttely 2004. KirjastoVirma, 2010 [viitattu 15.12.2010]. <http://www.kirjastovirma.net/pyhajoki/kalastus/>

Pinnanmuodot ja vesistöt. Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoria. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Julkaistu 10.6.2010 [viitattu 28.12.2010]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=24932&lan=fi>

Pohjanmaan rantatie. Pyhäjoki. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2010]. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=4372

Pohjavedet. Pohjois-Pohjanmaa. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 26.4.2010 [viitattu 22.1.2011]. <http://www.environment.fi/default.asp?contentid=33826&lan=fi>

Pyhäjoen kalarannat. Pyhäjoki. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2010]. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1392

Pyhäjoen vesistöalue. Pohjois-Pohjanmaa. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 20.8.2010 [viitattu 28.12.2010]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=5587&lan=fi>

Pyhäjoen vesistöalueen eliöstö. RiverLife. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 19.4.2005 [viitattu 31.12.2010]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=16251&lan=fi>

Pyhäjoki. Pyhäjoen kunnan kotisivut. Päivitetty 3.5.2010 [viitattu 5.12.2010]. http://www.pyhajoki.fi/alltypes.asp?d_type=5&menu_id=6638&menupath=6638#6638

Pyhäjoki kannattaa Fennovoimaa alueelleen. Fennovoima Oy:n kotisivut. [Viitattu 12.8.2011.] <http://www.fennovoima.fi/pressi/tiedotteet/tiedotteet/pyhajoki-kannattaa-fennovoimaa-alueelleen>

Rajalahti - Perilahti. Pyhäjoen Natura-alueet. Pohjois-Pohjanmaa. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 30.10.2003 [viitattu 21.1.2011]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=25039&lan=fi>

Rajaniemen kylä. Pyhäjoki. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Museovirasto 2009. [Viitattu 4.1.2010] http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1398

Ruotsinpyhtää putosi pois Fennovoiman listalta. Tekniikka&Talous. Julkaistu 11.12.2009 [Viitattu 22.4.2011]. <http://www.tekniikkatalous.fi/energia/article356735.ece>

Sunin alue. Pyhäjoen Natura-alueet. Pohjois-Pohjanmaa. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 30.10.2003 [viitattu 21.1.2011]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=25043&lan=fi>

Suomessa on nyt kaksi riistan mallitilaa. Tiedotearkisto. Metsähallituksen verkkopalvelu. Julkaistu 17.3.2010 [viitattu 2.12.2010]. <http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/ajankohtaista/Tiedotteet2010/Sivut/Suomessa-onnytkaksiriistanmallitilaa.aspx>

Telkkisaaret. Pyhäjoen Natura-alueet. Pohjois-Pohjanmaa. Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Päivitetty 30.10.2003 [viitattu 21.1.2011]. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=24879&lan=fi>

Uusitalo, Helinä. Pyhä-paikannimet kansantarinoissa. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 17.12.2009. Päivitetty 27.12.2009 [viitattu 5.12.2010]. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=3420>

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Museovirasto 2009. [Viitattu 9.12.2010.] http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx

Who we are. An Overview. E.ON AG 2011. [Viitattu 22.4.2011] <http://www.eon.com/en/corporate/2035.jsp>

Ydinenergia. Työ- ja elinkeinoministeriö. Päivitetty 15.3.2011 [Viitattu 22.4.2011] <http://www.tem.fi/index.phtml?s=183>

Ydinvoimalaitoshankkeen aikataulu. Fennovoima Oy:n kotisivut. [Viitattu 12.8.2011] <http://www.fennovoima.fi/hanke/aikataulu>

Ympäristö ja luonto. Pyhäjoen kunnan kotisivut. Päivitetty 2.10.2010 [viitattu 28.12.2010]. http://www.pyhajoki.fi/alltypes.asp?d_type=5&menu_id=6113&#

Muut

Tervonen, Antero. 10.5.2012

Haastattelut

Bäckman, Suoma ja Kylmä, Hulda. 17.7.2008

Eno, Kirsi. 22.7.2008

Helaakoski, Ahti. 18.7.2008

Hourula, Raimo. 9.7.2008

Hourunranta, Enni. 10.7.2008

Höglund, Matti. 21.7.2008

Jaakola, Vilho. 23.7.2008

Kivimäki, Leevi. 22.7.2008

Kittilä, Arvo. 9.7.2008

Kittilä, Heli, 7.7.2008 ja 30.11.2010

Koskela, Kerttu. 22.7.2008

Krekelä, Kalle ja Tellervo. 15.7.2008

Kupulisoja, Eino. 23.7.2008

Mannila, Matti. 23.7.2008

Mehtälä, Elsi. 22.7.2008

Mäkelä, Aino-Maija. 23.7.2008

Niemelä, Sakari. 23.7.2008

Oravisjärvi, Ahti. 22.7.2008

Pahkala, Matti. 23.7.2008

Pahkasalo, Elina. 22.7.2008

Ponnikas, Laura. 23.7.2008

Rauta (o.s. Pudas), Anna-Maija. 21.7.2008

Ruhala, Alpo. 23.7.2008

Salmela, Laura. 18.7.2008

Silvola, Unto. 22.7.2008

Sinko, Pentti. 16.7.2008

Tapanila, Oiva. 17.7.2008

Vaarala, Marko. 11.7.2008

Virkkala, Sakari. 21.7.2008

Vuoti, Leevi. 16.7.2008

Översti, Tommi. 15.7.2008